

FORUM ZA ETNIČKE ODNOSI

HEINRICH BÖLL STIFTUNG
SRBIJA, CRNA GORA, KOSOVO

**PREVLADAVANJE BARIJERA ZA
POSLOVANJE I NORMALIZACIJA
(Analiza ekonomskog i zakonodavnog okvira
za poslovanje između Srbije i Kosova)**

Beograd, jun 2017.

Stavovi izneti u ovoj analizi su stavovi autora, a ne Fondacije Heinrich Boll Srbija, Crna Gora, Kosovo.

SADRŽAJ

UVOD

I DEO:

**NORMALIZACIJA - UNAPREĐENJE POLITIČKIH I MAKROEKONOMSKIH
USLOVA ZA POSLOVANJE IZMEĐU SRBIJE I KOSOVA**

Dr Dušan Janjić

II DEO:

EKONOMSKI ODNOSI IZMEĐU SRBIJE I KOSOVA

Olivera Ceni Bardiqi

III DEO:

**UNAPREĐENJE POSLOVNOG OKRUŽENJA I EKONOMSKIH
ODNOSA IZMEĐU SRBIJE I KOSOVA**

(Rezultati istraživanja sprovedenog u Srbiji)

Dr Boban Stojanović i Zorana Kostić

IV DEO:

POSLOVANJE NA I SA SEVEROM KOSOVA

(Rezultati istraživanja sprovedenog na Severu Kosova)

Dr Sonja Radenković i Milena Banović

UVOD

Studija "Prevladavanje barijera za poslovanje i normalizacija.

Analiza poslovnog ambijenta i zakonodavnog okvira za poslovanje između Srbije i Kosova" rezultat je projekta Foruma za etničke odnose (Forum) "Ekonomsko osnaživanje srpske zajednice na Kosovu" koji je podržala Fondacija Hajnrih Bel (HBS), Kancelarija Beograd, tokom 2015, 2016 i 2017. godine.

Autori studije, koja je uključuje i rezultate empirijskog istraživanja (istraživanje) su: Dr Dušan Janjić, rukovodilac istraživanja; Dr. Boban Stojanović rukovodilac stručnog tima, Milena Banović, Olivera Ceni Bardiqi, Nenad Đurđević, rukovodilac Projekta, Zorana Kostić, Dr Sonja Radenković, Aleksandar Radovanović.

Svrha istraživanja i studije je da se ukaže na potrebu eliminisanja barijera u poslovanju između Srbije i Kosova i daju preporuke za unapređenje poslovnog okruženja. Na osnovu uočenih barijera, date su sledeće preporuke:

- Razmotriti i analizirati zakonsku regulativu i propise Kosova koji regulišu osnivanje i poslovanje preduzeća, poreske i druge namete za preduzetnike, poljoprivrednike i zadruge, koji su od značaja za srpsku zajednicu na Kosovu (sa naglaskom na Sever Kosova gde je „tranzicija” u sistem Kosova najakutnija);
- Razmotriti zakonsku regulativu i propise Srbije koji regulišu status i poslovanje preduzeća, uključujući područja u kojima živi većinska srpska zajednica;
- Identifikovati dobre i loše prakse i barijere za poslovanje:
 - „Srpskih preduzeća“ registrovanih u skladu sa kosovskim zakonskim okvirom, koja posluju na teritoriji Kosova i Srbije,

- „Kosovskih preduzeća” koja posluju sa preduzećima u Srbiji – definisati prepreke sa kojima se ova preduzeća susreću u poslovanju sa trećim zemljama, zbog nepotpunog i nepreciznog zakonskog okvira u Srbiji i na Kosovu,
- Preduzeća registrovanih u Srbiji koja posluju, ili žele „samostalno“ da posluju na Kosovu – definisati preporuke za uklanjanje barijera,
- Analizirati primenu CEFTA sporazuma u odnosima između Srbije i Kosova, uz preporuke za efikasniju primenu sporazuma,
- Utvrditi nadležnosti i odnose između organa lokalne samouprave u opštinama sa većinskim srpskim stanovništvom u pogledu obezbeđivanja podsticaja i podrške poslovanju, definisanja kriterijuma za raspodelu sredstava i informisanje privrednika o uslovima za poslovanje u datoj opštini prema zakonima Kosova,
- Razmotriti politiku nadležnih kosovskih ministarstava prema preduzetnicima i poljoprivrednicima u većinskim srpskim opštinama; pristup informacijama o mogućnostima za dobijanje subvencija i druge vrste podrške razvoju privrede iz dostupnih fondova Vlade Kosova; pristup zakonima i relevantnim dokumentima na srpskom jeziku,
- Analizirati primenu sporazuma postignutih uz posredovanje i saradnju privrednih komora Kosova i Srbije;
- Preporuke za unapređenje komunikacije između preduzetnika i privrednika sa državnim organima i/ili jedinicama lokalne samouprave s ciljem uklanjanja barijera za poslovanje,
- Predložiti mehanizme adekvatnog informisanja privrednika o uslovima i zahtevima poslovanja kako bi se omogućili uspešni i profitno orjentisani poslovni poduhvati, odnosno, uspostaviti inovacioni centar za direktnu komunikaciju sa privrednicima, za pružanje stručne pomoći i povezivanje sa nadležnim institucijama sa sedištem u Gračanici i Severnoj Mitrovici.

U istraživanju i izradi Studije Forum je angažovao stručnjake sa Kosova, koji su analizirali zakonsku regulativu kojom se reguliše poslovni ambijent na Kosovu i sprovedli istraživanje – intervjuisali poslovne ljude i predstavnike kompanije sa Kosova bez Severa Kosova, stručnjake iz Srbije i Severa Kosova koji su analizirali rezultate Briselskog dijaloga i domet procesa normalizacije, zakonsku regulative kojom se reguliše poslovni ambijent u Srbiji i na severu Kosova i sprovedli istraživanje – intervjuisali poslovne ljude i predstavnike kompanije firmi u Srbiji i poslovnih ljudi i kompanija sa Severa Kosova.

Na osnovu raspoloživih podataka o aktivnim privrednim subjektima koji ostvaruju poslovne veze sa Kosovom, odabran je reprezentativni uzorak firmi i nadležnih institucija sa kojima se stupilo u kontakt meilom i/ili telefonom. Odabir ciljnih firmi izvršen je prema vrednosti redovnog prometa sa Kosovom u 2015. i 2016. godini (na osnovu raspoloživih podataka Uprave carina Republike Srbije) uvažavajući pri tom ravnomernu geografsku zastupljenost kompanija kao i različitost delatnosti.

Metodološku osnovu istraživanja čini slanje posebno pripremljanog upitnika na adrese 50 firmi na Kosovu, 140 firmi u Srbiji, kao i organizovanje i sprovođenje intervjua sa firmama u Srbiji i srpskih firmi na Kosovu, ali i sa nadležnim institucijama. Od 140 kontaktiranih firmi u Srbiji, 61 firma je popunila upitnik pri čemu je: 10 firmi sa teritorije Beograda, 12 firmi iz Vojvodine, 29 firmi iz Centralne i Južne Srbije (uključujući Preševo i Bujanovac), a 10 iz Raškog okruga (Raška, Novi Pazar i Tutin). Potom su urađeni i dubinski intervjui na osnovu upitnika koji je unapred dostavljen kompanijama. Tokom terenskog dela istraživanja obavljen je 31 intervju sa firmama. U cilju izvođenja adekvatnih zaključaka, sprovedeni su dubinski intervjui sa nadležnim institucijama u Srbiji i to sa: Upravom carina (Ministarstvo finansija), Upravom za veterinu (Ministarstvo poljoprivrede i zaštite životne sredine), Graničnom fitosanitarnom inspekcijom (Ministarstvo poljoprivrede i zaštite životne sredine), Kancelarijom za Kosovo i Metohiju Vlade Republike Srbije. U istraživanju korišćenisu primarni podaci prikupljeni terenskim istraživanjem carinskih kontrolnih punktova (carinska ispostava u Vranju) odnosno zajedničke tačke prelaza Končulj, a osnovni izvori sekundarnih podataka su selektovane baze podataka Republičkog zavoda za statistiku, Privredne komore Srbije, Uprave Carina i Svetske banke.

Za analizu pravno-regulatornog okvira korišćeni su važeći zakonski propisi, uredbe, odluke i pravilnici.

Pristup koji je korišćen tokom istraživanja omogućava da se stekne uvid u realno stanje na terenu i doprinosi boljem informisanju privrednika o uslovima poslovanja na Kosovu. Unapređenjem komunikacije između privrednika, s jedne strane i relevantnih institucija, s druge strane, mogu se postići značajni rezultati na polju unapređenja poslovnog ambijenta.

U ovoj studiji će se upotrebljavati sledeći tehnički nazivi:

“Kosovo” u značenju koje je određeno Briselskim sporazumom odnosno “Naziv ‘Kosovo*’ je bez prejudiciranja statusa i u skladu je sa Rezolucijom Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 1244 i Mišljenjem Međunarodnog suda pravde o deklaraciji o nezavisnosti Kosova, i.

“Sever Kosova” koji označava oblast sa predominantno srpskim stanovništvom koje se nalazi severeno od reke Ibar i čine je opštine: Zubin Potok, Leposavić, Zvečane i Severna Mitrovica. Značenje koje je u upotrebi u ovoj analizi nije identično sa nazivom koji je u zvaničnoj upotrebi na Kosovu, a koji označava širu oblast koju čine pored napred navedenih opština i opštine južno od reke Ibar sa predominantnim Albanskim stanovništvom i to: Mitrovica, Srbica i Vučitrn.

I DEO: NORMALIZACIJA I UNAPREĐENJENE POLITIČKIH I MAKROEKONOMSKIH USLOVA ZA POSLOVANJE IZMEĐU SRBIJE I KOSOVA (Dr Dušan Janjić)

1. Briselski dijalog kao podrška unapređenju poslovne ekonomske saradnje Srbije i Kosova

Dijalog koji se, na osnovu *Rezolucije SB UN 64/298* od marta 2011. godine, vodi između Srbije i Kosova pod pokroviteljstvom EU (u daljem tekstu. Briselski dijalog) za cilj ima normalizaciju odnosa između ljudi, nacionalnih zajednica, te i Srbije i Kosova, a to podrazumeva reforme i mnoge promene u Srbiji i Kosovu. Proces normalizacije je u funkciji uspostavljanja mira, bezbesnosti i stabilnosti Zapadnog Balkana, promocije saradnje, prednosti uključivanja u EU za poboljšanje uslova u kojima ljudi žive i to tako što se tokom procesa preuzimaju pojedine evropske pravne tekovine ili “standardi”.

U stvarnosti, to su mnogi koraci na dugom putovanju koje treba da učine obe strane, a normalizacija nije samo normalizacija odnosa *između* Srbije i Kosova, nego i „normalizacije“ Srbije i Kosova. To potvrđuje da je proces normalizacije složen i da obuhvata rešavanje mnoštva međusobno povezanih problema, kako onih nasleđenih tako i onih koji nastaju i iz samog Briselskog dijaloga, odnosno procesa normalizacije (*Janjić, 2015*).

Proces normalizacije, sa svoje strane, olakšava donošenje političkih i poslovnih odluka o saradnji, a ova saradnja je jedan je od važnih elemenata ekonomskog razvoja i ukupne normalizacije Kosova i Srbije.

Privredni sistemi Srbije i Kosova razvijali su se kao jedan podsistem u okviru jedinstvenog privrednog sistema bivše Jugoslavije. Otuda, i pored značajnih promena, postoje mnoge sličnosti i međuzavisnosti ova dva privredna sistema. To olakšava poslovanje i privrednu saradnju zasnovanu na ekonomskim interesima ravnopravnih partnera.

Iz brojnih susreta u okviru ovog dijaloga proisteklo je 28 sporazuma i dogovora kao i brojni „dogovoreni zaključci“, akcioni planovi, tehnički protokoli itd. (zajednički naziv za ove je „Briselski sporazum“ ili „Briselski sporazumi“). Do maja 2017. godine za samo četiri se može reći da su ispunjeni. To je skroman rezultat koji je ipak unapredio odnose između Srbije i Kosova, ali ovi odnosi su daleko od zadovoljavajućih.

Iako briselski sporazumi izrekom ne govore o privredi, oni stvaraju potrebne preduslove za unapređenje ekonomije i za intenzivno povezivanje privrednika. Za temu Studije posebno su važni *Sporazum o slobodi kretanja* koji je podržan dogovorom o *integrisanom upravljanju granicom, Evidentiranju i ubiranju carina i PDV-a, o carinskom pečatu*, a kao koleteralni rezultat uspostavljen je *Privremeni fond za ekonomski i infrastrukturni razvoj Severa Kosova* (u daljem tekstu: Fond). Primena ovih sporazuma omogućuje uspostavljanje evropskih standarda koji podržavaju proces normalizacije odnosa Kosova i Srbije i stvaraju se pretpostavke za ukidanje prepreke bržeg ekonomskog razvoja Kosova, uključujući Sever Kosova (*A 'Peace Treaty', 2012: 6, 8, 10*).

1.1. Sloboda kretanja je uspostavljena „dogovorenim zaključcima“, 2. jula 2011 godine, a 2. decembra iste godine usaglašeni su *Operativni zaključci*, koji se odnose na primenu ovog dogovora. Cilj je da se omogući slobodno putovanje unutar i preko teritorija Kosova i Srbije. Primena ovog sporazuma je započeta 26. decembra 2011. godine.

Sporazum reguliše korišćenje kosovske lične karte, vozačke dozvole, registracije vozila i osiguranja, a uspostavljene su i nove procedure putovanja između Kosova i Srbije. U procesu primene Sporazuma Vlada Srbije je donela niz akata i preduzela brojne aktivnosti u nastojanju da se reguliše pitanje osiguranja da bi avgusta 2015. godine konačno ukinuto plaćanje osiguranja na graničnom prelazu. „RKS“ registarske tablice i lične karte Kosova, još uvek, nisu uvedene kao obaveza za etničke Srbe na severu Kosova. Oni uglavnom koriste saobraćajne tablice Srbije i neplaćaju osiguranje za vozila. Ovo nepoštovanje sporazuma o slobodi kretanja, koji je postavio rok: 11. novembar 2011. godine i opravdava se “političkim razlogom” zbog koga se je, u primeni ovog sporazuma, Vlada Kosova opredelila za takozvani nežni (soft) pristup (*Kosovo 2014, 2014*).

Beograd je odbio zahtev Prištine da se vlasnicima vozila sa oznakom “RKS” omogući da putuju kroz centralnu Srbiju bez privremene zamene tablica onima sa oznakom “Proba”. Takođe, Beograd

podržava da se na Severu Kosova koriste tablice sa oznakom “KS” kao i da takve ostanu u Kosovskom Pomoravlju za one koji nisu preregistrovali vozila sa “KS” na tablice sa “RKS” oznakom. Takođe, Beograd odbija zahetev da izmeštene stanice MUPa izdaju dokumenta i registriju na tablice Republike Srbije (*Izveštaj, 2016:13*). Sa svoje strane, Priština ukazuje da je ovakvo ponašanje Srbije kršenje Briselskog sporazuma i dodaje da je Srbija prekršila slobodu kretanja kada je na prelazu uhapsila regionalnog policijskog direktora iz Mitrovice Nehata Tači (29 septembra 2016. godine) i Hilmi Kelmendi (28. oktobra 2016. godine). Ove događaje Priština kvalifikuje i kao nezakonite pokušaje Srbije da proširi svoju nadležnost za gonjenje za ratne zločine izvan teritorije Srbije. Sa ovim problemom kao i nedozvoljavanjem građanima trećih zemalja koji su ušli na Kosovo da direktno pređu u Srbiju, Priština se obratila EU (*Brussels Agreement, 2016:21, 21*). EU je, u osnovi podržala obraćanje Prištine kada je ocenila da i dalje Srbija ne dozvoljava ulazak građana trećih zemalja u Srbiju sa Kosova; nepoštuje se dogovor o registracionim tablicama za vozila građana sa Severa Kosova; nepoštuju se rokovi, a ni suština obaveze da se obezbedi sloboda prelaza preko mosta na reci Ibar u Severenoj Mitrovici (*Non paper of the EEAS and European Commission Services on the state of play regarding Chapter 35: Other Issues*).

Vidljiviji napredak u primeni sporazuma o integrisanom upravljanju granicom dogodio se krajem aprila 2013.godine. Prvi putnici sa kosovskim ličnim kartama počeli su da putuju preko Srbije 1. maja 2013. godine. Tada su dva prelaza Mutivode i Mučibaba, koji povezuju Kosovo – Kosovsko Pomoravlje sa „Preševskom dolinom“ stavljena u funkciju. Aprila 2015. godine dogovoreno je i otvaranje dva malogranična prelaza (između Kosovske Kamenice i Medveđe, odnosno Leposavića i Raške).

U Briselu je 11. septembra 2014. godine dogovoreno da se osobama koje imaju lične karte koje je izdalo Kosovo omogući da koriste nekoliko prelaza u tranzitu, poput beogradskog aerodroma, prelaza ka Bugarskoj i Makedoniji. Krajem 2014. godine, dogovor je proširen i na pasoše Kosova, tako što je MUP Srbije vlasnicima ovih pasoša izdavao privremena dokumenta za prolaz kroz Srbiju. Tada su obuhvaćeni i prelazi ka Hrvatskoj i posebno važni prelazi ka Mađarskoj, odnosno Šengenskoj zoni. Ovo je značajano unapredilo slobodu kretanja ljudi, ali kao kolateralna posledica povećan je i broj ilegalnog napuštanja Kosova, odnosno uvećao se broj „lažnih azilanata“ sa Kosova u EU.¹

¹Samo u dva meseca, početkom 2015. godine, Kosovo je napustilo više od 50.000 Albanaca, među kojima i 6.000 učenika srednjih škola. Prištinski mediji su pisali da je, do polovine 2014. godine, Kosovo napustilo od 60.000 do 100.000 ljudi. U periodu oktobar 2014 – februar 2015. godine, u evro zonu prešlo je oko 150.000 albanskih migranata od kojih je više od 120.000 prošlo mimo bilo kakve kontrole (*Jovanović, 2015; Zečević, 2015*).

Pravi „bum iseljavanja“ Albanaca sa Kosova se dogodio u prvoj polovini 2015. godine. EK je, 11. februara 2015. godine, ukazala da je broj ilegalnih migranata sa Kosova koji neosnovano traže azil u EU povećan za 40%, što premašuje broj migranata iz Sirije i Avganistana. Ovo je pre svega posledica izostanka ekonomskog razvoja, nedostatka razvojnih politika i radnih mesta i uticaja globalne krize (Grdžaliju, 2014). Svoje mesto u ovim migracijama su našli organizovani kriminal i korumpirani policijski i drugi zvaničnici. Sve to svedoči da Kosovo i Srbija nisu uspostavili efikasan sistem upravljanja migracijama, Srbija i EU nisu uspostavile efektivnu saradnju iako se Srbija graniči sa četiri zemlje EU i nalazi se na Šengenskoj granici (sa Mađarskom) preko koje je prešao i prelazi veliki broj ilegalnih migranata.

1.2. Integrisana kontrola granice (IBM)

je dogovorena u periodu od 30. novembra do 2. decembra 2011. godine, a primena je počela 10. decembra 2012. godine. Bio je to značajan pomak koji se ticao izuzetno delikatnog i spornog pitanja – granica koje ima poseban značaj za Kosovo kao označavanje teritorijalnog integriteta i suvereniteta ali i kao povećanje prihoda od carina i uspostavljanje kontrole nad švercom i ilegalnom trgovinom ljudima i robama (Kosovo, 2014). Za Srbiju je to bila jedna „gorka pilula“ koju je valjalo progutati, jer je realnost jača od političkih želja, a Srbija je imala potrebu da uspostavi kontrolu nad kretanjem ljudi i roba, da suzbije šverc, neregistrovani promet robama širokih razmera i da poveća sopstvene prihode od PDV-a i carine. U cilju primene sporazuma, Vlada Srbije je, 22. decembra 2011. godine, donela niz akata uključujući *Tehnički protokol za sprovođenje operativnih zaključaka*, koji je usaglašen na sastanku predstavnika Srbije i Kosova, a uz posredovanje EU, 23. februara 2012. godine u Briselu.

IBM je izvorno bio predlog Srbije sačinjen da bi se oslabio pritisak za prihvatanje osovskih carinskih službenika na severnim ulazima pretvarajući ove u „integrisano“ prisustvo koje uključuje službenike EULEX-a i Srbije. IBM sporazum je naišao na oštro političko protivljenje Srba sa Severa Kosova, koje je od političkih izjava i skupova išlo do podizanja blokada puteva i graničnih prelaza, tokom 2011. i 2012. godine. Osnovna ideja političkih vođa sa Severa Kosova koji su predvodili ove proteste i dela vlasti u Beogradu je bila da se što duže može odloži prihvatanje sporazuma. To je obrazlagano nepriznavanjem teritorijalnog integriteta Kosova i odlaganjem institucionalnog i teritorijalnog odvajanja Severa Kosova od Srbije. To ukazuje da je sukob oko carina i IBM sporazuma bio samo jedan od izraza neslaganja Srbije i Kosova po pitanju suvereniteta. Bilo je iza tih protesta i pokušaja da se što je više moguće produži sa ostvarivanjem ekstra profita usled neplaćanja akciza i carina, kao i švercovanja proizvoda. Otuda suna krajupod pritiskom SADSrbija (iako inicijator) i Kosovo prihvatili IBM (Serbia and Kosovo, 2013: 15).

Kosovo ima ukupno devet graničnih prelaza od čega su šest prelaza zajednička sa Srbijom: Brnjak, Jarinje, Merdare, Mutivoda, Bela Zemlja i Mučibaba. U sklopu tehničkog dijaloga, tokom 2011. i 2012. godine, potpisani su sporazum i tehnički protokol o zajedničkom upravljanju prelazima, ali je Srbija odlagala njihovo sprovođenje tako su, umesto do kraja oktobra 2012. godine, prelazi konačno otvoreni u martu 2013. godine. Faza sporazuma koja podrazumeva izgradnju stalnih objekata na prelazima nije okončana ni u 2017. godini, mada je, 2013. godine, izgradnja trajnih objekata poverena *Evropskom progresu*, projektu koga finansiraju EU i vlada Švedske, a sprovodi Kancelarija Ujedinjenih nacija za projektne usluge (UNOPS) i Sektor za ugovaranje i finansiranje projekta iz sredstava Evropske unije (CFCU) pri Ministarstvu finansija Vlade Republike Srbije. Markiranje tačaka na osnovu dogovorenih koordinata, koje će služiti kao referentne za izgradnju trajnih objekata carinskih prelaza, smatra se uspehom mešovite grupe za primenu sporazuma (koju čine predstavnici Srbije, Kosova i EU). Međutim, EK je 2017 godine ipak odlučila da “podseti” Srbiju na neispunjene obaveze po IBM, a to su: da se Srbija zadovoljila time da privremeni prelazi funkcionišu i da ne čini ništa da se izgrade stalni prelazi; nije uspostavljena efektivna kontrola na “alterativni putevima” i prelazima tako da i dalje ljudi i robe ulaze i izlaze sa Kosova bez potpune evidencije i kontrole (*Non paper of the EEAS and European Commission Services on the state of play regarding Chapter 35: Other Issues*).

Priština ističe da je tokom 2016. godine načinila napredak u projektovanju i izgradnji dva nova prelaza a da Srbija nepoštuje ovaj deo dogovora o IBM, da ne funkcioniše međusobna pravna pomoć (Mutual Legal Assistance – MLA), jer Srbija kasni sa rešavanjem zahteva Kosova povodom jednostrane primene pečata i izdavanje ličnih dokumenata od starne odeljenja MUP izmeštenih sa Kosova (*Izveštaj, 2016:14, Brussels Agreement, 2016:23*).

Ostvarivanje slobode kretanja je doprinelo rastu trgovine koga je podstakla i primena *Sporazuma o slobodnoj trgovini u Centralnoj Evropi* (CEFTA).²

Promet roba između Srbije i Kosova je za sada jedini oblik ekonomske saradnje. Podaci poslednje tri godine ukazuju da je pokrivenost kosovskog uvoza izvozom od 11 do 14%, a da se najviše izvoze metal i metalni proizvodi, proizvodi od ostalih minerala, prehrambeni proizvodi, pića i duvan, tekstil, guma i biljni proizvodi i to za Italiju, Albaniju, Makedoniju i Nemačku, a najviše se uvozi iz Makedonije, Nemačke, Srbije i Turske.

²Zapravo, Srbija je 2006.godine, efektivno priznala Kosovo kao posebnu carinsku teritoriju potpisivanjem Centralnoevropskog sporazuma o slobodnoj trgovini – CEFTA 2006 (*Zakon o potvrđivanju Sporazuma o izmeni i pristupanju Sporazumu o slobodnoj trgovini u Centralnoj Evropi – CEFTA 2006, Službeni glasnik – Međunarodni ugovori, broj 88/2007*). UNMIK je tada bio strana potpisnica, jer je spoljnotrgovinska politika bila u rukama UNMIK-a, odnosno EU kao stuba IV (Pillar IV).

U prometu roba Kosovo je, sa vrednošću robe od 428,5 miliona evra (u 2016 godini) na desetom mestu partnera kojima Srbije izvozi, a tek na 58 mestu kada je u pitanju uvoz roba sa Kosova, jer je vrednost izvezene robe u posmatranom periodu bila 17,1 miliona evra (*Infromacija o AP Kosovo i Metohija, Centar za regionalnu saradnju i inicijative. Privredna komora Srbije, 2016*).

Negativni trgovinski bilans, pored sive ekonomije i crnog tržišta, predstavlja otežavajući faktor za razvoj ekonomije Kosova. Osim toga, niska konkurentnost kosovske proizvodnje i izvoz orijentisan prevashodno na sirovine loše utiču na perspektive privrede. Kosovo je članica CEFTA, a od 2009. godine i članica Svetske banke i Međunarodnog monetarnog fonda. Trgovinski režim na Kosovu je neutralan i jednostavan, ali to nije dovoljno da se smanji trgovinski deficit.

1.3. Ubiranje carine i carinski pečat

Posle 2008. godine i proglašenja nezavisnosti Kosova dolazi do marginalizovanja uloge UNMIK-a, a Kosovo preuzima spoljnotrgovinsku politiku i uvodi svoju carinsku dokumentaciju s oznakom „Republika Kosovo“. Carinska služba Srbije, kao odgovor na to, odbija da dozvoli ulaz roba na teritoriju Srbije. Od tada roba sa Kosova u Srbiju uglavnom dolazi kao reeksport iz Crne Gore i Makedonije sa dokumentacijom tih država uz naznaku da je roba poreklom sa Kosova (*Monitoring, 2013: 11, 12*).

Od 26. novembra 2008 godine, Misija EU na Kosovu – EULEX preuzima deo ovlašćenja po planu UNMIK-a, kao i pitanja u vezi sa carinom I prelazima na severu Kosova, uspostavlja se i Carinski punkt u južnoj Mitrovici. To je značilo da Kosovo nefunkcioniše kao jedinstvena carinska teritorija, već kao teritorija podeljena na južni i severni deo od reke Ibar. Time je Severno Kosovo *de facto* postalo „slobodna trgovinska zona“ sa velikim problemima u nadzoru tokova roba (*Monitoring, 2013: 11, 12*). Bio je to pravi „mali raj“ za trgovinu bez evidencije, neplaćanje PDV-a i carina, šverca, ubiranja prihoda bez obaveza prema državi. To je ambijent u kome su se razgranali šverc, organizovani kriminal i korupcija, snažne albansko – srpske mreže za švercovanje roba, izbegavanje taksi i razvoj usluga i trgovine koja osnažuje kriminalne elite koja je iako mala na regionalnom okviru postala dovoljno snažna da utiče na privređivanje i politiku na Severu Kosova (*Perspective of Northern Kosovo, 2013*).

Sporazum o carinskom pečatu, postignut 2. septembra 2011. godine, ima za cilj da „obezbedi slobodno kretanje robe u skladu sa CEFTA“. Primena ovog sporazuma je počela u septembru 2011. godine, i to sa kosovske strane a Srbija je kasnije prihvatila kosovske pečate.

Opšta ocena primene režima slobode kretanja je pozitivna: slobodom kretanja se korisiti sve veći broj ljudizahvaljujući tome što je Kosovo usvojilo novo zakonodavstvo, unapredilo procedure i podiglo administrativne i organizacione kapacitete carinske službe, a evidencija prometa između Kosova i Srbije obavlja po programu „Systematic Electronic Exchange of pre-arrival Data“(SEED).

Uredbama Vlade Srbije uklonjene su neke od barijere kao, na primer, na graničnim prelazima je skraćeno vreme i manipulativni troškovi u slučaju prometa franko- kupac u južnom delu Kosova na oko 3–5 sati.

Primena sporazuma o IBM i o ubiranju carina i PDV-a je omogućila povećanje legalnog protoka roba između Srbije i Kosova. Iz Srbije se najviše prodaju na Kosovu prehrambeni proizvodi i piće, hemikalije i hemijski proizvodi, poljoprivredni proizvodi, derivati nafte i dr., a sa Kosova u Srbiji osnovni metali, reciklaža, prehrambeni proizvodi i piće; Uredbom, od 16. septembra 2011. godine, vraćen je suspendovani PDV za naftu i naftne derivate, automobile i mobilnu telefoniju na severu Kosova, pri čemu su sivi tokovi nafte i naftnih derivata radikalno samnjeni za oko 90%; trgovina automobilima i usluge mobilne telefonije operatera Telenor i MTS prestali da budu „privilegija građana severa Kosova“; ukinut je monopolski položaj pojedinih velikih proizvođača iz Srbije, koji su po damping cenama svojih proizvoda, nižim u proseku za oko 30–40%, izvozili svoje proizvode u severni deo Kosova, bez akciza i PDV-a; poboljšani su standardi predstavnika Srbije na prelazima prema Kosovu (*Monitoring, 2013: 15*); Vidljiv rezultat je i povećan prihod od direktnih taksa u prikupljenim prihodima (*Izveštaj, 2015: 19; Kosovo 2014, 2014*). Ali i dalje postoje brojna otvorena pitanja u trgovini robom između Srbije i Kosova koje treba rešiti. To je na primer pitanje tzv. graničnog osiguranja, obavljanja platnog prometa ili ispisivanja uputstava i dokumenata na svim jezicima; nejednakih uslova poslovanja iz Srbije sa severnim u odnosu na poslovanje sa južnim delom Kosova.³

Neintegrisani platni promet na Kosovu i nepostojanje direktnog platnog prometa između Srbije i Kosova je jedna od velikih prepreka slobodi kretanja roba i ljudi, kao i uslov za suzbijanje korupcije i normalizaciju poslovne saradnje posebno spoljno-trgovinske razmene Kosova i Srbije. Sadašnji način obavljanja platnog prometa Srbije i Kosova, koji je uspostavljen *Zakonom o privremenom obavljanju određenih poslova platnog prometa na teritoriji Savezne Republike Jugoslavije*, je finansijski opterećujući i dodatno destabilizuje poslovne aktivnosti. To se vidi iz rešenja da se u ovom poslovanju možena plaćivati u evrima, ali se devize moraju narednog dana prodati banci ovlašćenjoj za poslove sa inostranstvom, a ova narednog dana prodaje te devize Narodnoj Banci Srbiji koja pak u naredno dva dana uplaćuje dinarsku protivrednost poslovnoj banci, a ona dodatni

³Neke robe su oslobođene PDV-a i nepostoji upravno–nadzornih institucija na severu za praćenje prometa roba kojima se PDV i carina samo evidentiraju na prelazima Jarinje i Brnjak favorizuje se postojanje sive zone trgovine.

naredni dan licu sa sedištem Srbije koje je zaradilo ta sredstva. U cilju unapređenja poslovanja, ali i pravne sigurnosti neophodno je da Ministarstvo finansija pokrene inicijativu za promenu zakona i uputstva iz 2001 godine, kao i sopstvenog uputstva, kao i da se promeni odgovarajuće uputstvo NBS. Među preprekama uspostavljanju platnog prometa između Srbije i Kosova je i dugogodišnja isključenost banaka na severu Kosova iz platnog prometa Kosova. Takođe, nepostojanje bankovnih garancije i osiguranja poslovanja sa kupcima sa Kosova otežava poslovanje. Kao posledica toga, promet s Kosovom je izuzetno skup i tretira se kao ino-promet; obaveza konverzije evra u dinare po srednjem kursu što smanjuje interes za poslovanje i negativno utiče na konkurentnost kompanija iz Srbije na tržištu Kosova.

Ovo pitanje mora što pre doći na dnevni red Briselskog dijaloga što može da povlači i otvaranje rasprave o međusobnim potraživanjima Srbije i Kosova. Srbija od 2001. godine otplaćuje kredite preduzeća sa Kosova nasleđena iz vremena SFRJ. Zapravo, Srbija je preuzela 858 miliona evra duga Kosova stranim poveriocima kao javnog duga. Reč je o dugu prema Svetskoj banci, Pariskom i Londonskom klubu poverilaca, Banci za razvoj Saveta Evrope (CEB), Evropskoj investicionoj banci (EIB), Evropskom udruženju železnica (Euro fima), Vladi Kuvajta, neregulisanom dugu Libiji i klirinškom dugu prema Čehoslovačkoj.

Od 2002. do 31. decembra 2014. godine, Srbija je otplatila deo kosovskog duga od 547,95 miliona evra i to: po osnovu glavnice 154,76 i kamata 393,19 miliona evra. S obzirom na to da, za period 2015–2041. godine, pristiže dug koji samo po osnovu glavnice iznosi 351,26 miliona evra (*Srbija i dalje otplaćuje kosovske dugove*, „Politika“, Beograd, 20. januar 2015), za budžet i ekonomije Srbije i Kosova bilo bi dobro da se što pre ovo pitanje raščisti. To se odnosi i na međusobna potraživanja po drugim osnovima: privatizacija, energetike, telekomunikacija, imovinsko, životno, penzijsko, socijalno i zdravstveno osiguranje itd.

Izvođenje „čistih računa“ trebalo bi da učvrsti poverenje, da olakša dogovore i da unapredi ekonomsku saradnju, ali i poverenje među ljudima. Zato je važno da se iznađe model koji nije identičan sa sukcesijom, a koji omogućava rešavanje ovog pitanja.

U praksi se najčešće ukazuje na to da je pomet poljoprivrednih i stočarskih proizvoda otežan i to zato što EULEX insistira da se poštuju pravila EU, a mnogi proizvođači iz Srbije za proizvode koje izvoze neispunjavaju standarde EU, koji se zahetvaju na Kosovu. Naime, svega 6 od 30 klanica u Srbiji zadovoljava ovaj uslov. To ukazuje da ovaj sektor u Srbiji nije spreman za integracije u EU te bi državni organi, Privredna komora Srbije i druga udruženja poljoprivrednih proizvođača morali da se posvete što hitnijem otklanjanju ovog nedostatka. To je u interesu razvoja poljoprivrede i stočarstva u samoj Srbiji, jer se tima osposobljavaju i za tržište Kosova ali i za šire tržište kakvo je tržište EU. To je od značaja i za Kosovo jer oko 60% tamošnjeg stanovništva seosko,

poljoprivreda zapošljava između 25% i 35% ukupno zaposlenih, a poljoprivredno obradivo zemljište čini oko 53% celokupne teritorije. I pored toga, poljoprivreda u BDP-u učestvuje sa svega 12,9%. Poljoprivredna proizvodnja je u velikoj meri mešovitog tipa, radi se po veoma zastarelim, tradicionalnim metodama što je čini veoma neefikasnom. Stočni fond je skoro nestao, poljoprivredna mehanizacija je oštećena, a oprema za proizvodnju uglavnom zastarela.

Na severu Kosova postoje veliki prirodni potencijali za razvoj svih vrsta poljoprivrede koji su nedovoljno iskorišćeni pre svega zbog niskog nivo obrazovanja zemljoradnika, fragmentiranog poljoprivrednog zemljišta, nedovoljnog i neodržavanog sistema za navodnjavanje, malog kapaciteta za obradu i marketing poljoprivrednih proizvoda.

Stočarstvo se kao i poljoprivreda susreće sa otežanom nabavkom sirovina i repromaterijala, nedovoljnom primenom agrotehničkih mera, slabom opremljenošću infrastrukturnim sadržajem i zastarelim pristupom. Da bi se sa individualne prešlo na visoko produktivnu proizvodnju, potrebno je ulagati u specijalizovana gazdinstva, mini-farme, koje raspolažu samoodrživim resursima, potrebno je ustanoviti mrežu kontrole i veterinarske zaštite, kao i tragati za rešenjima kroz udruženja proizvođača.

U saradnji carinskih organa Srbije i Kosova ostvaren je značajan napredak u sprovođenju postupka stavljanja robe u slobodan promet i to u pojednostavljenom postupku na osnovu faktura. Uobičajena zadržavanja robe na prelazima je od 15 minuta do jednog sata u sezoni, a na prelazima Brnjak i Rudnica do dve sata u sezoni. Najčešći problemi su u vezi sa čitanjem jedinstvene carinske isprave, upotrebe kosovskog okruglog carinskog pečata. Takođe, nema upustva nadležnog ministarstva o sprovođenju posebne procedure vezane za kontrolu prometa roba sa Kosovom (na osnovu *Uredbe o uslovima za vršenje prometa roba sa Autonomne pokrajine Kosovo i Metohija*, "Službeni glasnik Republike Srbije", broj 86 / 2010, i *Odluke o određivanju roba za čiji je uvoz, izvoz, odnosno tarzitet propisano pribavljanje određenih isprava*, "Službeni glasnik Republike Srbije", broj 32 / 2015).

I dok Beograd tvrdi da se sporazum o carinskom pečatu u potpunosti poštuje (*Izveštaj, 2016: 11*) dotle ga Priština optužuje da i dalje koristi "paralelni" carinski pečat sa natpisom "Carinarnica Priština / Prishtina Custom's Branch" koja je pod Crinskom upravom Niš u Srbiji, o čemu je obavestila EK (*Brussels Agreement, 2016: 21*). Po oceni EK, Srbija u oblasti carine i carinskog pečatani proleća 2017. godine nije preraspodelila carinsko osoblje po kosovskim pravilima niti izdaje carinska dokumenata na što se obavezala 17. januara 2013. godine (*Non paper of the EEAS and European Commission Services on the state of play regarding Chapter 35: Other Issues*).

1.4. Privremeni fond za ekonomski i infrastrukturni razvoj Severa Kosova

Uspostavljanje Fonda je dogovoreno 17. januara 2013. godine.⁴ Fondom upravljaju Kancelarija i Upravni odbor, koji čine predstavnik Vlade Kosova, srpskih opština sa severa Kosova i EU, odnosno Specijalni predstavnik EU. Odluke o kapitalnim investicijama i infrastrukturi se donose konsenzusom, a ukoliko to nije moguće, glas predstavnika EU je odlučujući.

Fond omogućuje uspostavljanje evropskih standarda koji podržavaju proces normalizacije odnosa Kosova i Srbije. Zbog toga bi trebalo da ima značajnu ulogu za podsticanje ekonomskog razvoja, ali i saradnje poslovnih ljudi i građana u procesu normalizacije. Uspostavljanje Fonda je i nova potvrda da je Kosovo jedinstvena carinska zona, a to znači da i kosovski Srbi sa severa imaju obavezu da plaćaju carinu, tarife i PDV kosovskom budžetu.

Po izveštaju Prištine i Beograda, priliv u Fond iznosi 11 miliona evra, a opštinama na severu Kosova je dva puta dodeljeno po 4,4 miliona evra (*Izveštaj, 2016: 17; Brussels Agreement, 2016: 25*).

Mera uspešnosti delovanja Fonda i njegovog uticaja na razvoj Severa Kosova je broj i kvalitet realizovanih projekata, odnosno da li oni služe kao „zamajci“ intenzivnog razvoja. Za sada, nije ostvarena potrebna transparentnost rada Fonda te je neophodno da se uspostavi nezavisni monitoring nad zakonitošću i efektivnošću finansiranja iz Fonda.

2. Unapređenje ekonomskih uslova za normalizaciju

⁴Vlada Kosova je amandmanom na zakon o budžetu Kosova za 2013 godinu omogućila da se Fond ostvari i odredila ga je na saldeći način: „Sav javni novac prikupljen od robe uvezene iz preduzeća registrovanih u Severnoj Mitrovici, Zubin Potok, Leposavić i Zvečane, kao i one koje su namenjene za potrošnju u ovim opštinama, u trenutku ulaska na Kosovo, preko carinskog prelaza Jarinje (tačka 1) i Brnjak (tačka 31) će biti poslate u Fond. Ovaj novac će biti registrovan u Informacioni Sistem Finansijskog Upravljanja na Kosovu i prosleđivati na račun u poslovnoj banci, koji je otvorio SPEU u NLB”.

Dosadašnja primena postignutih sporazuma ne daje zadovoljavajuće efekte na unapređenje međusobne saradnje te ni na unapređenje poslovanja. Jedan od važnih činilaca koji onemogućava međusobno poslovanje je postojeće makroekonomsko okruženje. To važi za ograničenja u procesu izgradnje kosovskog ekonomskog sistema, ali i za postojeći poslovni ambijent u Srbiji koji je pod uticajem politički neraščišćenog pitanja statusa Kosova.

Istorija uči da proces izgradnje dva samostalna sistema od nekada jedinstvenog privrednog sistema nije brza ni lak. Ovaj posao može biti olakšan ukoliko, kao u slučaju bivše Čehoslovačke, postoji politički konsenzus o “razlazu” i ako se istinski stremi ka jednom novom, širem i efikasnijem sistema kakav je sistem EU. U slučaju bivše Jugoslavije, a posebno u primeru Srbije i Kosova nije bilo konsenzusa o “razlazu” već se ovaj dogodio kroz sukobe uključujući i etnički motivisano nasilje, niti ima dovoljno snažnog političkog opredeljenja za saradnju. Takođe, EU se pojavljuje u dve uloge: prva, u kojoj je ona aktivni činalac izgradnje posebne kosovske ekonomije (kao stub IV unutar UNMIK) u čemu nije uvažavala političko protivljenje iz Srbije, a nije gradila ni unutar kosovski politički konsenzus; drugo, EU odnosno “evropska budućnost” se Kosovu i Srbiji nudi u momentu kada je sama EU zahvaćena posledicama teške ekonomske krize i tendencijama zatvaranja prema novim članicama i prema radnoj snazi, naročito iz zemalja kandidata. Zbog svega toga “šargarepa” EU nije ni sveža, a ni tako atraktivna kakva je bila tokom devedesetih godina prošlog veka kada su Češka i Slovačka, u okviru Višegradske grupe, pristupile EU. Trenutno, nova nada Kosova i Srbije se usmerava ka regionalnoj – zapadnobalkanskoj saradnji, ali je na Zapadnom Balkanu na delu urušavanje političko – bezbednosnog ambijenta. Po svemu sudeći, ostaje da se ekonomski i drugi kapaciteti organizuju “odozdo” iz Kosova i Srbije, a da se regionalnim i evropskim instrumentima samo podržavaju reforme pojedinačnih zemalja.

Od početka reformi na Kosovu, zapravo od 1999. godine, velikim delom zahvaljujući stranim donacijama i doznakama inostranstva, kosovska privreda beleži znake napretka: stopa rasta bruto domaćeg proizvoda, od 2007. godine, je iznad 2%, a u proseku iznosi 4,5%; „evropeizacija“ je pomogla održavanju niske stope inflacije, kao i stvaranju viška u budžetu, te i njegovom razvojnom orijentisanju.

Kosovska i srpska privrede su bile među četiri evropske privrede koje su, u periodu 2008– 2012 godine bile pošteđene posledica globalne finansijske krize, odnosno ove posledice su se iskazale kasnije i to u obliku odsustva investicija, porasta nezaposlenosti, produbljivanja siromaštva, masovnog odliva, pre svega u EU, radno sposobnog stanovništva itd. U ovom elementu su Kosovo i Srbija u sličnom položaju. Ovo kašnjenje uticaja krize i njeno pojačano socijalno-ekonomsko

ispoljavanje svedoči o niskom intenzitetu trgovinske i finansijske razmene sa zemljama pogođenim krizom i o niskom nivou privrednih aktivnosti.⁵

Rejting Kosova u pogledu pokretanja biznisa, prema izveštaju Svetske banke, od 2012 godine raste i on je sada 96. u svetu, ali, to nije rast koji može da ohrabri ulagače. Zapravo, privlačenju investicija nepogoduje nedovršen proces privatizacije; otežani pristup kapitalu, posebno za mikro, mala i srednja preduzeća; dominacija poslovnih banaka u kosovskom finansijskom sistemu; tržište kapitala je u samoj po četnoj fazi razvoja; pored niskih troškova i visoke mobilnosti radne snage, ona je slabe obrazovne strukture; povoljno poresko okruženje ne može da nadoknadi negativne posledice loše energetske situacije, koja dovodi do čestih prekida napajanja.

Sa stopom siromaštva od 29,7% i bruto nacionalnim dohotkom od 1,760 evra po glavi stanovnika kosovska ekonomija je jedna od najslabijih u Evropi. Kosovo je po indeksu percepcije korupcije na 111. mestu od 176 (po izveštaju *Transparency International*). Sprega korupcije i organizovanog kriminala slabi i onako slabu državu i dovodi do odsustva vladavine prava. Sve to značajno uvećava rizike i troškove poslovanja, ali i života na Kosovu.

Nedostatak privredne aktivnosti rezultirao je najvišom stopom nezaposlenosti u regionu, koja iznosi oko 45%. To uslovljava održavanje visoke stope sive ekonomije i snažan trend emigracije mlađeg stanovništva, što se posebno snažno ispoljilo od kraja 2014. i tokom 2015. godine. Ovo, pak, zaoštava unutrašnju socijalnu i političku scenu što se vidi u neprestanim političkim blokadama unutar Kosova, koje se nerazrešavaju učestalim izborima.

U ovoj Studiji su posebno analizirani uslovi poslovanja u i sa opštinama sa većinskim srpskim stanovništvom: Leposavić, Severna Mitrovica, Zvečan i Zubin Potok ili "Sever Kosova", jer se ove opštine nalaze u osobenoj političkoj i ekonomskoj situaciji koja se može odrediti kao "zona između dva sistema".

Izostanak potpune administrativne i ekonomske integracije u sistem Kosova, a isključenost iz sistema Srbije, izostanak efektivnih mera podrške Srbije i Kosova održivom razvoju privrede u ovim opštinama dodatno otežava ionako loše ekonomske prilike. Svega 20% lokalnih preduzeća trguje izvan ograničenog tržišta četiri opštine, dok 75% registrovanih privrednih subjekata nema pravni status koji bi omogućio poslovanje na celoj teritoriji Kosova. To otežava planiranje budžeta opština i potrebnih sredstava za rad lokalnih preduzeća (*Gavrilović, 2015:8*).

Beograd je, od vremena Miloševića sve do 2017 godine, vodio politiku budžetske podrške privrednim aktivnostima na Kosovu posebno u enklavama u kojima žive Srbi. Što se tiče državnih i

⁵O niskom stepenu privrednih aktivnosti svedoči i struktura BDPA Kosova u kojoj doznake iz inostranstva učestvuju sa oko 14%, donatorska pomoć sa oko 10%, iz oblasti industrije dolazi 22,6%, iz poljoprivrede 12,9%, a većina vrednosti, 64,5%, stvara se u sektoru usluga.

društvenih preduzeća ona su političkom intervencijom upućivane da finansiraju privredne aktivnosti pre svega Srba na Kosovu, s ciljem održavanja takozvanih paralelnih institucija. Od 2005. godine ova pre svega novčana podrška Srbije Srbima južno od Ibra se smanjuje, iskazano količinom novca, a od proglašenja nezavisnosti Kosova 2008 godine, zbog realnog sužavanja političkog zakonskog prostora delovanja države Srbije na Kosovu, a delimično i zbog briselskog dijaloga, kao i posledica globalne finansijske krize na krhku ekonomiju i budžet Srbije, smanjuje se ova vrsta podrške i na Severu Kosova. U okviru reformskih nastojanja Vlada Srbije bilo je najava i pokušaja da se promeni ovaj pristup i da se podrže samo oni projekti i institucije koje mogu da ostvare samoodrživ razvoj. Takav promena je najavljena na okruglom stolu „Region uspeha“ održanom 29. maja 2015. godine u organizaciji Kancelarije Vlade Srbije za KiM. Osnovne ideje ovog pristupa bila je prilagođavanje novostvorenim okolnostima. Na primer, osnivanje takozvanih ćerki firmi koje bi bile registrovane na Kosovu, po kosovskim zakonima, a za svoje delovanje bi dobijale podršku iz Srbije. Jedan vid obećane podrške bio je da se za svakog zaposlenog na Kosovu ove firme oslobode plaćanja doprinosa za zaposlenog u Srbiji, da se na prodatih 1 (jedan) evro na Kosovu dobija dodatnih 30 centi u Srbiji itd. U praksi nije bilo značajnijih projekata osim nekoliko građevinskih i komunalno infrastrukturnih. Nekoliko kompanija je premestilo svoje delovanje na sever, ali pre svega da bi izbegle plaćanje PDV i električne energije koja sa ne Severu Kosova neplaća. U međuvremenu je sve kompanije sa Severa Kosova preuzela Kosovska poverilačka agencija (KPA) i trebalo bi da u toku 2017. godine budu privatizovane po modelu “Spin off”. Neke od kompanija koje su rentabilno poslovale preuzele su lokalne zajednice i zavele su privremenu upravu koja je uglavnom zaustavila proizvodnju i rasprodala mašine i zgrade. Jedan od primera za ovu lošu praksu je Fabrika odlivaka “Lola Ribar” iz Leška, opština Leposavić.

U periodu 2015 – 2017. godine, došlo je do vidljivog dodatnog porasta korupcije i ojačavanja sprege organizovanog kriminala i politike. To stvara loše okruženje za buduće investitore, kao i za trenutno aktivne poslodavce koji nisu uključeni u ovaj “krug” koji ima snažnu podršku i u Vladi Republike Srbije. U tom periodu je zamro i rad Privredne komore Kosova i Metohije, tako da poslodavci i kompanije u vlasništvu Srba ili sa Severa Kosova deluju izvan bilo kakvog organizovanog sistema koji bi im omogućio da predstave i zaštite svoje interese i da obezbede bolje uslove za poslovanje.

Ukupni ekonomski i socijalni milje ukazuje da će procesi Briselskog dijaloga i normalizacije biti praćeni nizom rizika iz samog ekonomskog i socijalnog života. Iz ovog miljea dolaze suprotstavljene signali: jedni koji podstiču na odvijanje i napredovanje normalizacije, a drugi koji komplikuju i otežavaju dijalog i normalizaciju. To pak ukazuje da je ključna uloga ekonomskog, političkog i

državnog vodstva, i da od njihovih kapaciteta zavisi brzina i kvalitet rešenja. Jedno od najvećih iskušenja u tome jeste ubrzano dovršavanje procesa privatizacije.

Na osnovu Rezolucije SB UN 1244, uprava na teritoriji Kosova poverena je 10. juna 1999. godine privremenoj administraciji UN. Po ovlašćenjima iz Rezolucije i u skladu sa *Uredbom o ovlašćenjima privremene administracije na Kosovu* i *Uredbom o pravu koje se primenjuje na Kosovu*, koje je doneo Specijalni predstavnik Generalnog sekretara UN 1999. godine sprovodi se privatizacija na Kosovu. U stvari, *Uredba o pravu koje se primenjuje na Kosovu* utvrđuje da je važeće pravo *Uredba Specijalog predstavnika Generalnog sekretara UN, zakoni koji su važili na Kosovu do 22. marta 1989,*⁶ kao i zakoni koji su stupili na snagu posle ovog datuma, ako nisu diskriminatorski ni po jednom osnovu i ako su u skladu sa međunarodno utvrđenim standardima ljudskih prava.

Uredbom, iz juna 2002. godine, Specijalnog predstavnika Generalnog sekretara UN osniva se Kosovska poverilačka agencija (KPA) kao nezavisno telo čija su ovlašćenja da upravlja javnim i društvenim preduzećima, kao i preduzećima koje ta preduzeća osnuju. U nadležnosti KPA našla su se preduzeća koja su registrovana i čija je stvarna kontrola na teritoriji Kosova, kao i aktiva koju takva preduzeća imaju na teritoriji Kosova (ako se ona nalaziže na Kosovu i ako se njome od 10. juna 1999. godine upravlja nezavisno od aktive koja se nalazi van Kosova). Osim navedenih, u nadležnosti KPA našla su se i industrijska i trgovinska preduzeća koja su na osnovu odluke SP GS UN poverena na privremeno upravljanje UNMIKU (što ne utiče na njihov budući status i neograničava fizička i pravna lica da dokazuju svoje pravo svojine), javna komunalna preduzeća u nadležnosti opština, kao i zemljište i nepokretnosti u vlasništvu opština, poštanska i telekomunikaciona preduzeća, preduzeća vazdušnog, kopnenog, putnog i železničkog saobraćaja i preduzeća iz oblasti poljoprivrede i veterine, šumarstva i ruralnog razvoja.

Kada je reč o nekadašnjim društvenim preduzećima koja su po Zakonu o svojinskoj transformaciji Republike Srbije transformisana u neki drugi oblik svojine, njihova transformacija smatra se pravnovaljanom samo ako je izvršena pre 22. marta 1989. godine ili posle tog datuma ako je obavljena u skladu sa važećim zakonom i na nediskriminatoran način.

Proces privatizacije odvijao se tako što je KPA bila ovlašćena da osniva akcionarske podružnice preduzeća i da na njih prenosi aktivu, te da likvidira društvena preduzeća – tzv. *spin-off* model privatizacije. Na taj način je KPA formirala tzv. nove kompanije, nova akcionarska društva na koja

⁶Ova odredba se odnosi na privatizacije društvenih preduzeća na Kosovu koje su se odvijale posle usvajanja amandmana na Ustav Srbije marta 1989. godine, ukoliko su ti postupci bili diskriminatorski, a isto pravilo primenjuje se i na izvršene preregistracije i integracije društvenih preduzeća. Reč je o tome da su nakon što je Skupština AP Kosovo 23. marta 1989. godine (nakon glasanja čija je proceduralna valjanost predmet polemika) dala saglasnost na amandmane na Ustav Socijalističke Republike Srbije (koji su pet dana kasnije usvojeni su došli „privremenim merama“ diskriminatorne prirode.

je prenosila samo „zdrav“ kapital preduzeća, dok je pasiva ostajala starom preduzeću, koje se likvidira. Prihodi od privatizacije upućuju se u Privatizacioni fond, osnovan sa prvenstvenim ciljem namirenja eventualnih vlasničkih potraživanja, kao i potraživanja poverilaca, uključujući tu i bivše zaposlene, koji imaju pravo napetinu ukupnih prihoda. Fondom upravlja KPA (danas, KAP) i on nije deo budžeta niti mu je svrha razvojna. Proces privatizacije na Kosovu pravno je zasnovan na Uredbi kojom se osniva KPA, određuju njena ovlašćenja i na Uredbi kojom se osniva Posebna komora Vrhovnog suda, kao drugostepeni organ za sporove nastale u vezi sa procesom privatizacije, i administrativnom uputstvu kojim se uređuje njeno delovanje, na Uredbi o promeni prava na korišćenje nepokretne imovine u društvenoj svojini, kao i na internim aktima KPA kojima se dodatno razrađuju navedena akta. Navedenom Uredbom o promeni prava na korišćenje nepokretne imovine u društvenoj svojini menja se bilo koje pravo na korišćenje nepokretne imovine registrovane na ime preduzeća u društvenoj svojini, koje je preneto na podružnicu preduzeća u društvenoj svojini u pravo zakupa na 99 godina (koji uključuje državinu, upotrebu, podzakup, čak i pravo da uvede hipoteku, ali ne i prenošenje, osim nasleđivanjem za fizička lica i nekim od načina sukcesije za pravna lica, odnosno institut sličan *lease hold-u*, u angloameričkoj pravnoj tradiciji). Primenom instituta zakupa na 99 godina donekle se odgovorilo na zamerke Beograda i predstavnika kosovskih Srba da UNMIK prekoračuje svoja ovlašćenja upravljanja, te da raspolaže imovinom. Nakon donošenja kosovskog Ustava, zakonom je osnovana Kosovska agencija za privatizaciju (KAP), kao sukcesor KPA, a koju nepriznaju vlasti Republike Srbije. Od osam kancelarija KAP, tri se nalaze u području sa većinskim srpskim stanovništvom (u Štrpcu, Leposaviću i Gračanici), a srpska zajednica ima i svog predstavnika u Odboru direktora.

Za pravni okvir privatizacije na Kosovu značajna je 2011. godina, tokom koje su doneta tri zakona: *Zakon o Kosovskoj agenciji za privatizaciju* kojim se uređuje delovanje Posebne komore Vrhovnog suda kao i *Zakon o reorganizaciji pojedinih preduzeća i njihove aktive*, tzv. *Zakon o Trepči*, kojim se predviđa uspostavljanje javno - privatnih partnerstava i davanje koncesija.

U dosadašnjem toku privatizacije privatizovano je oko 70% društvenih preduzeća, a privatizacija državnih preduzeća je počela tek 2010. godine i odvija se izuzetno sporo, posebno na severu. Prihodi od privatizacije od oko 650 miliona evra zamrznuti su u Privatizacionom fondu zbog nerešene vlasničke strukture. Neke procene ukazuju da postoji između 50 i 60 hiljada potraživanja po osnovu oštećene ili nelegalno prisvojene imovine na Kosovu.

U smislu doprinosa ekonomskom razvoju Kosova privatizacija se kritikuje zbog odabira *spin-off* modela privatizacije, prodaje po višestruko niskim cenama, kao i zbog toga što je reč o primeni „univerzalnog modela“ postavljenog od strane predstavnika međunarodne zajednice bez ikakvog prilagođavanja lokalnim potrebama i okolnostima.

Srbija pak osporava izvršenu privatizaciju na Kosovu ističući da ona polaže prava na vlasništvo na preduzećima u društvenoj i državnoj svojini. Takođe, Beograd ukazuje i zabrinutost za prava pripadnika srpske zajednice na Kosovu. Međutim, ovu pretenziju Srbije Priština i međunarodni predstavnici dovode u pitanje zbog nepostojanja jasnog određenja titulara društvene svojine. S toga je neophodno da se osigura pravna zaokruženost privatizacije i dosledno poštovanje svojinskih prava. Takođe, da se unapredi ukupna investiciona klima i obezbedi transparentna privatizacija. S toga stanovišta zabrinjava pojačano javno protivljenje dolasku investitora sa Kosova u Srbiji, kao i onih iz Srbije na Kosovo. Da bi se ovaj trend zaustavio neophodno je da se energično suzbije korupcija na svim nivoima, da se ojača vladavina prava i da se obezbedi kompetentnost i efektivnost javne administracije.

3. Oblasti od prioritetnog značaja za unapređenje normalizacije poslovanja između Srbije i Kosova

3.1. Unapređenje saobraćajne infrastrukture

Iako se Kosovo nenalazi na trasi pan-evropskih koridora, povezano je sa koridorom VIII auto petom „Ibrahim Rugova“, koji spaja Prištinu i Tiranu, u toku su radovi na povezivanju Prištine i Skoplja, a u planu je povezivanje sa koridorom X (Tirana–Priština–Niš). Sever (Kosovska Mitrovica) je na raskrsnici trgovačkih puteva a magistralnim putem preko jezera Gazivode povezan je sa Crnom Gorom i Jadranskim morem. Magistralni put Priština–Mitrovica koji spaja sever sa ostatkom Kosova je u fazi rekonstrukcije, koja se finansira iz zajma od Saudijskoarabijskog fonda za razvoj. I pored ovih kapitalnih investicija, mreža puteva na Kosovu je nedovoljno razvijena, a zbog svojih topografskih karakteristika oneomogućava brzu i bezbednu vezu sa regionom.

Železnička veza Kosova sa Srbijom i Makedonijom postoji, ali ne i sa Albanijom i Crnom Gorom. Od jeseni 2013. godine, „Železnice Srbije“ ponovo servisiraju liniju Beograd–Kraljevo–Kosovska Mitrovica a od Mitrovice liniju servisiraju „Železnice Kosova“. Nakon ovog pomaka (maja 2014. godine) saobraćaj se, i dalje, odvija samo do Zvečana. To se pravda štetama nastalim usled poplava i bujica iz maja 2014. godine. Međutim, uz posredovanje dve privredne komore tokom 2014. i 2015. godine „Železnice Srbije“ i „Železnice Kosova“ su u više navrata, a u okviru tehničkog dijaloga, obavile razgovore o mogućnosti usposavljanja železničkog saobraćaja. Ovom prilikom su identifikovana dva problema za nesmetano funkcionisanje saobraćaja – linija koja povezuje Prištinu sa Kosovskom Mitrovicom i preko Leška vodi ka Kraljevu je tehnički ispravna i moguće ju je staviti u funkciju, međutim nije postignuta saglasnost o nadležnosti nad upravljanjem i održavanjem pruge od južne Mitrovice do prelaza sa Srbijom, kao i o statusu zaposlenih radnika zaposlenih u „Železnicama Srbije“; drugi krak koji povezuje Niš, Doljevac, Prištinu i Kosovo polje

prekinut je na dva mesta tokom oružanih dejstava 1999. godine – tunel kod Merdara je urušen, a nedostaje deo šina kod Podujeva. Evropska banka za obnovu i razvoj odobrila je proširivanje zajma Vladi Kosova za rehabilitaciju železničkog pravca Kosovo Polje, Priština do prelaza sa Srbijom. Železnice Srbije su izvršile procenu potrebnih radova na rekonstrukciji tunela kod Merdara. U skladu sa direktivom EU, Kosovo je, tokom 2011. godine, restrukturiralo železnicu i razdvojilo preduzeće koje se bavi infrastrukturom (“Infra Kos”) od preduzeća koje se bavi operacijama (“InfraTrain”).

Kosovo ima dva domaća aerodroma (u Đakovici i Podujevu) i jedan međunarodni, u Prištini. Od 2010. godine, uz 20-godišnju koncesiju tursko-francuskom konzorcijumu, nacionalni avio-prevoznik je „Kosova Airlines“, koji leti na jedanaest destinacija. Direktni letovi sa aerodroma postoje za gradove u Albaniji, Hrvatskoj, Sloveniji, Austriji, Švajcarskoj, Nemačkoj, Francuskoj, Švedskoj, Norveškoj i Turskoj.

Da bi se ovaj potencijal za unapređenje slobode kretanja i ekonomske saradnje Srbije i Kosova, time i jačanja njihovih privreda i normalizacije odnosa iskoristio neophodno je da se realizuju svi dogovori postignuti unutar Briselskog dijaloga, ali i da se ostvare projekti saradnje na izgradnji putne i železničke infrastrukture, kao i da se obnovi avio saobraćaj između Beograda i Prištine što je i tema Berlinskog procesa.

3.2. Energetika

Električna energija je glavni izvor energije na Kosovu. No, i pored značajnih potencijala za proizvodnju električne energije (na primer, rezerve mrkog uglja (lignita) procenjene na između 11 i 14 milijardi tona jedne su od najbogatijih u Evropi), Kosovo ima ozbiljnih problema u zadovoljavanju rastućih potreba za električnom energijom i prinuđeno je da uvozi između 10 i 15% ukupnih potreba za strujom. Energetski sistemi Srbije i Kosova razvijali su se u okvirima jedinstvene države – Jugoslavije. Ovi sistemi raspoložu prirodnim izvorima enerije: ugalj, nafta, gas, voda; dele geografski položaj Srbije za tranzit struje, nafte i gasa. Tek povezivanjem elektroenergetskih sistema Kosova i Albani je 400 kV vodom taj sistem dobija na značaju kao tranzitni potencijal. Postojeći energetski sistemi nisu u mogućnosti da odgovore izazovu obezbeđenja sigurnog snabdevanja energijom svojih potrošača. Sa razvojem privrede i podizanjem standarda u oba sistema (Kosova i Srbije) ojačaće potreba za kupovinom električne energije. Zbog toga je važno da se uspostavi tranzit Srbija–Kosovo na 400 kV. U ovom trenutku za Kosovo je važan ovaj pravac jer isti predstavlja mogućnost snabdevanja električnom energijom sa slobodnog

tržišta. Što se tiče Srbije, ovaj pravac dobija na značaju završetkom dalekovoda 400 kV Kosovo–Albanija. Sav tranzit za snabdevanje električnom energijom Kosova i Albanije ići će kroz mrežu Srbije, što znači naplatu tranzita.

Od ukupno proizvedene električne energije, 90% se proizvodi u pogonima Kosovske elektroenergetske korporacije (KEK), „Kosovo A“, koja je izgrađena korišćenjem sovjetske tehnologije 60-ih godina prošlog veka, i „Kosovo B“, izgrađena 80-ih prošlog veka. Obe termoelektrane koriste uglj za proizvodnju struje, a budući da je „Kosovo A“veliki zagađivač životne sredine, neki delovi su stavljeni van funkcije i planira se kompletno gašenje do 2017. godine, te izgradnja nove elektrane (TE „Novo Kosovo“, poznate i kao „Kosovo C“). Da bi odgovorilo zahtevima standarda EU, Kosovo će morati da znatno uveća korišćenje obnovljive energije. To podrazumeva proizvodnju 20% energije iz obnovljivih izvora, povećanje proizvodnje energije na vetar za 20% i smanjenje emisije ugljen-dioksida za isti procenat.

U okviru političkog dijaloga, 8. septembra 2013. godine, parafirani su *Aranžmani u oblasti energetike* kojim se uređuju budući odnosi između Elektromreže Srbije (EMS) i Kosovskog elektroprenosnog sistema i tržišnog operatera (KOSTT).

Aranžmanima je predviđeno da EMS podrži nastojanje KOSTT da postane član u ENTSO-E asocijaciji i zasebna kontrolna oblast, a da Priština za uzvrat srpskoj strani omogući registraciju dva nova preduzeća za trgovinu električne energije na veliko i snabdevanjem i distributivnim uslugama. I ako Vlada Srbije tvrdi da je ispunila sve obaveza i da je potpisala Connection Agreement sa KOSTT, ali da uslovaljava ovaj Sporazuma time da “ElektroSever” prethodno dobije licencu za snabdevanja električnom energijom i da ova postane operativna u (*Izveštaj, 2016:8*), EK ocenjuje da Srbija nije potpisala međusobni sporazum koji bi podržao članstvo KOSTT u ENTOS-E (*Non paper of the EEAS and European Commission Services on the state of play regarding Chapter 35: Other Issues*).

Posle višegodišnjeg sporenja Beograda i Prištine o tome ko snabdeva strujom sever Kosova, na osnovu dogovora iz 2013. godine, preduzeće „Elektrokosmet“ je transformisano u novo preduzeće “ElektroSever” koje bi trebalo da bude snabdevač i distributer struje za četiri opštine na Severu Kosova. Međutim, Srbija nije opremila ovu novu kampaniju potrebnim sredstvima i ljudstvom, nije potpisala komercijalni sporazum sa još uvek postojećim “Elektrokosmetom” (*Non paper of the EEAS and European Commission Services on the state of play regarding Chapter 35: Other Issues*).

Dogovoreno je i da KOSTT izvrši ponovno povezivanje dalekovoda od 110 KV i trafostanice kod mesta Valač i preuzme kontrolu nad tom trafo-stanicom na granici Srbije i Kosova. Ovim bi KOSTT u potpunosti preuzeo kontrolu nad prenosnim sistemom Kosova. Takođe, trebalo je da KEK preuzme u svoj sistema hidroelektranu “Gazivode” kapaciteta 38 KW što je oko 2% energije

koja se proizvede na Kosovu. To se, po oceni Prištine i Brisela, još uvek nije dogodilo jer Srbija nije još uvek imenovala rukovodstvo hidroelektrane "Gazivode" (Kosov Report, 2016: 9; *Non paper of the EEAS and European Commission Services on the state of play regarding Chapter 35: Other Issues*).

Iz napred navedenog se može uočiti da je sudeći po potpisanim sporazumima napredak u oblasti energetike dobar, ali je u stvarnosti blokiran (*Brussels Agreement Implantation, 2015: 16*). Istovremeno, Kosovo pred regionalnim energetske regulatorom (Energy Community) potražuje od Srbije 5 miliona evra po godini a na ime neplaćenih poreza budžetu Kosova. Kosovo optužuje energetske operatera iz Srbije i da je ošteti potrošače sa Kosova za 10 miliona evra po godini tako što je nezakonito nivelisao cene i povećavao cenu energije za 20 centi. Po mišljenju Prištine, samo KEK je ovlašćen da snabdeva energijom na čitavom Kosovu, te „Elektrokosmet“ ili EPS nemaju pravo da naplaćuju električnu energiju na Kosovu. Naravno, po mišljenju Beograda i EPS-a, oni nerade protivno zakonu, a imaju i gubitke na Severu Kosova, u iznosu od 100 miliona evra koje pravdaju time da više od deset godina potrošači neplaćaju račune za utrošenu električnu energiju.

Realizacija Briselskih sporazuma može značajno doprineti regulisanju međusobnih odnosa i saradnje što bi trebalo da se bazira na ekonomskim interesima ravnopravnih partnera, komercijalnim ugovorima o razmeni/ kupovini/ tranzitu električne energije i komercijalnim ugovorima o izgradnji gasovoda i korišćenju/tranzitu/prodaji gasa.

3.3. Rudarstvo, metaloprerađivačka, mašinska i građevinska industrija

Važan potencijal privrednog rasta Kosova, a i privredne saradnje Kosova i Srbije predstavljaju obilna rudna bogatstva.⁷ Prepreka ovome je nezavršena privatizacija. Naime, fabrike metalurške industrije iz vremena Jugoslavije su mahom prestale da postoje, i zamenjene su manjim, a samo nekoliko velikih je privatizovano. Danas, metaluršku industriju čini oko 80 preduzeća koja ukupno imaju obrt od oko 80 miliona evra (od kojih samo dva velika – bivša „Zastava – Ramiz Sadiku“, danas „Kosova Steel Group“, i „Ferronikel“ na centralnom Kosovu), zapošljavaju oko 2.500 ljudi i izvoze proizvode u 15 zemalja.

Najveći broj kompanija bavi se osnovnom proizvodnjom i preradom metala (otkovke, armature, krovne rešetke i slično), proizvodnjom limova, kovanog gvožđa, stepenica i drugih građevinskih komponenti, opreme za grejne i ventilacione sisteme, alata i mašinske opreme, i dr. No, i pored toga

⁷ Kosovske rezerve lignite su pete po veličini na svetu. Takođe, pokretanje eksploatacije bogatih rezervi olova, cinka, srebra, magnezijuma, azbesta, hroma, mermera i kvarca doprinelo bi porastu zapošljavanja i privrednom rastu.

Kosovo uvozi metalnu robu u vrednosti od oko 180 miliona evra, postoji veliki potencijal za razvoj i prostor za saradnju sa privredom Srbije.

U okviru mašinske industrije značajno mesto imaju: Fabrika amortizera u Prištini, na severu Fabrika zglobnih ležajeva „Prva petoletka“ u Leposaviću i Fabrika mašina, delova i komponenti „Lola-Fot“ iz Leška, Fabrika rezanog alata „Lola“ iz Gazivoda i fabrika „Gradac“ iz Brnjaka, koja proizvodi solarne panele i opruge.

Građevinska industrija je, poslednjih godina, jedan od najvažnijih sektora u kosovskoj ekonomiji. Fabrika cementa „Sharrcem“ je najveća fabrika cementa na Kosovu, a u vlasništvu je grčke „Titan grupe“.

4. Regionalna i komorska saradnja

Uvezi sa Brisleskim sporazumom o jačanju regionalne saradnje (*Dogovor o regionalnom predstavljanju i saradnji*) Beograd ističe da se on ostvatrauje i da je Prištini omogućeno učešće u brojnim regionalnim konferencijama i forumima, uključujući potpisivanje Sporazuma o osnivanju Fonda za Zapadni Balkan, 13. novembra 2015. godine (*Izveštaj, 2016:14*). Priština se slaže da je postignut „dobar napredak“ po ovom pitanju. Istovremeno, ukazuje da Srbija vrši ospstrukciju članstva Kosova u brojnim organizacijama, posebno UNESCO (*Brussels Agreement, 2016: 24, 25*). Sa svoje strane EU primećuje da ponekad Srbija onemogućava efektivno učešće Kosova u regionalnim inicijativama, ali da uopšteno ne sprečava regionalnu saradnju i učešće Kosova u njoj (*Non paper of the EEAS and European Commission Services on the state of play regarding Chapter 35: Other Issues*).

Konferencija o Zapadnom Balkanu i prioritetima njegovog budućeg razvoja u svetlu pridruživanja EU, koja je održana u Berlinu 28. avgusta 2014. godine, pokrenula je mnoga značajna pitanja, pre svega usredsređena na investicije, infrastrukturu, konkurentnost odnosno transparentnost i predvidljivost poslovnog okruženja. Time je započet tzv. Berlinski proces, u kome su se aktivirale vlade i udruženja privrednika (privredne komore). Unutar ovog procesa se dogovaraju brojni izuzetno važni projekti izgradnje putne i železničke mreže; projekti investiranja u energetske bezbednost, ali i u podizanje veština i profesionalnosti, transparentnosti u borbi protiv korupcije.

Organizovanje i ubrzavanje tako zvanog Berlinskog procesa je omogućeno dogovorima o primeni *Akcionog plana za Zapadni Balkan 6* postignutim na samitu u Beču, održanom 27. avgusta 2015. godine.⁸ Posebno važni rezultati ovog foruma su: osnivanje Komorskog investicionog foruma ZB

⁸U radu Forumu su učestvovali Johaes Hahn, EU komesar za politiku evropskog susedstva i pregovore o proširenju; premijeri zemalja Zapadnog Balkana i članica EU kao i ministri za ekonomske poslove; predstavnici međunarodnih investicionih institucija (Evropska investiciona banka, Evropska banka za rekonstrukciju i razvoj i Svetska banka); predstavnici investitora iz EU i predstavnici privrednih komora Zapadnog Balkana i EU.

(KIF ZB); podrška uključivanju predsednika privrednih komora u rad nacionalnih investicionih komisija (NIK); ustanovljenje zajedničkog Foruma privrednih komora Zapadnog Balkana za programiranje regionalnih projekata u oblasti infrastrukture, energetike i energetske efikasnosti; srednjeg stručnog i celoživotnog obrazovanja; investiranja u zelene tehnologije; podrška borbi protiv korupcije, dostupnosti izvorima finansiranja; Regionalna škola za stručno obrazovanje (Regional Vocational School – RVS) sa sedištem na Kosovu; Forum za inovacije i izuzetnost i dr.

Od značaja za neposredno unapređenje ekonomije su: inicijativa za formiranje konzorcijuma regionalnih građevinskih preduzeća za zajednički nastup na trećim tržištima; razvoj regionalne dugoročne strategije Zapadnog Balkana za poljoprivredna istraživanja i inovacije i razvoj poljoprivrednog informativnog centra. Takođe, projekti unapređena elektroenergetske i gasne infrastrukture, kao i set projekata za izgradnju putne i železničke infrastrukture duž Koridora VIII i X. Procena je da su u Beču dogovoreni projekti vrednosti 550 miliona evra.

Za unapređenje ekonomije i stvaranje uslova za regionalnu saradnju Srbije i Kosova posebno su važni sledeći projekti: izgradnja auto puta Niš–Priština–Tirana, odnosno Crno more–Jadransko more; pronalažanje rešenja za korišćenje i modernizaciju železničke pruge Niš–Doljevac–Merdare–Priština; elektrifikacija železničke trase X (Lapovo–Kraljevo–Frushe Kosovo/Kosovo polje–Ferizaj/Uroševac–Skopje); obnova avio-saobraćaja.

Značaj ostvarivanja projekata u okviru Balkanske šestorke, pored neposredne koristi u povezivanju zemalja regiona ima i dugoročnijih efekata podizanja značaja zapadnobalkanskog tržišta i investicija u ovaj region, kako za evropske, tako i za druge investitore. Sa političke i institucionalne strane, ovaj program zahteva učestalost susretanja i zajedničkog rada političara i vlada, a to pored ostalog dovodi i do harmonizovanja zakonodavstava, institucionalnih i proceduralnih rešenja.

Od posebnog značaja je to što dolazi i do redovne saradnje kompanija, poslovnih ljudi i njihovih udruženja.

Sredinom 2013. godine započeta je saradnja Privredne komore Srbije i Privredne komore Kosova uz posredovanje Evrokomore (Eurochambers). Tokom vremena početna posrednička uloga koju je imala Eurokomora se svela na to da je Privredne komore Srbije i Kosova redovno informišu o napretku saradnje.

Cilj ove saradnje je povezivanje poslovnih zajednica odnosno početak dijaloga na postizanju niza sporazuma koji treba da omoguće normalizaciju poslovanja i stvaranja uslova za međusobna ulaganja.

Do sada je ukupno organizovano 17 međusobnih sastanaka komora. Na ovim susretima su rešavana pitanja koja se odnose na slobodan promet roba i usluga, unapređenje carinske saradnje,

usaglašavanja fito i veterinarskih sertifikata, kao i sertifikata za stavljanje u promet lekova i medicinskih sredstava. Dve komore u saradnji sa dve Veterinarske uprave iz Srbije i Kosova inicirale su su usklađivanje veterinarskih sertifikata, a u toku je usklađivanje sertifikata za svinjsko meso, goveđe meso, ovčije meso, živinsko meso i proizvode od mesa, mleka i mlečnih proizvoda. Usaglašavanje ovih sertifikata, pored nesmetanog prometa mlečnih proizvoda, omogućiće i zajedničko ulaganje kompanijama iz Srbije i Kosova u preradu mleka, što će obezbediti stvaranje zajedničkih proizvoda konkurentnih na tržištima Zapadnog Balkana, obezbeđujući zaposlenost svim građanima, što predstavlja jedan od preduslova i za dobru saradnju između Srba i Albanaca. Samo unapređenjem regionalnih ekonomskih odnosa i harmonizovanjem i povezivanjem tržišta roba, usluga i radne snage moguće je obezbediti trajniji razvoj, povećati zapošljavanje, omogućiti povezivnje kompanija za nastup na regionalnim i drugim sajmovima.

Kao što je već istaknuto, saradnja dve komore se ostvaruje i u posredovanju da se upostave železnički, poštanski i vazdušni saobraćaj između Beograda i Prištine, ali za sada nema vidljivog rezultata. Istovremeno, ova saradnja je dovela do sporazuma o saradnji u elektro – mašinogradnji, u obalsti garđevinstva i u industriji građevinskih materijala (*Izveštaj, 2016: 21*).

Od potpisivanja Briselskog sporazuma, koji je podrazumevao uspostavljanje kosovskog pravnog sistema na čitavoj teritoriji, pa i u četiri opštine na severu, preduzetinci i firme su morali da preregistruju svoje poslovanje po kosovskim zakonima. Postepeno uvođenje integrisanje kontrole na prelazima, i poštovanje Briselskog sporazuma kao jednog od uslova integracije Srbije u Evropsku uniju koji se meri između ostalog napretkom u sprovođenju Poglavlja 35, doveli su preduzetnike iz srpskih sredina u nezavidan položaj. Skoro u potpunosti zavisni od institucija, tržišta i finansiranja iz Srbije privrednici sa Kosova suočeni su sa novim procedurama poslovanja i troškovima za njihovo sprovođenje. U toj, novoj situaciji, potrebno je osnovati udruženje koje će zastupati interese srpskih privrednika pre svega prema kosovskim institucijama i međunarodnim orgnizacijama, i služiti kao reprezentativna organizacija koja će obezbeđivati usluge i savete potrebne za poslovanje u novim uslovima. Ovakvo udruženje, ukoliko bude objedinilo reprezentativni broj preduzetnika i gazdinstava, obezbedilo kontakt sa dobavljačima, distributerima, i dostupnim fondovima za podsticaj privredom razvoju može biti značajan instrument za ekonomsko osnaživanje zajednice.

Saradnja privrednih komora, na način na koji se odvija, a naročito intenzitet te saradnje, ne bi bio moguć bez otvorene ili prećutne podršk ekomorskom dijalogu vlada u Beogradu i Prištini. Pokazalo se da je postojanje „paralelnog dijaloga“ komplementarnog „zvaničnom“ političkom procesu koji se vodi u Briselu može da posluži za testiranje pojedinih rešenja važnih za unapređenje odnosa i rešavanje svakodnevnih problema građana. Činjenica da se susreti organizuju van direktne pažnje

javnosti, a uz konsultacije sa političkim akterima, omogućava da dođe do potpunog sagledavanja oblasti neslaganja i pronalaženja predloga rešenja.

5. Literatura

A 'Peace Treaty' for Sustainable Peace: A new beginning for Kosovo and Serbia (2012) Policy Study, Kosovo Institute of Peace, Pristina No. 1/ 2012, December.

Brussels Agreement Implementation State of Play 16 June – 25 November 2016 (2016) Report submitted to the European Union / European External Action Service by the Government of the Republic of Kosovo, Prishtina, 23 March.

Gavrilović Zoran, Dimitrijević Pavle (2015), Izveštaj o primeni Briselskog sporazuma (od strane Republike Srbije). Period jun – decembar 2014. godine, Biro za društvena istraživanja (BIRODI), Beograd.

Grdžaliju Safet (2014), Kosovo oaza ljudi bez nade, „Novi magazin“, Beograd, 25. novembar.

Izveštaj o napretku u dijalogu Beograda i Prištine, za period oktobar 2015 – april 2016 (2016), Kancelarija za Kosovo i Metohiju i Kancelarija za koordinacione poslove u pregovaračkom procesu sa privremenim institucijama samouprave u Prištini, Vlada. Republika Srbija, Beograd, april.

Janjić Dušan (2015), Izazovi normalizacije. Analiza pregovora i primene Briselskog sporazuma, Forum za etničke odnose, Beograd, 140.

Jovanović Jelka (2015), Put bez povratka, „Nezavisne novine, Banjaluka, 11. februar.

Kosovo 2014 Progress Report. Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions (2014) Enlargement Strategy and Main Challenges 2014-2015, European Commission, Brussels, 8.10.2014, SWD (2014) 306 final.

Monitoring implementacije dogovora između Kosova i Srbije u oblasti slobode kretanja ljudi i roba (2013), Centar za regionalizam, Novi Sad.

Perspective of Northern Kosovo in the Process of Normalization between Belgrade and Prishtina (2013) Forum. Policy Paper, Forum for Ethnic Relations, Belgrade, No. 1.

Serbia and Kosovo: The Path to Normalization (2013) International Crisis Group, “Europe Report”, N°223, 19 February.

Zečević Dragana (2015), Merdare: Albanci beže od bede i islamista, 6. februar, 14.45 – Zečiri Adrian i Tro Piter (2015), Udruženje/ Zajednica većinski srpskih opština – Mnogospekulacije, malo

preciznog odgovora i odsustvo implementacije, Policy Paper, EuropeanCenter for Minority. Issues Kosovo, Priština, 22 februar (www.ecmikosovo.org).

II DEO: EKONOMSKI ODNOSI IZMEĐU KOSOVA I SRBIJE

Olivera Ceni Bardiqi

1. Uvod

Kosovo je i dalje suočeno sa značajnim trgovinskim deficitom, naročito u pogledu razmene roba. Niska stopa pokrivenosti izvoza izvozom je posledica poteškoća sa kojima se kosovske kompanije suočavaju prilikom izvoza na regionalno i međunarodno tržište .

Najveći izazovi sa kojima se suočavaju izvoznici proizvoda sa Kosova potiču od srpskih vlasti i uglavnom se tiču trgovinskih prepreka, kako protiv uvoza – izvoza sa Kosova poljoprivrednih i pojedinih nepoljoprivrednih proizvoda, ali i kada se kosovski proizvodi nalaze u tranzitu kroz teritoriju Srbije. Srbija ne priznaje kosovske izvoznike i uvoznike. Reč je o različitim vrstama prepreka: nekarinske prepreke, tehničke prepreke trgovini, sanitarne i fitosanitarne standarde/mere.

Prepreke u tranzitu se tiču velikog broja kosovskih preduzeća kada uvoze iz drugih zemalja, uključujući i iz država članica EU, ili kada u njih izvoze.

Sva gore pomenuta pitanja razmatrana su na sastanku Potkomiteta CEFTA za tehničke prepreke trgovini i nekarinske barijere, a čak i na sastanku Zajedničkog komiteta, koji predstavlja najviši nivo za razmatranje takvih pitanja u CEFTA. Takođe, Privredna komora Kosova je preko projekta DIHK-CEFTA razmotrila ova pitanja, dnevno, s poslovnom zajednicom Kosova i s inostranim investitorima. Poslovna zajednica je imala kampanju u cilju prevazilaženja političkih prepreka. Nažalost, nisu dogovorena održiva rešenja.

Vlada Kosova tretira promociju izvoza kao vrhunski prioritet i u tom kontekstu CEFTA 2006. daje jedinstveni okvir za jačanje ekonomskih i trgovinskih odnosa sa svim susednim zemljama, na ravnopravnoj osnovi, bez diskriminacije. U okviru CEFTA Srbija predstavlja jednog od najvećih trgovinskih partnera Kosova. S obzirom na te činjenice, barijere koje srpska strana postavlja kosovskoj robi mogu značajno ugroziti kosovsku trgovinu, kao i privredu uopšte.

2. Pravni okvir

Prvi trgovinski režim posle rata na Kosovu zasnivao se na percepciji UNMIK-a koja nije bila utemeljena u stvarnosti. Novi režim bio je nastavak trgovinske politike iz perioda Jugoslavije, pri čemu interesi kosovske privrede nisu bili u prvom planu (u pregovaranju sporazuma CEFTA, nije vođeno računa o tome da se zaštite pojedini privredni sektori). Pregovore o sporazumu CEFTA je vodio UNMIK u ime Kosova. Takva odluka naišla je na oštre kritike zbog svog liberalnog stava, jednostavnosti i što je delovala neutralno (u stvari, može se dokazati da je u smislu “efektivne stope zaštite“ jedinstvena nominalna stopa daleko od toga da je neutralna). Ubrzo su uvedeni izuzeci za neke proizvode. Takođe, [Zakon o spoljnoj trgovini](#) (br. 04/L-048) usvojen je 2011i dopunjen je nizom zakona koji regulišu pitanja vezana za trgovinu.

Trgovina robama i uslugama je liberalizovana a nedavno su završeni i pregovori o liberalizaciji trgovine uslugama. Prve runde ovih pregovora bile su usredsređene na profesionalne usluge – to su uglavnom osetljive usluge, jer se tiču kretanja fizičkih lica i uzajamnog priznavanja diploma. Pregovore je podržao projekata Evropske Unije za razvoj trgovinske politike, što je omogućilo stvaranje baze podataka za trgovinu uslugama (TIS) preko koje se mogu dobiti ključne informacije o tokovima trgovine, preduzećima, zakonodavstvu, propisima partnerataozvanim ofanzivnim i defanzivnim pozicijama – jedna zaista jedinstvena alatka.

Sprovođenje Sporazuma praćeno je teškoćama za Kosovo zbog prepreka koje su postavile Srbija i Bosna i Hercegovina (BiH). Pošto one ne prihvataju ništa što potiče od kosovskih institucija, uključujući carinske pečate, blokirale su svaki izvoz Kosova na tržište Srbije i tranzit robe s Kosova preko teritorije Srbije. Što se tiče BiH, pošto ne priznaje državu Kosovo, ona ne priznaje ni poreklo roba i zato tretira kosovski izvoz kao robu koja potiče iz bilo koje druge zemlje sa kojom ne postoji trgovinski sporazum.

Kosovo je otvorena privreda. U spoljnoj trgovini dominira uvoz, nivo izvoza je mali, što za rezultat ima visok trgovinski deficit. Generalno posmatrano, kosovska privreda ne radi u skladu sa svojim potencijalima, a naročito se to odnosi na izvozni sektor.

1.1. Kosovski pravni okvir / zakoni u oblasti trgovine

Zakon br. 04/L-005 o izmenama i dopunama zakona br. 2004/18 o unutrašnjoj trgovini reguliše zahteve koji se odnose na razvoj trgovine na unutrašnjem tržištu, velikoprodaju, maloprodaju, aukcije, posredovanje u trgovini, restriktivne prakse i zaštitne mere za razvoj trgovinskih aktivnosti, nezakonitu konkurenciju, mere nadzora, administrativne mere i kaznene mere.

Unutrašnje tržište Kosova je jedinstveno i reguliše ga ovaj zakon. Štaviše, Zakon ističe da sva lica koja se bave komercijalnom delatnošću treba da budu tretirana bez diskriminacije ili privilegija u skladu s odredbama ovog zakona; zabranjena je nelojalna konkurencija; sem u slučajevima određenim Zakonom, centralni lokalni organi ne mogu zakonom ili drugim propisima ograničiti pravo na učešće na tržištu, zabranjivati slobodnu tržišnu konkurenciju niti stvarati neravnopravne pozicije za određene trgovce i potrošače.

Ovaj zakon jednako tretira sve zainteresovane grupe ali, zavisno od situacije, Vlada ima ovlašćenje da primenjuje ograničenja u sprovođenju trgovinskih aktivnosti. Naime, "Vlada može specijalnim aktom privremeno ograničiti sprovođenje trgovinskih aktivnosti u sledećim slučajevima: a. elementarne i prirodne katastrofe kada su one izazvale ili mogu izazvati prekid trgovine, snabdevanja stanovništva, ili poremećaje u regionu koji ugrožavaju zdravlje i bezbednost stanovništva; b. značajni poremećaji kao što su: nedostatak roba potrebnih za proizvodnju i preradu i za obezbeđenje egzistencije stanovnika; c. ratno stanje ili immanentna pretnja ratom, d. kada postoji pretnja snabdevanju sirovinama ili robama od strateškog značaja".

Vlada će odrediti ograničenja na sprovođenje trgovinskih aktivnosti prema stavu 1 ovog člana samo ukoliko poremećaji ne mogu biti izbegnuti primenom drugih mera, ili ukoliko potrebe ne mogu biti zadovoljene robnim rezervama, uvozom ili drugim merama ekonomske politike. Za više detalja vezanih za Zakon (videti: <http://www.kuvendikosoves.org>).

Zakon br. 04/L-048 Zakon o spoljnoj trgovini

Svrha Zakona je da definiše opšta pravila obavljanja spoljne trgovine među licima koja su nastanjena unutar ili van teritorije Kosova u skladu s najboljim međunarodnim praksama. Spoljnom trgovinom mogu se baviti fizička i pravna lica, dok se trgovinom u komercijalne svrhe mogu baviti samo lica registrovana za vršenje ekonomskih aktivnosti na Kosovu.

Javni organ ili normativni akti ne mogu da nameću ograničenja, zabrane ili uslovljavanja u bilo kojoj spoljnotrgovinskoj aktivnosti, niti da kvare ili nameću uslove u pogledu sposobnosti ili prava svakog domaćeg ili stranog preduzeća da u svoje poslovanje uključi ili da vrši spoljnotrgovinske aktivnosti, sem ukoliko je to Zakonom izričito ili na drugi način dozvoljeno. Štaviše, javni organ ili

normativni akt ne može uvesti mere koje sadrže konkretne zahteve koji znače ograničavanje i zabrane, sem ukoliko nisu Zakonom izričito ili na drugi način dozvoljeni.

Međutim, zakon dozvoljava da državne institucije primenjuju restriktivne mere u oblasti trgovine: “Ako odredba Zakona zahteva ili dozvoljava uvođenje zaštitne mere koja bi inače bila u suprotnosti sa članom 4 Zakona, Vlada Kosova, kada je to potrebno, donosi normativni akt o uvođenju takve restriktivne mere; pod uslovom da svaka takva restriktivna mera određena na takav način bude u saglasnosti sa sledećim kriterijumima: 1.1. mora biti jasno dozvoljena i u skladu s odgovarajućom odredbom Zakona; 1.2. mora biti u jasnoj vezi sa svrhom navedenom u toj odredbi i neophodna za njeno ostvarenje; 1.3. takva mera po vrsti i dometu mora biti ograničena na neophodni minimum za ostvarenje date svrhe; 1.4. mera se sprovodi tako da mešanje i nametnuti teret na spoljnotrgovinske aktivnosti i opštu slobodu ekonomskih aktivnosti budu najmanji mogući; 1.5. da nije suprotna nijednom međunarodnom sporazumu koji obavezuje Kosovo”.

Zaštitna mera ne sme negativno uticati na vršenje ugovorne obaveze koja postoji u vreme usvajanja restriktivne mere sem ukoliko bi ostvarenje svrhe takve mere bilo ugroženo u znatnoj meri izvršenjem takve obaveze. Restriktivna mera biće ukinuta, ili će njen domet biti smanjen u meri u kojoj prestanu da postoje ili na drugi način prestanu da budu bitni razlozi koji opravdavaju njeno postojanje ili domet primene. Za više detalja o Zakonu videti: <http://www.kuvendikosoves.org/>

Zakon broj 03/L –232 o trgovini strateškom robom

Zakon reguliše delatnost državnih institucija Kosova iz oblasti izvoza, uvoza i tranzita strateških roba i strateških usluga; kontrole, nadzora, prava i dužnosti stranaka koje učestvuju u poslovnim aktivnostima iz ove oblasti za krajnjeg korisnika. Po zakonu, Ministarstvo je institucija odgovorna za nadzor strateških roba i obavlja upravne i stručne poslove za Komisiju. U cilju sprovođenja odredbe iz stava 1 Zakona, Ministarstvo osniva odgovarajuću jedinicu za kontrolu strateške robe. Odgovarajuća organizaciona jedinica, delokrug i rad jedinice uređuju se podzakonskim aktima koje donosi ministar.

Vlada na predlog Ministarstva usvaja Odluku za pripremanje spiska strateških roba i usluga, u skladu sa spiskom nevojnih smrtonosnih roba u komercijalne svrhe.

Ministarstvo izdaje izvozne ili uvozne dozvole odvojeno za svaki izvoz ili uvoz. Dozvola se izdaje za period do šest (6) meseci. Na predlog Komisije, ministar podzakonskim aktom definiše formu i sadržinu dozvole.

Izvoz i uvoz strateških roba i usluga vrši se na osnovu dozvole koju izdaje Ministarstvo, uz odobrenje Komisije.

Izvozna dozvola potrebna je i kada je reč o izvozu roba koje nisu utvrđene Zakonom, ako je Ministarstvo obavestilo izvoznika, za više detalja videti: <http://www.kuvendikosoves.org/>

Kosovo je usvojilo zakone koji olakšavaju trgovinu lokalnim i međunarodnim firmama. U daljem tekstu biće prikazani sledeći relevantni zakoni:

Zakon br. 03/L-097 o merama protiv damping i kontra merama

Ovaj zakon obezbeđuje pravni osnov za uspostavljanje antidamping mera na robu ili u vezi sa robom koja je uvezena u carinsku zonu Kosova po ceni koja je niža od normalne vrednosti date robe, ako uvoz takve robe na carinsku teritoriju Kosova prouzrokuje materijalnu štetu datoj industriji na Kosovu.

Ovaj zakon takođe obezbeđuje pravni osnov za uvođenje kontradžbina na uvezenu robu za koju je dobijena jedna ili više direktnih ili indirektnih subvencija koje dodeljuju inostrane vlade ili javni organ za proizvodnju, izvoz ili transport takve robe, ako uvoz takve robe na carinsku teritoriju Kosova izaziva materijalne štete datoj industriji Kosova.

Svaka takva mera ili dažbina uvodi se samo po sprovođenju postupka koji je u skladu s proceduralnim zahtevima koje određuje Zakon. Primena svake takve mere ili carine biće u skladu s važećim materijalnim zahtevima koje je odredio Zakon ili u skladu sa Zakonom (vidi: <http://www.kuvendikosoves.org>)

Zakon broj 02/L-123 o privrednim društvima

Svrha Zakona je da: a) odredi vrstu privrednog društva preko koga se može obavljati poslovna delatnost na Kosovu; b) za svaku vrstu privrednog društva odredi važeće zahteve za registraciju; c) za svaku vrstu privrednog društva odredi pravne odredbe vezane za pravni kapacitet i strukturu u njegova prava i obaveza prava i obaveze njegovih vlasnika, menadžera, direktora, pravnih zastupnika trećih strana; i, d) na drugi način definiše odredbe koje omogućuju efikasno stvaranje, rad i raspuštanje privrednog društva u skladu s propisima. Izričito se predviđa da je domet Zakona ograničen takoda ne reguliše pitanja koja potpadaju pod delokrug drugih primarnih normativnih akata. Bez obzira na prethodne opšte odredbe, izričito se predviđa da licenciranje i pravila koja regulišu aktivnosti privrednog društva i vođenje knjigovodstva, finansijsko izveštavanje i praksu u pogledu rada i zapošljavanja nisu predmet regulisanja ovog zakona (<http://www.kuvendikosoves.org>).

Zakon br. 04/L-220 o stranim investicijama

Svrha Zakona je da štiti, promoviše i podstiče strane investicije u Kosovo, da stranim investitorima obezbedi osnovna prava i garancije da uveri strane investitore da će njihova investicija biti zaštićena i tretirana pravično i strogo u skladu s usvojenim međunarodnim standardima i praksama (<http://www.kuvendikosoves.org>).

1.2. Institucije i sprovođenje normativnih akata

Kosovo je usvojilo “Zakon o spoljnoj trgovini”, Zakon br. 04/L-048, koji je na snazi od decembra 2011. U ime Kosova UNMIK je potpisao CEFTA sporazum 2006. pa zemlje koje nisu priznale Kosovo i dalje šalju izveštaje i pokušavaju da politizuju pitanja s mandatom UNMIK. Štaviše, UNMIK mandat je veoma formalan i to stvara niz zabuna u odnosu na pokrenuta pitanja. Ministarstvo trgovine i industrije nadležno je za kvalitet sprovođenja sporazuma, zajedno s Ministarstvom za evropske integracije, Ministarstvom poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja, Ministarstvom spoljnih poslova i Ministarstvom ekonomskog razvoja.

Međutim, Ministarstvo trgovine i industrije Kosova je vodeća institucija za sprovođenje sporazuma i druge relevantne zakone koji se odnose na slobodnu trgovinu i ekonomske odnose.

1.3. Sprovođenje CEFTA sporazuma – sadašnja situacija i perspektive

Iskustvo Kosova sa CEFTA od početka nije bilo veoma pozitivno usled političkih animoziteta koji postoje u regionu. Srbija i Bosna i Hercegovina nisu priznale dokumenta koja izdaju kosovske institucije. Iako se stalno ulažu naponi kako bi se problem rešio, izvoz Kosova u gore pomenute zemlje nailazi na veliki broj prepreka.

Generalno postoji mišljenje, naročito u poslovnoj zajednici, da CEFTA sporazum neće doneti očekivane koristi za Kosovo i da će koristi imati samo druge zemlje u regionu postati konkurenti. Ponekad, javne ustanove Kosova tvrde da proces pristupanja CEFTA sporazumu nije bio dobro promišljen i dasu odluke donošene bez analize ili ocene uticaja.

Svrha CEFTA je izrada propisa i mehanizama na osnovu kojih će se odvijati spoljna trgovina u regionu. Ovi propisi su usaglašeni s načelima EU i STO. Iskustvo stečeno u trgovini u regionu učiniće kosovske proizvode konkurentnim na tržištu EU i šire. Druga svrha CEFTA je stvaranje atraktivnog regionalnog tržišta koje će stvoriti nove prilike za domaće firme ili strane investiture.

Ova dimenzija ja posebno važna za Kosovo, jer su strane direktne investicije od najvećeg značaja za unapređenje položaja kosovske industrije na inostranim tržištima. (Trade Policy, MTI, 2009).

Ključni faktori uspeha CEFTA sporazuma:

- Politička posvećenost i koordinacija na visokom nivou, po mogućstvu na nivou premijera
- Holistički pristup, pošto su sve oblasti direktno povezane s višim ciljevima ekonomske politike kao što su konkurentnost i investicije
- Snažan dijalog s privatnim sektorom, regulisan i institucionalizovan
- Tehnička pomoć i koordinacija donatora imajući u vidu korisnike

Očekivani rezultati:

- Stvaranje regiona:
 - koji nema sistemskih prepreka pristupu tržištu,
 - koji ima olakšice za trgovinu više od standarda postavljenih u sporazumu STO o olakšicama za trgovinu,
 - koji je liberalizovao trgovina robama i uslugama
 - u kome se uzajamno priznaju dokumenta, procedure, programi kada budu dostignuta saglasnost s EU
 - u kome nema mera za odbranu trgovine
 - u kome nema narušavanja tržišne konkurencijeni restrikcija u javnim nabavkama
 - u kome postoji visok kvalitet rešavanja sporova pre iznošenja pred sud ili bez iznošenja pred sud
 - koji je deo pan-euro-mediteranskog sistema kumulacije porekla, ima punu kumulaciju i vrši povraćaj carinskih dažbina
 - u kome važi jednoobrazna MFN carina za status najpovlašćenije nacije koja je jednaka zajedničkoj spoljnoj carini EU
 - u kome je privatni sektor snažno uključen u izradu regionalne politike

Kosovo nije imalo velike koristi od gorepomenutih rezultata uglavnom zbog svog političkog statusa i zato što zemlje koje su mu ekonomski partneri ne pokazuju volju da pomognu u poboljšavanju ekonomskog učinka i razvoja.

3. Problemi uočeni u ekonomskim odnosima Srbije i Kosova

Necarinske barijere su u fokusu diskusija s CEFTA; tiču se sanitarnih i fitosanitarnih mera, tehničkih standarda i složenih formalnosti i procedura za prelaz preko granice. U tom kontekstu treba pomenuti da Srbija koristi necarinske barijere protiv Kosova i da one nisu uvek u saglasnosti s “objektivnim faktorima”(MTI, 2016).

Necarinske barijere odnose se na političke mere koje ne potpadaju pod uobičajene carinske tarife, koje potencijalno mogu imati ekonomski uticaj na međunarodnu trgovinu robama menjanjem količina kojima se trguje, ili cena, ili oboje (za više detalja videti UNCTAD, 2013). Drugim rečima, kao što je naglašavaju *Deardorf and Stern (1997)*, ove barijere obuhvataju sve mere koje nisu carine a ograničavaju ili na drugi način ometaju trgovinske tokove.

Osnovna poteškoća u pristupu necarinskim barijerama je da su definisane onim što nisu, a ne onim što jesu. Necarinske barijere su sve prepreke trgovini koje nisu carine.

Primeri necarinskih barijera su: propisi o poreklu, sanitarni i fitosanitarni standardi, mere ili uslovi, tehničke prepreke trgovini, uvozne dozvole, restriktivne dozvole, korumpirane prakse i/ili duge carinske procedure i dodatni zahtevi u pogledu trgovinske dokumentacije kao što su različite licence i sertifikati (MTI 2016⁹).

Od 4. decembra 2008. godine, Srbija i BiH blokirale su izvoz roba sa Kosova, kao i korišćenje njihove teritorije za potrebe tranzita. Ova blokada je nametnuta nakon što je Kosovo uvelo svoje carinske pečate i umesto UNMIK stavilo Kosovo, jer za Srbiju i BiH pečat je bio suprotan CEFTA sporazumu.

Zbog ove blokade izvoz je u toku 2008. smanjen za 9.8%. Preduzeća s Kosova koja su se suočila s ovim problemom morala su da koriste treće zemlje kako bi se integrisale u regionalno tržište. Ali, ova alternativa znači preopterećene procedure, više utrošenog vremena, veće izvozne troškove. Sem lokalnih firmi, međunarodni investitori su takođe pogođeni ovom blokadom. Pretpostavljamo da je jedan od faktora koji odvraća inostrane investitore da ulažu na Kosovo to što nailaze na poteškoće kada svoje proizvode izvoze u region. Strani investitori najverovatnije bi se lakše odlučili da investiraju u zemlju iz koje mogu lako da izvoze u sve države članice CEFTA. Kao što je gore pomenuto, CEFTA povećava tržište za Kosovo sa 2 miliona na 20 miliona potrošača i to je veoma snažan faktor u privlačenju stranih investitora. Međutim, od 2007. strane investicije nisu povećane, u stvari, čak su i smanjene. Nepoštovanje CEFTA sporazuma je jedan od najvažnijih razloga smanjenja stranih investicija.

Trgovinske prepreke koje je Srbija uvela za proizvode sa Kosova su:

⁹Intervju s gđom SytrimeDervisholli, direktor u Odeljenju za trgovinu, Ministarstvo trgovine i industrije

1. Pitanja vezana za transit:

Od 2008. godine mnoga kosovska preduzeća se redovno suočavaju sa problemom prevoza. Naime, prilikom uvoza iz zemalja EU i prelaska preko srpske teritorije na različitim graničnim prelazima njihova vozila se zaustavljaju. I pred toga što kosovske kompanije posjeduju svu odgovarajuću dokumentaciju, od njih se traži da imaju i dozvole za uvoz koje izdaje Agencija za hranu i veterinu Srbije ili Ministarstvo poljoprivrede. Takođe, za prevoz je ponekad potreban i sanitarni i fitosanitarni sertifikat koji Srbija ne priznaje, iako potvrdu izdaju vlasti Evropske unije. To praktično znači da prevoz gotovo nije dozvoljen. Kompanije su obično primorane da se vrate i koriste drugu putanju kroz Rumuniju, Bugarsku i Makedoniju kako bi stigle na Kosovo, a svako čekanje dovodi do dodatnih troškova i u vremena i u novcu.

2. Tehničke prepreke trgovini/izdavanju uvoznih dozvola:

Od marta 2013. godine kompanija sa Kosova ne može više da izvozi otpadni papir u Srbiju, uz obrazloženje da kompanija koja uvozi nema dozvolu Ministarstva za zaštitu životne sredine u Srbiji za uvoz ove robe sa Kosova. Zahtev za dobijanje te dozvole je uveden kada je nadležnost za prikupljanje uvoznih carina poverena Carini Srbije, a ne Poreskoj upravi. Uvozniku iz Srbije je rečeno da se dozvola izdaje za uvoz koji dolazi iz država, a pošto se Kosovo smatra delom Srbije oni ne izdaju licencu za uvoz otpadnog papira sa Kosova.

Suočena sa ovom preprekom, kosovska kompanija je otvorila kompaniju u Makedoniji putem koje izvozi otpadni papir kroz Makedoniju do Srbije u vidu ponovnog izvoza. Opet, kompanija ponovo izvozi u Srbiju preko Makedonije, u dokumentima pošiljke piše da je poreklo robe sa Kosova.

3. Prepreke u trgovini /Zakon o tehničkim zahtevima za proizvode i ocenjivanju usaglašenosti / Potvrda o usaglašenosti / član 13:

Što se tiče zakonodavstva o električnoj opremi, Srbija je usvojila Uredbu o električnoj opremi namenjenoj za upotrebu u okviru određenih granica napona koja je usklađena sa Direktivom 2014/35/EU. Pored odredbi Direktive, srpske vlasti su takođe unele nacionalne odredbe – Poglavlje 3, član 13, sa kojim je trebalo da budu upoznate sve potpisnice sporazuma CEFTA u skladu s Uredbom o postupku prijavljivanja i načinu informisanja koji se odnose na tehničke propise, ocenjivanje usaglašenosti i standarde (*Službeni glasnik RS*, br. 45/2010). Ove odredbe predstavljaju trgovinske barijere za proizvode na koje se gore pomenuta uredba odnosi, ne samo za Kosovo već i za sve potpisnice sporazuma CEFTA.

Na osnovu člana 6. stav 1. Zakona o tehničkim zahtevima za proizvode i ocenjivanju usaglašenosti („Službeni glasnik RS”, broj 36 /09), minister ekonomije i regionalnog razvoja doneo je "Pravilnik o električnoj opremi namenjenoj za upotrebu u okviru određenih granica napona". Uredba je

objavljena u "Službenom glasniku Republike Srbije", br. 25/2016 od 09.03.2016. Stupila je na snagu 17. marta 2016. godine i primjenjuje se od 1.7.2017.

Potvrda o usaglašenosti, član 13: *Pre stavljanja električne opreme na tržište, proizvođač, njegov zastupnik ili uvoznik za tu električnu opremu, u skladu sa postupkom iz Priloga 3 - Potvrda o usaglašenosti, koji je odštampan uz ovaj pravilnik i čini njegov sastavni deo, obezbeđuje potvrdu o usaglašenosti ili izvod iz evidencije o izdatim potvrdama o usaglašenosti od tela za ocenjivanje usaglašenosti koje je imenovano za obavljanje poslova ocenjivanja usaglašenosti električne opreme sa bezbednosnim ciljevima iz člana 5. i Priloga 1 ovog pravilnika (u daljem tekstu: imenovano telo). Potvrda o usaglašenosti ili izvod iz evidencije o izdatim potvrdama o usaglašenosti iz stava 1. ovog člana ne obezbeđuje se za električnu opremu za koju su zahtevi za bezbednost uređeni posebnim tehničkim propisima, a koji se u pogledu zahteva u vezi sa rizicima od električnih opasnosti pozivaju na primenu ovog pravilnika. Potvrda o usaglašenosti važi za isti tip i/ili model električne opreme istog proizvođača pet godina od dana njenog izdavanja.*

4. Konkretni problemi prema oblastima aktivnosti

Pre nego što predstavimo šta su kosovska preduzeća rekla o preprekama u trgovini sa Srbijom u okviru istraživanja sprovedenog za potrebe ovog teksta daćemo neke podatke koji se odnose na CEFTA region i naročito na Kosovo.

Trgovina je igrala i treba i dalje da igra važnu ulogu u razvoju jedne države. S obzirom na sve veći izvoz naročito spoljna trgovina ima značajnu ulogu. U početku trgovini pomažu bilateralni sporazumi između zemalja, zatim sporazumi o slobodnoj trgovini. Jugoistočna Evropa je sada deo CEFTA (Sporazuma o slobodnoj trgovini u centralnoj Evropi).

Posle potpisivanja CEFTA sporazuma naš region postao je konkurentniji, a naše privrede postale su otvorenije u pogledu odnosa izvoza i BDP ili u pogledu odnosa izvoza i uvoza.

Očekuje se da oporavak investicija i stabilizacija makroekonomske ravnoteže, kao i dalja unapređenja, dovedu do daljeg rasta izvoza.

U slučaju Kosova, od 2008.do 2015. godine izvoz je porastao 84%, izvoz roba za 53%, a izvoz usluga za 100%. U tom periodu BDP je rastao po stopi od 3.7% godišnje u realnom smislu.

U okviru CEFTA ostvaren je snažan rastu početnom periodu nakon izbijanja krize 2008 (CEFTA 2015 Brochure). Rast izvoza zavisi od uslova snabdevanja u malim otvorenim privredama. Trgovina u okviru CEFTA međutim zavisi od tražnje u datim privredama. Zato trgovina unutar CEFTA ne raste kao trgovina s EU.

Međutim, očekuje se dalji napredak na osnovu koristi koje proizilaze iz CEFTA sporazuma. Prema prihvaćenim ciljevima, CEFTA se ne odnosi samo na carinske i necarinske barijere slobodnoj trgovini, već i na mogućnost regionalne promocije, naročito na privlačenje investicija.

Na regionalnom nivou, na osnovu pregleda koji je sačinio sekretarijat CEFTA, oko trećine rukovodilaca preduzeća vrlo dobro zna šta je CEFTA i koju ulogu ima. Kosovska preduzeća u regionalnim okvirima spadaju među najbolje informisana o sporazumu CEFTA.

Dok su na regionalnom nivou tri glavne prepreke 1. „nepostojanje svesti o mogućnostima CEFTA”, 2. „nadležno telo nedovoljno informisano o tome šta je CEFTA i koje mogućnosti pruža za poslovanje”, i 3. nedovoljna promocija prednosti i nedostataka trgovine u članicama CEFTA”, slučaj Kosova se donekle razlikuje.

Kosovske firme su navele druge prepreke u pogledu sprovođenja CEFTA sporazuma, među kojima su sledeće glavne: „procedure za izvoz/uvoz“, „podsticaji“, „sporazum nije sproveden kako je dogovoreno“, „transport“. Kosovska preduzeća imaju i potrebu za daljom podrškom u promociji prednosti i nedostataka trgovine u članicama CEFTA, kao i veliku potrebu za boljom infrastrukturom i rešavanjem pitanja vezanih za transport.

Kosovska preduzeća su kao jednu od najvećih prepreka pomenula procedure vezane za izvoz/uvoz. U okviru istraživanja, od preduzeća je traženo mišljenje o napretku ostvarenom na osnovu sporazuma tokom poslednjih godina u regionu CEFTA; međutim, oko 68% kosovskih preduzeća koja su intervjuisana reklo je da su tokom poslednjih 10 godina unapređene procedure izvoza/uvoza; oko 14% reklo je da je ovo poboljšanje bilo značajno i samo 1% reklo je da su procedure pogoršane. Štaviše, 100% kosovskih preduzeća koja su učestvovala u istraživanju reklo je da su *vladine mere* na pogoršanje procedura izvoza/uvoza. S druge strane, neka preduzeća rekla su da su neka unapređenja postignuta zahvaljujući okolnostima koje su rezultat postojanja CEFTA (33%), usaglašavanje sa zakonima EU (63%), vladine mere (71%).

Kosovski tim je u cilju identifikovanja glavnih problema sproveo istraživanje o preduzećima koja izvoze u CEFTA, odnosno na tržište Srbije.

Preduzećima je postavljeno pitanje da li imaju problema u pribavljanju dokumentacije koja prati robu prilikom izvoza/uvoza/tranzita. Od intervjuisanih preduzeća 6 od 13 je izjavilo da im nije tražena posebna dokumentacija. Međutim, ostale kompanije su izjavile da se od njih traže vrlo

konkretne dozvole i sertifikati, potvrde usaglašenosti, sertifikat o kvalitetu proizvoda i laboratorijskim testovima. Ovde treba pomenuti i druge probleme koji potiču od carinskih organa, tj. kada je proizvod “jeftin” (ima nisku cenu), carinska služba traži potvrdu preduzeća, a čak i kada dobije potvrdu ona vrednuje robu na drugačiji način i carine su uvek veoma visoke. Neka preduzeća su takođe pomenula da je najveći problem zahtev srpskih organa za promenom registarskih tablica kamiona/transportnih sredstava koja prelaze granicu; s jedne strane, to predstavlja posebna trošak, a s druge strane predstavlja gubitak vremena za preduzeća. Izgleda da je zbog političkog uticaja njihov položaj u prekograničnoj trgovini i dalje težak. Zbog gorepomenutih problema neka preduzeća su, prema zapisnicima, izjavila da takođe razmatraju da promene trgovinski koridor sa Srbijom (čak i tranzit) ili u najgorem slučaju da zatvore preduzeće. Obe alternative su skupe, međutim, preduzeća ne vide nikakvu drugu alternativu.

Preduzeća su izjavila da uz obaveznu dokumentaciju koja prati robu prilikom izvoza/uvozaoni moraju da prikažu i sertifikate o poreklu koje su izdali srpski organi (što nije logično), veterinarske potvrde i fitosanitarne potvrde. Ovde spada još jedna trgovinska prepreka čija je svrha da još jednom politički nametne probleme kosovskim trgovcima. Kosovska vlada, privredna komora, civilno društvo i drugi relevantni akteri tražili su od političkih faktora da se ne mešaju u slobodnu trgovinu i da ne utiču na sporazume o slobodnoj trgovini uprkos političkim problemima s kojima se Kosovo i Srbija suočavaju. U tom kontekstu nema konkretnih podataka, međutim na Kosovu je samo 2016. godine zatvoreno više od 2500 preduzeća, što nam na osnovu podataka koje smo dobili tokom istraživanja omogućuje da to na određeni način pripišemo trgovinskim barijerama koje suim nametnute.

Oko 80% ispitanih preduzeća izjavilo je dasu se na prelazima suočavali sa situacijama koje su zaista bile problematične. Neki od dokumenata nisu bili priznati ili su čak traženi posebni pregledi (uzorkovanje); policijski službenici na granici ne poseduju komunikacione veštine, prisutne su fitosanitarne inspekcije (jer srpski organi ne priznaju sertifikate), itd. To nas ponovo vraća na jednu realnost u pogledu trgovinskih prepreka koje su nametnute proizvođačima. U nekim slučajevima preduzeća su pominjalamanjak kvalifikovanih ljudi nadležnih za granične procedure. Neka vrlo optimistična preduzeća izjavila su da se sve prepreke mogu rešiti uz malo napora s obe strane.

Na pitanje “*da li su inspekcije na administrativnim prelazima koordinisane, i da li su njihova radna vremena prilagođena*”, oko trećine njih je izjavilo da predugo čekaju na graničnim prelazima, da nisu koordinisani i da nemaju dovoljno osoblja i druge tehničke podrške, nekad inspekcije primenjuju dvostruke standarde, što direktno utiče na tržišnu konkurentnost preduzeća.

Od intervjuisanih preduzeća nijedno nije pomenulo nijedan slučaj dvostruke naplate akcizai PDV; međutim, obračun troškova i dalje predstavlja problem. U skladu s tim, nijedno od preduzeća nije

izjavilo da je videlo bilo kakvo kršenje CEFTA sporazuma na graničnom prelazu. Samo jedna od svih ispitanih kompanija izjavila je da se suočava s takvim kršenjem na dnevnoj bazi – dokumenta se ne priznaju, registarske tablice vozila/kamiona nisu priznate, traže se posebne potvrde itd.

U vezi s tretmanom tranzita robe kroz Srbiju, preduzeća koja učestvuju u istraživanju izjavila su da kada prolaze kroz srpsku teritoriju u tranzitu problemi postaju veći, jer kosovska dokumenta nisu priznata ili se od kosovskih izvoznika traži više dokumenata, kašnjenja na administrativnim prelazima, traži se da opis u dokumentaciji da bude na srpskom, a ne samo na engleskom jeziku, generalno se priznaju naša dokumenta za prevoz. Pojedini intervjusani su izjavili da isti proizvodi nisu tretirani ravnopravno kada su uvezena/izvezena preko Srbije. Kosovska preduzeća se ne suočavaju ni sa kakvim problemom kada uvoze, ali problem nastaje samo kada pokušavaju da izvezu robu (čak i tranzit). Jedno preduzeće pomenulo je poboljšanja ostvarena poslednjih godina: „Problemi su rešeni u odnosu na prošla vremena, imamo manje kašnjenja i manje zahteva za posebne potvrde, međutim još uvek postoji prostor za poboljšanja”. Drugo preduzeće pomenulo je problem visokih troškova, jer ne mogu da rade s lokalnim firmama usled gorepomenutih problema.

Tokom istraživanja došlo se do zaključka koji veoma ohrabruje: nijedno od preduzeća ne nailazi ni na kakav problem s naplatom potraživanja naročito u vezi s osiguranjem (bankarske garancije, osiguranje kredita itd.). Izgleda da je ovaj segment dobro regulisan i da dobro funkcioniše.

Oko 90% izvoznih preduzeća koja su učestvovala u našem istraživanju izjavilo je da i Kosovo i Srbija imaju neadekvatnu infrastrukturu, što stvara mnogo gubitaka za izvoznike. Po njihovom mišljenju, najveći deo kašnjenja potiče od neadekvatne infrastrukture prilikom čekanja na graničnim prelazima. Jedno od preduzeća ide i dalje, i kaže da su čak i investitori demotivisani usled neadekvatne infrastrukture. Preduzeća sa obe strane trguju u okruženju u kome nema konkurencije.

Što se tiče nelojalne konkurencije 11 od 13 preduzeća pomenulo je da to za njih predstavlja stvarni problem. Kao primer uzimaju negativnu diskriminaciju koja potiče od konkurencije najvećih preduzeća, ukazuju da proizvodi nisu ravnopravno tretirani čak i kada ne ispunjavaju nijedan od kriterijuma, na granici se favorizuju neka preduzeća (što dovodi do boljeg pozicioniranja najvećih preduzeća na tržištu, a ubija male izvoznike).

Što se tiče drugih prepreka koje nisu uključene u upitnik, preduzeća su pomenula negativnu diskriminaciju internih investitora u odnosu na strane investitore, zakon o javnim nabavkama, razvojne planove, visoke kamatne stope i teškoće u dobijanju zajmova, itd.

Zaključujući upitnik i pojedinačne stavove poslovne zajednice kosovskih izvoznih preduzeća, možemo videti da je najveći broj prepreka više političke nego ekonomske prirode, kao i da obe

strane ne investiraju u poboljšanje infrastrukture i kvaliteta života, bolju ekonomsku politiku, bolje sprovođenje CEFTA sporazuma, itd.

Kao što je rečeno u nastavku, jedan mali korak može dovesti do pozitivnih promena u pogledu mnogih stvari.

5. Trgovina Kosova i Srbije

Kosovo ima veoma veliki trgovinski deficit sa Srbijom. Takva situacija delimično je odraz činjenice da Kosovo ne uvodi nikakve konkretne trgovinske prepreke protiv srpskih proizvoda, pa je krajnji rezultat akumulacija trajnih neravnoteža na štetu Kosova. Što se toga tiče, protiv Kosova se prilično redovno ili sistematski koriste različite vrste barijera protiv poljoprivrednih i nepoljoprivrednih proizvoda. S obzirom na dokaze, može se reći da izgleda da se deo trgovinskog deficita Kosova u odnosu na Srbiju objašnjava time da se protiv kosovskih proizvoda – naročito u pogledu poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda – primenjuju različite vrste prepreka kao što su necarinske barijere, tehničke barijere, sanitarni i fitosanitarni uslovi, uključujući pitanja vezana za tranzit.

U stvari, kada je reč o trgovini poljoprivrednim i nepoljoprivrednim proizvodima između Kosova i Srbije, postoji samo nekoliko proizvoda koje Kosovo može da izvozi u Srbiju. S druge strane, iz Srbije se uvozi široki spektar proizvoda na koje Kosovo ne primenjuje nepotrebne restriktivne barijere.

Kao što se može videti, Kosovo izvozi veoma mali broj proizvoda u Srbiju i srpska carina, sledeći ponekad uputstva drugih državnih organa, kao što je inspekcija nadležna za prehrambene proizvode i veterinarska inspekcija, uvodi različite vrste prepreka kosovskim izvozniciima. S druge strane,

srpske kompanije izvoze na Kosovo velike količine proizvoda, a kosovske vlasti na njih ne primenjuju restriktivne mere (MTI, 2016)

6. Problemi sa institucijama Srbije

Što se tiče Srbije, svojim brojnim postupcima i zahtevima vezanim za testiranje, kao i dugotrajnim inspeksijskim procedurama, veoma negativno je uticala na kosovska poljoprivredna preduzeća. Kosovske kompanije suočavale su se s neočekivanim preprekama koje je postavila ovlašćena agencija za bezbednost hrane i hrane za životinje na teritoriji Srbije, što povećava troškove prelaska granice u smislu izgubljenog vremena i novca, I čini proizvode s Kosova manje konkurentnim na srpskom tržištu.

Što se tiče razvijenih zemlja, u slučaju velikih proizvođača nema problema s poštovanjem najvećeg broja sanitarnih i fitosanitarnih zahteva, kao ni sa tehničkim barijerama. S druge strane, za srednje i male proizvođače u zemljama u razvoju ili zemljama u tranziciji, kao što je Kosovo i druge članice CEFTA, to predstavlja mnogo složenije pitanje i ispunjavanje svih sanitarnih i fitosanitarnih standarda i prevazilaženje tehničkih barijera često zahteva mnogo vremena i resursa, što veliki broj preduzeća ne može lako da ostvari.

U tom pogledu nepriznavanje postojećih sertifikata kvaliteta koje izdaju zvanični organi (na primer, sanitarni, fitosanitarni i veterinarski sertifikati za poljoprivredno-prehrambene proizvode) mogu postati ozbiljne prepreke trgovini. To je problematično pitanje koje je izazvala Srbija svojim stavom protiv proizvoda s Kosova.

Ukupno uzev, ono što je važno je da Srbija pokazuje očigledan nedostatak doslednosti imajući u vidu da se zahtevi koje proizvodi s Kosova treba da ispune menjaju tokom vremena; to je u suprotnostisa pravilima CEFTA 2006.

Kao ilustraciju napred navedenih stavova prikazujemo sledeće odgovore inetvjuisanih kosovskih preduzeća.

Slučaj 1	
Naziv preduzeća	ELKOSGROUP
Strana koja izveštava	KOSOVO
Strana koja primenjuje meru	SRBIJA
Datum primene mere	16. april 2015.
Sektor	Poljoprivreda
Proizvod	Proizvodi životinjskog porekla
Kategorija problema	Pitanje tranzita

Opis problema		
Kosovsko preduzeće "ELKOSGROUP" se redovno suočava s problemom tranzita. Poslednji slučaj dogodio se 16. aprila 2015. Tokom uvoza proizvoda životinjskog porekla iz Poljske kamion preduzeća zaustavljen je na graničnom prelazu "HORGOS". Mada je posedovalo svu neophodnu dokumentaciju, od kosovskog preduzeća tražena je i uvozna dozvola srpske agencije za bezbednost hrane i hrane za životinje. To je razlog što tranzit nije dozvoljen. Čekali su 48 sati i preduzeće je moralo da se vrati i koristi drugu rutu kroz Rumuniju, Bugarsku i Makedoniju, pa su stigli na Kosovo 20. aprila 2015. Za vreme čekanja stvoreni su dodatni troškovi u pogledu vremena i novca.. Ovo preduzeće uvozi pet do sedam puta nedeljno i uvek se susreće s problemima u tranzitu, i uvek je prinuđeno da se vrati i koristi drugu opciju.		
Način za rešavanje problema	Mehanizam CEFTA	Poslednji slučaj nije unet uMADB(Market Access Database) Naredni slučajevi ove vrste biće uneti. Pitanje tranzita postaje veoma problematično zato što se takvi slučajevi ponavljaju i što su često bili predmet rasprave na sednicama potkomiteta o necarinskim barijerama i tehničkim barijeramabarijerama, kao i na sednicama Zajedničkog komiteta.
	Bilateralni sastanci	Pitanje tranzita pokrenuto je i tokom bilateralnih sastanaka koje su organizovale privredne komore Kosova i Srbije.
Odgovor strane koja primenjuje meru		Nema odgovora za ovaj slučaj
Status		Postupak je u toku

Slučaj 2		
Naziv preduzeća	NORA TRADING	
Strana koja izveštava	KOSOVO	
Strana koja primenjuje meru	SRBIJA	
Datum primene mere	U toku	
Sektor	Poljoprivreda	
Proizvod	Uljane pogače i drugi čvrsti ostaci	
Kategorija problema	Pitanje tranzita	
Opis problema		
Postoji i slučaj prilično stalne prirode koji utiče na tranzit, naime što nema sanitarnih inspektora na graničnom prelazu Vrška Čuka. Kosovsko preduzeće uvezilo je poljoprivredno-prehrambene proizvode iz bugarske preko ovog graničnog prelaza. Međutim, s obzirom na odsustvo inspektora na granici preduzeće je prisiljeno da koristi alternativne rute što dovodi da dodatnih troškova u pogledu vremena i novca. U tom kontekstu, alternativne rute moraju biti pronađene kako bi se izbegao tranzit kroz Srbiju.		
Način za rešavanje problema	Mehanizam CEFTA	Poslednji slučaj nije unet u MADB (Market Access Database) Sledeći slučajevi ove prirode biće uneti. Pitanje tranzita postaje prilično problematično zbog činjenice što se slučajevi ponavljaju i razmatrana su više puta na sastancima potkomiteta za necarinske i tehničke barijere. Razmatranasu i na sednici Specijalnog zajedničkog komiteta, ali do sada nisu otkrivene pozitivne reakcije srpske strane u cilju uklanjanja prepreka vezanih za tranzit koje se ponavljaju.
	Bilateralni sastanci	Problem tranzita pokrenut je i tokom bilateralnih sastanaka koje su organizovale privredne komore Kosova i Srbije.
Odgovor strane koja primenjuje meru		Nema odgovora za ovaj slučaj
Status		Rešavanje u toku

Slučaj 3	
Naziv preduzeća	NARA

Strana koja izveštava	KOSOVO	
Strana koja primenjuje meru	SRBIJA	
Datum primene mere	19. decembar 2013. do danas	
Sektor	Industrija	
Proizvod	Otpadni papir	
Kategorija problema	Tehničke barijere trgovini/uvoznoj dozvoli	
Opis problema		
<p>19. marta 2013, "NARA company" sa Kosova izvozila je pošiljku otpadnog papira u Srbiju, preduzeće koje je uvezilo pošiljku u Srbiju bilo je TEHNOPAPIRD.O.O. Kada je pošiljka stigla na srpsku teritoriju, nije joj dozvoljeno da ide dalje uz tvrdnju da preduzeće koje vrši uvoz nema dozvolu Ministarstva životne sredine Srbije za uvoz tih proizvoda sa Kosova. Preduzeće s Kosova je i ranije vršilo izvoz, ali od njega nikada nije traženo da ima takvu dozvolu. Zahtev da se pribavi licenca uveden je kada je nadležnost za naplatu uvoznih dažbina prenet s Carine Srbije na Poresku upravu. Srpskom uvozniku, preduzeću TEHNOPAPIRD.O.O, rečeno je da se licence izdaju za uvoz iz država, a pošto se Kosovo smatra delom Srbije, oni ne izdaju dozvolu za uvoz otpadnog papira sa Kosova..</p> <p>Kada se suočila s ovom barijerom, NARA sh.p.kotvorila je u Makedoniji firmu DIDI PAK dooel. Preko ove kompanije izvozili su otpadni papir preko Makedonije u Srbiju u formi reeksporta. Reeksportse vrši u Srbiju preko Makedonije, ali u pratećoj dokumentaciji piše da je poreklo robe s Kosova.</p>		
Način rešavanja problema	Mehanizam CEFTA	Poslednji slučaj nije unet u MADB (Market Access Database). Naredni slučaj ove vrste biće uneti. Ovo pitanje pokrenuto je tokom poslednjeg sastanka potkomiteta o nekarinskim i tehničkim barijerama
	Bilateralni sastanci	Nije primenljivo
Odgovor strane koja primenjuje meru	Nije primenljivo	
Status	Rešavanje u toku	

Slučaj 4		
Naziv preduzeća	FRUTEX	
Strana koja izveštava	KOSOVO	
Strana koja primenjuje meru	SRBIJA	
Datum primene mere	U toku	
Sektor	Poljoprivreda	
Proizvod	Zlatni orao/energetsko piće	
Kategorija problema	Sanitarna i fitosanitarna pitanja	
Opis problema		
<p>Kosovsko izvozno preduzeće "FRUTEX" redovno se suočava s tim da na graničnom prelazu „Dheu i Bardhë” nema fitosanitarnog inspektora. Na tom graničnom prelazu inspektori su prisutni samo dva puta nedeljno što znači da kompanije s Kosova može obaviti izvoz na to tom prelazu samo kada su inspektori prisutni. To primorava kompaniju s Kosova da se nakon čekanja vrati i koristi prelaz „Merdare“, što stvara dodatne troškove zbog izgubljenog vremena i novca. Zatim, kada pošiljka stigne na Merdare, srpski fitosanitarni inspektor zahteva dodatno testiranje. Najčešće se dodatne analize traže za svaku pošiljku i to traje oko 7-10 dana.</p>		
Način rešavanja problema	Mehanizam CEFTA	Pitanje nepostojanja fitosanitarnog inspektora i testovi su teme o kojima više puta razgovaralo na sastancima potkomiteta za nekarinske i tehničke barijere, ali nije se došlo do trajnog rešenja.
	Bilateralni sastanci	Štaviše, pitanje je pokrenuto i tokom bilateralnih sastanaka koje su organizovale privredne komore Kosova i Srbije.
Odgovor strane koja primenjuje meru	Nema odgovora za ovo pitanje	
Status	Rešavanje u toku	

Slučaj 5

Naziv preduzeća	OAZA	
Strana koja izveštava	KOSOVO	
Strana koja primenjuje meru	SRBIJA	
Datum primene mere		
	U toku	
Sektor	Poljoprivreda	
Proizvod	Mleko	
Kategorija problema	SPS – Pitanje vezano za tranzit	
Opis problema		
Kosovsko preduzeće „OAZA“ je preduzeće koje se bavi uvozom mleka i mlečnih proizvoda iz Republike Slovenije, od proizvođača „ALPSKO“, odnosno Ljubljanske mlekarne. Da bi stiglo do odredišta, preduzeće mora iz zemlje porekla da stigne iz Ljubljane u Hrvatsku, Srbiju i zatim na Kosovo. Kada stigne na teritoriju Srbije, na prelaz Patrovi, prevozno sredstvo se zaustavlja i traži se da pokaže uvoznu dozvolu Ministarstva poljoprivrede odnosno nadležne agencija za bezbednost hrane i hrane za životinje. Zabrinutost potiče od činjenica da pribavljanje dozvole predugo traje i treba je obnavljati (pribavljati) svakih šest meseci. Srpski prevoznik treba da se prijavi u ime kosovskog preduzeća. Tokom maja ove godine mnogi kamioni su zaustavljeni na granici, gde su čekali pet dana samo radi dobijanja dozvole. To znači da se ova prepreka javljala isuviše često i uglavnom izazivala dodatne troškove.		
Način rešavanja problema	Mehanizam CEFTA	Treba da bude razmatrano tokom sastanka potkomiteta zanecarinske i tehničke barijere.
	Bilateralni sastanci	
Odgovor strane koja primenjuje meru	Nema odgovora za ovaj slučaj	
Status	Rešavanje je u toku	

Slučaj 6.

Obrazloženju vezi s trgovinskim preprekama koje je Srbija nametnula kosovskom izvoznom preduzeću „FLUIDI“ Sh.p.k.

Kosovsko preduzeće „FLUIDI“ je prilično dugo suočeno sa stalnim preprekama trgovini koje su uvele srpske vlasti. Najnoviji je slučaj od 4. februara 2016. na graničnom prelazu “Dheu i Bardhë” (“Bela Zemlja”); preduzeće je zbog vrlo lošeg iskustva sa Srbijom kada je tokom izvoza soka „Jaffa-Champion“ traženo da na deklaraciju (pečat) stavi oznaku „uvezeno iz APKiM“ (videti aneks). Odeljenje za trgovinu Ministarstva trgovine i industrije kontaktiralo je kompaniju i dobilo sledeću informaciju:

Preduzeće „FLUIDI“ počelo je da izvozi u Srbiju posle rata i nastavilo je da izvozi do danas. Početkom 2014. izvezilo je u Srbiju preko carinskog terminala „Zavarivač“ u Preševu“ i imalo problem s adresom proizvođača. Službenici srpske carine nisu prihvatili tekst proizvođača o tome da proizvod pravi i puni "Fluidi" Sh.p.k 60000 Gjilan Kosovo, već je morao da glasi: „Uvoz iz APKiM“, Uvoznik Fluidi doo Preševo, ili će roba/proizvod biti vraćena na Kosovo. Imajući to u vidu, uvoznik je bio primoran da na celokupnu količinu/robu u kamionu na carinskom terminalu Preševo postavi oznaku „Uvoz iz APKiM“.

Takva prepreka je postojala, a i dalje se stalno pojavljuje. Preduzeće je pomenulo da njihov izvoz u Srbiju čini približno 1 kamion u 10 dana. Prilikom poslednjeg izvoza 4. februara 2016. u pitanju je

bila ista prepreka, izvoz nije mogao biti ostvaren jer je Kosovska Carina na graničnom punktu „DheuiBardhë“ (“Bela Zemlja”) odbila da izveze robu s nalepnicom na kojoj piše „Uvoz iz AP KiM“.

U tom slučaju akcija Kosovske carine je pravična i u skladu s uslovima Kosova. Postupci srpskih vlasti predstavljaju prepreku za kosovska izvozna preduzeća i takođe nisu u skladu sa slobodnim protokom roba prema sporazumu CEFTA i sporazumu koji je postignut u Briselu uz posredovanje EU.

Odeljenje za trgovinu Ministarstva trgovine i industrije, koje predstavlja kontaktnu tačku CEFTA, ukazivalo je ranije na takve slučajeve, ali srpska strana nije dala stalna rešenja zato što se neke od prepreka ponavljaju svaki put, u ovom slučaju i preduzeću „Fluidi“. Predstavnici Ministarstva za dijalog obavestili su Odeljenje za trgovinu; o tom slučaju se govorilo u Briselu, ali nije ponuđeno nikakvo rešenje. Na osnovu nedavnih iskustava sa Srbijom, prilikom razmatranja prepreka različite prirode, odgovori koji su dolazili sa srpske strane bili su u potpunosti političke prirode i nije pokazan nikakav napor ili volja da se dođe do rešenja.

7. Predlozi za omogućavanje lakše i brže razmene roba i usluga

Istraživanje ukazuje da argumenti i naponi da se dođe do rešenja odnosno ukljanja prepreka za poslovanje konkretnih kosovskih kompanija sa kompanijama iz Srbije nisu bili uspešni; lokalna preduzeća se i dalje suočavaju se s dodatnim troškovima u smislu vremena i finansijskih resursa, i sledstveno tome kosovska preduzeća su sprečena da konkurišu na tržištu. U tom pogledu Ministarstvo trgovine i industrije predlaže recipročne mere protiv Srbije, uglavnom mere koje bi sprečile ulazak istih proizvoda poreklom iz Srbije na tržište Kosova.

U cilju smanjenja tehničkih prepreka trgovini, potpisnice CEFTA treba da pregovaraju i potpišu sporazum na osnovu koga će se priznavati ocene o usaglašenosti i prihvatanju industrijskih proizvoda ne samo međusobno već i sa EU. Potpisivanje sporazuma između EU i zemalja CEFTA doprineće automatskom i uzajamnom priznavanju rezultata u testiranju proizvoda, što danas predstavlja najveću prepreku trgovini. Uzajamno nepriznavanje ocena o usaglašenosti za industrijske proizvode vodi povećanim troškovima i dvostrukim proverama na graničnim prelazima. Znači, komore podržavaju potpisivanje takvih sporazuma kako bi se uklonile ove necarinske prepreke.

Činjenica da nema harmonizacije i priznavanja od strane tela za akreditaciju i sertifikaciju na regionalnom nivou, jedan je od razloga zbog kojih nije moguća dosledna primena odredbi sporazuma CEFTA. Pozitivni primeri u ovom delu su Sporazum o fitosanitarnoj saradnji i Sporazum o bezbednosti hrane i veterinarskoj medicini između Srbije i Makedonije, Sporazum o saradnji u oblasti zdravlja biljaka, Sporazum o saradnji u oblasti veterinarske medicine i uzajamnom priznanju i prihvatanju dokaza o ispunjenosti propisanih uslova hrani i hrani za životinje i biljke, kombinovano poreklo između Crne Gore i Srbije, kao i Protokol o uzajamnom priznavanju dokumenata koje su izdali akreditovani organi i olakšavanje bilateralne trgovine robama između Bosne i Hercegovine i Republike Srbije. Pomenute protokole bi trebalo da potpišu sve članice CEFTA. S tim u vezi članice CEFTA bi trebalo da potpišu multilateralne sporazume u oblasti standardizacije, akreditacije i metrologije koji će uticati na brzo usaglašavanje tehničkih propisa, standarda, akreditacije i metrologije između članica CEFTA.

U svim članicama CEFTA intenzivirane su aktivnosti usmerene na analizu rizika. Činjenica je da većina članica iz regiona ne koristi kontrolne procedure zasnovane na analizi rizika. Iz tog razloga učestalost kontrola je visoka, uključujući troškove i vreme neophodno da se obave. Da bi se smanjio broj kontrola, smanjili troškovi i vreme, i olakšala regionalna trgovina, preporučujemo da se u članicama CEFTA uvede i/ili unapredi sistem analize rizika.

Zaključak

Imajući u vidu najnovija “kretanja” neophodno je da potpisnice sporazuma CEFTA i dalje razmatraju probleme i identifikuju prepreke u trgovini i na osnovu toga donose konkretne mere za uklanjanje prepreka zbog kojih ostvaruju značajne gubitke, kao i da uvećaju efekte političkih mera sa ciljem skraćivanja vremena rešavanja problema od trenutka kada privredni subjekt izvesti o tome da postoji prepreka.

8. Literatura

Deardorff A. V. and Stern R. M. (1997), Measurement of Non-Tariff Barriers, OECD Economics Department. Working Papers, No. 179.

Gashi P. and Linotte D. Handbook on International Trade Indicators (Chapter 6: Non Tariff Barriers), EU Trade Policy Project, Pristina, 2015.

UNCTAD, Non-Tariff measures for trade – Economic and policy issues for developing countries, 2013.

Vebsajt:

Privredna komora Kosova - www.oek-kcc.org

Ministarstvo trgovine i industrije - www.mti-ks.org

Kosovska carina - www.dogana.rks-gov.net

Kosovska agencija za statistiku–[www.http://ask.rks-gov.net](http://ask.rks-gov.net)

9. Prilozi

Trgovinska statistika za trgovinu Kosova i Srbije

7.2 Eksporti sipas destinacionit Izvoz prema nemeni Export by destination

1000 Euro

Viti Muaji	Gjithsej	28 vendet e BE_së	CEFTA	EFTA	Vendet tjera evropiane	Vendet tjera jo evropiane	Vendet nga Azija	Të tjera
Godina Mesec	Ukupno	28 EU countries	CEFTA	EFTA	Other countries of evropian	Other countries non eurpoian	Countries of Asia	Other
Year Month	Total	28 zemalja EU	CEFTA	EFTA	Ostale evropske zemlje	Ostale evropske zemlje	Zemlje iz Azije	Ostalo
2012-01*	19.205	8.029	4.879	1.770	485	0	3.939	102
2012-02	15.790	8.806	3.270	214	195	0	3.200	105
2012-03	24.179	10.557	8.551	702	1.475	55	1.156	1.683
2012-04	20.830	8.560	7.624	355	1.329	10	1.459	1.493
2012-05	25.134	9.184	13.934	409	1.024	0	33	552
2012-06	30.245	12.851	9.751	4.761	1.628	32	64	1.159
2012-07	25.800	13.357	8.299	345	808	52	1.898	1.041
2012-08	20.901	8.018	8.022	274	862	10	3.106	610
2012-09	22.678	6.580	8.521	2.709	981	57	3.111	719
2012-10	25.584	8.341	11.032	471	953	10	2.744	2.034
2012-11	24.467	8.361	8.923	355	1.011	16	3.476	2.326
2012-12	21.287	7.137	7.463	2.785	630	22	1.972	1.277
2012	276.100	109.782	100.268	15.149	11.380	264	26.157	13.100
2013-01	21.500	9.585	7.551	234	473	50	3.210	397
2013-02	22.692	9.561	7.427	508	802	10	2.811	1.574
2013-03	23.110	10.079	7.708	532	663	37	2.874	1.217
2013-04	27.820	10.090	9.633	2.128	577	31	2.932	2.428
2013-05	27.264	10.853	8.742	417	428	21	2.681	4.122
2013-06	26.387	9.872	8.968	389	827	0	2.405	3.927
2013-07	27.138	10.368	9.826	528	836	16	934	4.628
2013-08	23.228	9.602	9.344	359	533	80	2.775	534
2013-09	24.897	8.045	10.149	479	552	35	4.000	1.637
2013-10	26.198	10.039	9.560	387	584	7	3.060	2.561
2013-11	21.825	10.539	7.749	916	596	0	122	1.902
2013-12	21.860	9.796	7.856	335	641	52	2.440	741
2013	293.919	118.429	104.514	7.213	7.512	339	30.243	25.669
2014-01	20.520	8.743	8.440	385	710	0	2.005	237
2014-02	22.072	11.364	8.557	460	629	89	688	284
2014-03	23.129	8.982	10.867	411	435	3	2.193	239
2014-04	24.456	7.423	11.573	999	1.008	19	2.705	729
2014-05	23.687	9.936	9.339	722	1.126	57	2.266	242
2014-06	27.150	10.223	12.121	747	1.525	15	1.422	1.096
2014-07	34.045	11.328	12.429	2.609	526	6	6.429	719
2014-08	33.064	6.000	10.986	721	886	43	13.693	735
2014-09	29.536	9.266	11.180	717	786	100	7.181	307
2014-10	29.653	5.712	11.923	823	982	63	9.017	1.133
2014-11	30.809	5.278	10.329	1.083	1.012	107	11.522	1.478
2014-12	26.433	3.632	9.399	404	816	1	10.964	1.217
2014	324.553	97.885	127.143	10.081	10.440	504	70.085	8.415
2015-01	26.355	10.036	6.348	1.031	1.250	7	5.914	1.769
2015-02	23.336	9.465	6.647	571	470	105	4.357	1.721
2015-03	26.338	7.660	9.807	644	702	32	5.105	2.387
2015-04	27.708	8774,8	10499,5	774,6	816,3	84,6	6.049,8	708
2015-05	27.340	9.700	10.313	724	532	1	4.095	1.975
2015-06	30.445	10.604	12.453	1.227	1.138		3.077	1.946
2015-07	36.633	14.694	14.505	1.324	1.072	54	2.842	2.142
2015-08	28.312	8.472	12.040	969	636	22	3.250	2.923
2015-09	24.417	7.530	10.875	988	354	1	3.534	1.136
2015-10	27.128	8.028	12.105	1.296	615	5	2.770	2.308
2015-11	23.721	6.421	9.832	1.184	649	58	4.054	1.524
2015-12	23.573	4.706	8.348	1.016	1.005	104	4.250	4.144
2.015	325.306	106.091	123.771	11.749	9.240	474	49.297	24.683
2016-01	22.275	5.462	5.461	895	778	108	1.051	8.520
2016-02	24.082	6.919	8.159	1.100	579	144	2.117	5.065
2016-03	25.579	5.525	10.462	1.264	1.077	133	2.350	4.768
2016-04	23.039	6.023	9.773	1.281	684	192	269	4.817
2016-05	27.098	5.307	13.313	1.680	617	261	547	5.373
2016-06	30.339	6.510	15.856	1.819	659	134	643	4.719

Burimi: ASK, Seria 3 - Statistikat Ekonomike, Statistikat e tregtisë së jashtme

Izvor: ASK, Serija 3 - Ekonomske Statistike, Statistike spoljne trgovine

Source: KAS, Series 3 - Economic Statistics, External trade statistics

The exports according to destinations countries

		2014		2015		Dif. Net Kg	Dif. Value (+ -)	% Net Kg	% Value (+-)
		Net Kg	Value	Net Kg	Value				
1	Albania	111,542,824.55	29,797,599.28	100,654,460.45	29,242,537.53	▼10,888,364.10	▼555,061.74	▼9.76%	▼1.86%
2	Serbia	66,215,559.39	23,235,860.42	79,795,679.50	27,933,445.39	13,580,120.11	4,697,584.97	20.51%	20.22%
3	Macedonia	75,257,711.02	26,138,135.23	83,875,473.87	24,400,586.82	8,617,762.85	▼1,737,548.42	11.45%	▼6.65%
4	India	6,347,202.00	18,035,751.78	12,348,560.00	24,153,329.05	6,001,358.00	6,117,577.27	94.55%	33.92%
5	Italy	11,747,569.13	27,681,478.16	5,624,492.25	10,194,918.00	▼6,123,076.88	▼17,486,560.16	▼52.12%	▼63.17%
6	Montenegro	17,000,308.01	15,392,443.23	16,562,994.15	11,187,245.30	▼437,313.86	▼4,205,197.93	▼2.57%	▼27.32%
7	Switzerland	7,160,613.14	9,239,416.26	4,429,997.27	10,881,928.17	▼2,730,615.87	1,642,511.91	▼38.13%	17.78%
8	Austria	4,527,966.07	6,161,867.19	4,444,312.07	11,988,176.23	▼83,654.00	5,826,309.04	▼1.85%	94.55%
9	China	41,494,038.70	14,130,031.69	2,273,851.54	167,886.16	▼39,220,187.16	▼13,962,145.53	▼94.52%	▼98.81%
10	Germany	5,545,623.55	5,739,780.03	5,481,988.74	7,393,996.53	▼63,634.81	1,654,216.50	▼1.15%	28.82%
11	Belgium	1,246,291.49	232,546.30	4,626,527.09	9,808,866.51	3,380,235.60	9,576,320.21	271.22%	4,118.03%
12	Bulgaria	6,995,796.10	3,211,420.91	7,945,036.73	5,904,828.97	949,240.63	2,693,408.06	13.57%	83.87%
13	Turkey	10,650,258.95	4,399,515.48	3,796,996.25	2,967,250.24	▼6,853,262.70	▼1,432,265.23	▼64.35%	▼32.56%
14	Poland	10,405,051.08	4,387,480.48	5,051,286.22	2,306,698.56	▼5,353,764.86	▼2,080,781.92	▼51.45%	▼47.43%
15	South Africa			2,408,911.30	5,497,342.13	2,408,911.30	5,497,342.13		
16	Bosnia And Herzegovina	1,744,495.72	1,801,380.38	3,162,180.37	3,391,653.11	1,417,684.65	1,590,272.73	81.27%	88.28%
17	Croatia	3,708,513.67	2,204,031.31	5,109,369.44	2,590,785.96	1,400,855.77	386,754.65	37.77%	17.55%
18	France	318,445.90	429,762.44	933,487.20	2,508,616.58	615,041.30	2,078,854.14	193.14%	483.72%
19	Lithuania	150,931.28	2,543,482.31	6,445.26	378,630.00	▼144,486.02	▼2,164,852.31	▼95.73%	▼85.11%
20	Czech Republic	274,024.00	2,453,631.60	146,084.73	271,660.65	▼127,939.27	▼2,181,970.95	▼46.69%	▼88.93%

7.4 Importi sipas vendit të originës

Uvoz prema zemlji porekla

Imports by country of origin

1000 Euro

Viti Muaji	Gjithsej	28 vendet e BE_së	CEFTA	EFTA	Vendet tjera evropiane	Vendet tjera jo evropiane	Vendet nga Azija	Te tjera
Godina Mesec	Ukupno	28 EU countries	CEFTA	EFTA	Other countries of evropian	Other countries non evropian	Countries of Asia	Other
Year Month	Total	28 zemalja EU	CEFTA	EFTA	Ostale evropske zemlje	Ostale evropske zemlje	Zemlje iz Azije	Ostalo
2012-01	132.169	50.663	39.082	1.180	9.889	4.651	9.913	16.791
2012-02	125.288	50.974	31.768	1.364	8.820	4.718	10.510	17.134
2012-03	201.787	82.378	60.403	2.209	16.606	7.570	14.319	18.301
2012-04	217.228	87.405	71.052	2.151	20.604	9.270	11.443	15.302
2012-05	231.670	95.720	74.563	2.298	19.276	6.180	19.535	14.098
2012-06	217.942	98.588	62.050	2.562	17.429	7.451	18.189	11.671
2012-07	234.393	108.053	72.076	2.801	17.741	9.223	15.659	8.840
2012-08	239.945	100.959	80.573	1.042	18.827	9.104	16.762	12.678
2012-09	257.619	102.112	84.627	3.311	21.013	8.493	21.870	16.193
2012-10	222.478	93.457	69.378	2.853	20.529	10.552	15.800	9.909
2012-11	212.627	86.423	67.998	2.791	20.441	6.671	15.167	13.135
2012-12	214.464	93.418	59.085	1.922	18.116	9.425	17.100	15.397
2012	2.507.609	1.050.151	772.657	26.482	209.292	93.309	186.268	169.450
2013-01	139.675	56.470	37.112	920	11.086	5.469	11.330	17.289
2013-02	156.357	74.347	37.997	1.438	12.349	5.614	14.403	10.211
2013-03	195.264	87.894	52.920	2.434	16.223	5.239	17.547	13.007
2013-04	205.808	95.019	57.267	1.626	20.888	5.530	15.020	10.458
2013-05	213.742	95.940	59.128	1.815	20.312	8.337	17.855	10.355
2013-06	222.408	105.863	61.006	2.111	19.488	8.832	16.317	8.791
2013-07	229.680	101.989	67.751	2.319	20.162	9.179	19.841	8.438
2013-08	228.174	99.548	69.054	1.263	15.524	10.852	16.156	15.777
2013-09	210.447	94.844	60.552	1.802	17.864	8.727	18.081	8.577
2013-10	218.821	92.171	62.608	2.074	16.831	11.566	19.255	14.316
2013-11	206.056	85.747	56.695	2.168	19.858	10.558	17.607	13.422
2013-12	223.931	95.015	54.143	1.965	22.076	12.374	20.998	17.359
2013	2.450.363	1.084.847	676.233	21.935	212.662	102.275	204.410	148.001
2014-01	129.951	51.420	35.357	1.680	11.184	10.061	13.052	7.197
2014-02	158.308	67.266	42.125	2.643	15.153	10.024	13.852	7.245
2014-03	202.490	87.354	57.179	2.702	22.124	9.009	14.755	9.367
2014-04	205.804	88.522	57.458	3.226	22.462	9.961	14.215	9.961
2014-05	228.681	92.371	61.115	2.348	27.271	11.321	23.172	11.081
2014-06	215.767	89.930	60.981	2.438	22.010	11.216	19.838	9.355
2014-07	237.714	103.092	64.457	2.736	22.937	14.146	19.151	11.196
2014-08	241.600	109.084	72.128	3.973	19.291	7.910	19.600	9.614
2014-09	246.820	105.587	69.230	3.124	23.892	10.981	24.187	9.819
2014-10	234.996	100.707	71.717	1.879	21.134	6.073	22.050	11.436
2014-11	211.232	87.464	64.764	3.030	19.548	5.115	20.797	10.514
2014-12	224.869	96.881	63.816	2.668	21.505	5.867	21.107	13.025
2014	2.538.232	1.079.679	720.328	32.446	248.511	111.682	225.775	119.811
20415-01	137.162	55.582	36.960	2.382	11.261	5.745	16.538	8.693
20415-02	163.879	67.978	52.157	1.708	12.967	3.300	17.047	8.722
20415-03	198.176	82.094	61.949	2.688	20.327	4.159	19.268	7.691
20415-04	223.881	96.790	70.727	2.155	22.178	4.302	18.034	9.695
20415-05	237.705	96.957	72.090	2.818	24.883	10.252	19.466	11.239
20415-06	238.031	101.167	70.998	2.131	23.258	6.151	24.514	9.812
20415-07	246.012	108.413	67.782	2.529	22.980	6.752	24.340	13.215
20415-08	245.227	103.322	70.687	1.616	24.435	8.206	23.710	13.251
20415-09	230.852	96.112	71.927	2.029	21.028	6.226	22.568	10.962
20415-10	242.006	103.151	68.620	2.540	22.537	7.761	25.409	11.988
20415-11	218.269	92.279	63.055	1.669	23.269	6.949	21.283	9.765
20415-12	253.667	109.027	62.402	1.687	30.734	10.252	26.195	13.369
2015	2.634.867	1.112.871	769.356	25.952	259.857	80.055	258.372	128.403
2016-01	132.627	57.335	31.190	963	13.408	4.836	16.036	8.859
2016-02	193.688	83.430	50.771	2.322	19.110	6.807	19.183	12.065
2016-03	235.521	98.881	63.986	1.941	28.380	5.608	24.433	12.292
2016-04	250.709	104.949	69.405	2.498	28.489	11.574	20.446	13.348
2016-05	238.101	103.994	64.391	2.038	26.674	5.548	24.441	11.015
2016-06	247.233	105.483	65.105	2.465	29.527	8.799	25.984	9.870
2016-07	240.941	107.414	61.614	2.215	22.832	6.659	30.733	9.474
2016-08	270.471	109.322	76.913	1.133	28.411	17.761	25.803	11.129

Burimi: ASK, Seria 3 - Statistikat Ekonomike, Statistikat e tregtisë së jashtme

Izvor: ASK, Serija 3 - Ekonomske Statistike, Statistike spoljne trgovine

Source: KAS, Series 3 - Economic Statistics, External trade statistics

Top places from where products are imported

		2014		2015		Value (+ -)	% (+-)
		Net Kg	Value	Net Kg	Value		
1	Serbia	1,069,925,137.97	358,125,432.72	1,079,124,021.49	372,079,292.50	13,953,859.78	3.90%
2	Germany	103,327,646.57	271,584,636.82	116,027,362.26	289,023,328.59	17,438,691.78	6.42%
3	Turkey	133,940,740.86	230,831,460.75	160,994,009.23	246,154,007.85	15,322,547.10	6.64%
4	China	106,236,486.31	201,708,830.01	113,409,682.91	229,658,540.74	27,949,710.73	13.86%
5	Italy	239,267,314.85	202,107,749.36	283,686,113.88	225,114,117.19	23,006,367.83	11.38%
6	Macedonia	398,356,075.47	138,450,288.57	472,229,785.11	142,405,760.52	3,955,471.95	2.86%
7	Albania	687,119,803.33	125,485,312.65	734,374,094.82	143,650,194.60	18,164,881.95	14.48%
8	Greece	245,656,877.77	137,162,558.78	247,578,487.37	109,938,755.28	▼27,223,803.50	▼19.85%
9	Bosnia And Herzegovina	107,028,115.00	63,345,903.07	139,392,485.21	75,236,973.84	11,891,070.77	18.77%
10	Croatia	71,144,978.80	62,993,366.45	87,804,902.45	69,692,747.16	6,699,380.71	10.64%
11	Slovenia	45,848,854.45	66,633,811.36	41,061,007.96	58,458,153.43	▼8,175,657.93	▼12.27%
12	Poland	18,917,582.12	55,226,360.04	22,642,946.31	69,308,801.87	14,082,441.83	25.50%
13	United States	73,971,291.10	62,467,475.89	17,228,791.40	37,273,337.08	▼25,194,138.81	▼40.33%
14	Bulgaria	48,723,562.21	47,138,118.04	59,330,555.76	46,346,002.69	▼792,115.35	▼1.68%
15	Brazil	27,328,935.47	39,544,148.24	26,931,861.49	37,883,671.32	▼1,660,476.92	▼4.20%
16	Austria	33,840,437.31	35,642,336.16	39,983,054.70	40,301,838.92	4,659,502.76	13.07%
17	Romania	34,193,541.94	27,838,170.66	41,301,928.13	30,494,119.22	2,655,948.57	9.54%

III DEO:

UNAPREĐENJE POSLOVNOG OKRUŽENJA I EKONOMSKIH ODNOSA IZMEĐU SRBIJE I KOSOVA

(Rezultati istraživanja sprovedenog u Srbiji)

Dr. Boban Stojanović i Zorana Kostić

1. Sažetak

Jačanje ekonomskih veza između Srbije i Kosova je preduslov za postizanje potpune slobode kretanja ljudi i dobara. Uvidom u spoljnotrgovinski bilans između Srbije i Kosova može se konstatovati da nisu iskorišćene sve prednosti blizine dva tržišta.

Da bi se sagledali potencijali u ekonomskoj saradnji sa Kosovom, u fokusu istraživanja je bila identifikacija opštih i specifičnih problema sa kojima se suočavaju privredni subjekti. S obzirom da pronalaženje održivog političkog rešenja traje dugo, evidentni su veliki gubici u ekonomskom smislu. U nedostatku mnogih preduslova za normalnu tržišnu komunikaciju, privredni subjekti trebalo bi da vrše pritisak na pravno-regulatorni okvir i institucije kako bi se intenzivirala ekonomska saradnja. Prema podacima do kojih se došlo tokom terenskog istraživanja srpskoj i kosovskoj strani odgovara liberalizacija trgovine i ujednačavanje propisa kojima se reguliše promet robe.

U cilju unapređenja poslovnog okruženja neophodno je identifikovati i evidentirati barijere u poslovanju. Imajući u vidu uočene opšte i specifične probleme koje imaju pravna lica iz različitih dalatnosti, dati su pedlozi za njihovo rešavanje. Istraživanje daje uvid u realno stanje na terenu, skreće pažnju na načine ograničavanja trgovine i daje predloge za eliminisanje barijera u cilju ostvarivanja osnovnih intencija CEFTA sporazuma.

Opšti problemi:

- Nedovoljna usaglašenost propisa Srbije i Kosova. Stanje na terenu je takvo da otpremanje robe na i sa Kosova ima tretman klasičnog izvoza, odnosno uvoza dok je ovaj *de facto* status nepodržava zakonodavstvo Srbije.

- Kosovo nije deo Nacionalnog carinskog tranzitnog postupka Srbije. Osnovni princip carinskog tranzitnog postupka omogućava kretanje robe iz jedne u drugu carinarnicu u okviru iste ili neke druge carinske teritorije, bez naplate carine i drugih dažbina koji se mogu primeniti na uvezenu ili izvezenu robu bez primene mera trgovinske politike, a pod uslovom da se ispune svi zahtevi koji se odnose na plombe, rokove ili obezbeđenje i slično. Tranzit je „nacionalni” kada se tranzitni postupak odnosi samo na carinsku teritoriju Srbije.
- Nedostatak kvalitetne putne infrastrukture predstavlja smetnju efikasnom poslovanju i racionalizaciji troškova.
- Uski i tehnički nedovoljno opremljeni administrativni prelazi.
- Spor protok vozila, velika gužva i zadržavanje na putu.
- Kasni se sa uspostavljanjem novih administrativnih prelaza Rajetići/Izvor i Kapija/Vrapce, ali i sa proširenjem i rekonstrukcijom postojećih administrativnih prelaza (Merdare).
- Infrastrukturni problemi za opremanje prostorija za rad inspeksijskih službi na zajedničkim tačkama prelaza. Ne postoje tehnički opremljene prostorije za obavljanje administrativnih poslova na prelazima.
- Radna vremena su u delimično usklađena, Službe rade samo određenim danima u nedelji tako da ima dosta čekanja i kašnjenja.
- Ne postoji direktna komunikacija između nadležnih službi na administrativnim prelazima. Spora komunikacija između nadležnih službi se odvija uz posredovanje treće strane i pri tom postoji nejednak tretman Kosova u bilateralnim razgovorima. Srpska strana insistira na statusno neutralnoj dokumentaciji.
- Otežana je telefonska komunikacija zbog nemogućnosti funkcionisanja srpskih mobilnih operatora na celoj teritoriji Kosova.
- Funkcionisanje platnog prometa: neohodna je konverzija deviza u dinare i tom prilikom se ostavljaju velike negativne kursne razlike. Transakcije imaju tretman deviznog plaćanja prema inostranstvu, faktura se može izdati u bilo kojoj konvertibilnoj valuti, pri čemu se preračunavanje valuta vrši po određenom kursu na dan realizacije izvoza.
- Problem brzine izdavanja fitosanitarnog sertifikata koji se izdaje za svaku pošiljku. Osnovni uzrok je mali broj fitosanitarnih inspektora na terenu, što dodatno usporava promet robe.
- Nepriznavanje autorizacije srpskih biljnih sorti. Česte su zabrane i blokade uvoza sorti iz Srbije. Kosovska strana vrši pritisak na izvoznike i zahteva registraciju sorti, zasada i

pesticida prema kosovskim propisima. Tom prilikom sjenae primenjuju strogi kriterijumi koji su isti onima koji važe u Evropskoj uniji. Ako uzmemo u obzir da Srbija još uvek nema status punopravne članije unije, to stvara dodatne probleme i poteškoće.

- Nepriznavanje veterinarskog uverenja koje izdaju institucije u Srbiji o unutrašnjem prometu od strane pristinskih institucija i sporo usaglašavanje veterinarskih sertifikata. Odbijanje kosovske strane da implementira usaglašene veterinarske setrifikate jedna je od necarinskih barijera kojima se zatvara tržište Kosova za robu iz Srbije. Prema saznanjima dobijenim tokom istraživanja, postignut je dogovor, ali do implementacije još nije došlo.
- Promet opasnih materija prati kompleksna procedura i posebne dozvole za vozača i prevozno sredstvo. Srbija je potpisnica Međunarodnog sporazuma o drumskom prevozu opasnih materija (*European Agreement concerning the International Carriage of Dangerous Goods by Road, ADR*), a prema navodima državnih organa postojao je reciprocitet u prevozu opasnih materija. Prema saznanjima do kojih se došlo tokom istraživanja, iako Kosovo nije ugovorna strana ADR, krajem aprila 2016. godine postignut je Sporazum o međusobnom priznavanju sertifikata za drumski prevoz opasne robe (gasa i nafte), između Beograda i Prištine, čime su ukinute recipročne mere.
- *Nemogućnost prometa robe koja mora biti označena akciznim markicama zbog ispisa na markicama "Republika Kosovo".* Primenjuje se reciprocitet u priznavanju akciznih markica, što ograničava promet akciznih proizvoda ("lobi proizvoda") srpskog porekla.
- Stvoren je ambijent koji stimuliše alternativne kanale trgovine. Nelegalni tokovi predstavljaju veliki problem. Procenjuje se da oni iznose čak 50% legalnog prometa. Siva ekonomija je prisutna u velikom obimu. Česte su krađe drvne građe, šodera, seča šuma, ali i krijumčarenje goriva u ugrađenim tajnim rezervoarima šlepera.
- Implementacija postignutih dogovora. Ne postoji potpuna primena CEFTA sporazuma zbog toga što kosovska strana uvodi tehničke, carinske i necarinske barijere (na primer za blokovsku robu iz Srbije).

Preporuke za rešavanje problema:

- Osnovna preporuka za rešavanje identifikovanih problema je veće uvažavanje ekonomskih kriiterijuma u političkim pregovorima o normalizaciji odnosa.
- Eksciplitnije izražavanje volje za rešavanje problema i operativna saradnja između najviših državnih organa neophodni su za slobodan protok dobara između Srbije i Kosova.

- Neophodno je dalje jačanje institucionalnih kapaciteta i povećanje efikasnost rada nadležnih institucija u cilju stvaranja ambijenta koji će destimulisati alternativne kanale trgovine.
- Ukinuti sve identifikovane carinske i necarinske barijere kojima se krši CEFTA sporazum i ograničava slobodna trgovina (na primer ukinuti taksu za blokovsku robu)
- Administrativno pojednostaviti procedure prilikom izvoza odnosno uvoza robe. Potrebno je dodatno relaksirati i usaglasiti potrebnu izvoznu dokumentaciju (ukinuti sertifikat o bezbednosti hrane, potpuno usaglasiti veterinarski sertifikat, pojednostaviti pribavljenje sertifikata o poreklu robe).
- Povezivanje privreda i saradnja privrednih komora Srbije i Kosova kroz organizovanje sajмова, B2B sastanaka, okruglih stolova i drugih vidova poslovne komunikacije. Proaktivno delovanje Privrednih komora u pronalaženju i povezivanju privrednih subjekata iz Srbije i Kosova koji su spremni da posluju u legalnim okvirima je od neprocenljive važnosti. Strateški je važno imati poslovnog partnera i dobro saradivati sa velikim distributerima u cilju uspešnog plasmana srpskih brendova na Kosovu.
- Neophodno je jačanje kapaciteta inspeksijskih službi da bi se pokrile sve tačke prelaza (broj inspektora je nedovoljan).
- Veliki potencijal kosovskog tržišta treba efikasnije iskoristiti. Blizina tržišta i prepoznatljivost srpskih proizvoda omogućava povećava konkuretske prednosti koje često ne dolaze do izražaja na probirljivijim tržištima.
- Ukazati na potencijale srpske privrede u severnom delu Kosova.
- Razmotriti registraciju linija za prevoz putnika kroz dogovor nadležnih institucija uz konsultaciju sa zainteresovanim autoprevoznicima.
- Potpuno usaglasiti veterinarske sertifikate i omogućiti slobodan protok proizvoda životinjskog porekla (pre svega mesnih i mlečnih proizvoda) na tržište Kosova. Ovaj problem zahteva sistemski pristup.
- Neophodno je harmonizovanje dozvoljenih koncentracija aflatoksina u mleku u što kraćem roku kako bi postalo moguće zadovoljiti potrebe kupaca u regionu.
- Uspešnija implementacija postignuth dogovora i koordinisano delovanje nadležnih organa za sertifikaciju i registraciju.

- Raditi na internacionalnoj ambalaži koja bi se plasirala učitavom regionu. Adaptacija ambalaže je neophodna (zameniti š,č,ć,đ, dž da bi se proizvodi lakše izvezli na tržište Evropske unije).

Necarinske barijere predstavljaju najveći problem uspostavljanju normalnog, neometanog prometa. One u najvećoj meri ograničavaju plasman proizvoda iz Srbije koji imaju dugu tradiciju i prepoznatljivi su na Kosovu. Tržište Kosova ima veliki potencijal i specifično je po dominaciji tercijarnog sektora. Upravo to je šansa za proizvodni sektor iz Srbije. Nagomilani problemi su posledica zatvaranja tržišta Kosova za proizvode iz Srbije, ali i činjenice da ne postoji izgrađen sistem institucija na Kosovu koji bi svojim kapacitetom mogao da prati tokove prometa roba. Uvođenje različitih necarinskih barijera narušava konkurentnost proizvoda iz Srbije. S obzirom na obim i strukturu spoljnotrgovinske razmene između Srbije i Kosova, i Srbiji i Kosovu odgovara slobodna trgovina i eliminisanje barijera.

2. Prilozi

Tabela 1: Ključni ekonomski indikatori za period 2012-2018.

SRBIJA	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Realna stopa rasta BDP	-1,0	2,6	-1,8	0,7	2,5	2,8	3,5
Inflacija, potrošačke cene	7,3	7,7	2,1	1,9	1,3	3,2	3,5
Javni dug (%BDP)	49,2	52,6	64,1	69,9	71,4	70,9	72,7
Izvoz robe (%BDP)	26,5	30,7	31,9	34,5	36,1	38,6	39,1
Uvoz robe (% BDP)	44,3	42,8	44,3	46,6	47,0	49,4	49,5
Neto izvoz usluga (% BDP)	0,4	0,9	1,4	2,2	2,7	3,1	3,2
Trgovinski bilans (% BDP)	-17,5	-11,2	-10,9	-9,9	-8,2	-7,7	-7,2
Bilans tekućeg računa (% BDP)	-11,6	-6,1	-6,0	-4,8	-4,2	-3,9	-3,8
Doznake (% BDP)	6,1	6,3	5,6	6,3	5,9	6,0	5,8
Strane direktne investicije (% BDP)	2,4	3,8	3,7	5,5	4,9	4,4	4,4
Stopa nezaposlenosti	24,0	22,1	19,2	17,7	16,8	15,9	16,9
BDP per capita (USD)	12.790,8	13.400,3	13.436,2	13.671,4	14.047,0	14.561,3	15.377,9
KOSOVO*	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Realna stopa rasta BDP	2,8	3,4	1,2	3,9	3,6	3,9	3,7
Inflacija, potrošačke cene	2,5	1,8	0,4	-0,5	0,0	0,3	0,5
Javni dug (%BDP)	8,2	9,0	10,6	13,1	14,3	15,9	17,3
Izvoz robe (%BDP)	5,6	5,5	5,8	5,6	5,2	5,3	5,4
Uvoz robe (% BDP)	46,3	43,1	42,8	42,1	44,4	45,3	46,6
Neto izvoz usluga (% BDP)	46,3	43,1	42,8	42,1	44,4	45,3	46,6
Trgovinski bilans (% BDP)	-34,3	-31,6	-31,0	-30,3	-31,6	-32,1	-33,0
Bilans tekućeg računa (% BDP)	-7,5	-6,4	-7,9	-9,1	-11,4	-12,6	-14,2
Doznake (% BDP)	12,0	11,7	12,5	13,0	13,4	13,8	14,3
Strane direktne investicije (% BDP)	4,5	5,3	2,7	5,6	3,7	4,5	5,2
Stopa nezaposlenosti	30,9	30,0	35,3	32,9	32,9	35,3	35,3
BDP per capita (USD)	3.600,7	3.877,2	4.053,6	3.560,9	3.623,8	3.683,4	3.728,7

Prema podacima i prognozama Svetske Banke

Izvor: World Bank Group (2016). *South East Europe Regular Economic Report No.10: Resilient Growth Amid Rising Risks* (: www.worldbank.org).

U tabeli 1 dat je prikaz ključnih ekonomskih indikatora Srbije i Kosova u periodu od 2012. do 2018. godine, koji ukazuju na stanje i perspektive za unapređenje makroekonomskog okruženja. Značaj ove analize proizilazi iz potrebe da se unapredi privredni ambijent i ukaže na potrebu eliminisanja barijera u poslovanju preduzeća.

Svetska banka u svojim redovnim godišnjim izveštajima meri kvalitet poslovnog okruženja u 190 zemalja. U tabeli 2 prikazani su rang i skor Srbije i Kosova prema *Doing Business* izveštaju u 2017. godini i promena u odnosu na 2015. godinu. U skladu sa predmetom istraživanja, prikazani su indikatori kojima se meri i prati prekogranična trgovina. Iz tabele 2 se može videti spisak potrebne dokumentacije, prosečno vreme za prikupljanje izvozne/uvozne dokumentacije i realizaciju izvoza/uvoza, kao i troškovi izvoza/uvoza u Srbiji i Kosovu.

Tabela 2: Uporedni pregled uslova poslovnog okruženja u 2017. godini prema *Doing Business-u*

	KOSOVO	SRBIJA
Merenje kvaliteta poslovnog okruženja		
Doing business 2017 Rang	60/190	47/190
Doing business 2016 Rang	66/189	59/189
Doing business 2015 Rang	64/189	68/189
Doing business 2017 Skor	68,79	72,29
Doing business 2016 Skor	66,22	68,41
Doing business 2015 Skor	66,11	65,25
Prekogranična trgovina		
Doing business 2017 Rang	51/190	23/190
Doing business 2016 Rang	71/189	23/189
Doing business 2015 Rang	70/189	23/189
Doing business 2017 Skor	85,93	96,64
Doing business 2016 Skor	78,97	95,08
Doing business 2015 Skor	78,97	95,08
Indikatori za 2017. godinu		
Vreme potrebno za izvoz (u satima)	42	4
Troškovi izvoza (USD)	137	47
Priprema izvozne dokumentacije (u satima)	38	2
Troškovi izvozne dokumentacije (u USD)	127	35
Vreme potrebno za uvoz (u satima)	16	4
Troškovi uvoza (USD)	83	52
Priprema uvozne dokumentacije (u satima)	6	3
Troškovi uvozne dokumentacije (USD)	42	35
SRBIJA		
Izvozna dokumentacija: CMR tovarni list, faktura (5 primeraka), carinska izvozna deklaracija, carinska tranzitna deklaracija T1, EUR 1 sertifikat o poreklu, paking lista.		
Uvozna dokumentacija: CMR tovarni list, uvozna carinska deklaracija, tranzitna carinska dokumentacija, EUR 1 sertifikat o poreklu, faktura (5 primeraka), paking lista.		
KOSOVO		
Izvozna dokumentacija: konosman, CMR tovarni list, faktura, carinska izvozna deklaracija, carinska tranzitna deklaracija T1, EUR 1 sertifikat o poreklu, sertifikat o ispunjenosti ISO standarda, proizvodni sertifikat		
Uvozna dokumentacija: CMR tovarni list, faktura, carinska uvozna deklaracija, EUR 1 sertifikat o poreklu, paking lista.		

Izvor: World Bank Group, Doing Business (www.doingbusiness.org).

Pravno regulatorni okvir za promet roba sa Kosovom

Osnovu pravno-regulatornog okvira kojim se reguliše promet robe sa Autonomnom pokrajinom Kosovo i Metohija (AP KiM) čine:

- Uredba o posebnim uslovima za vršenje prometa robe sa AP KiM.
- Uredba o izvršavanju Zakona o porezu na dodatu vrednost na teritoriji AP KiM za vreme važenja Rezolucije Saveta bezbednosti OUN broj 1244 .
- Uredba o izvršenju Zakona o akcizama na teritoriji AP KiM za vreme važenja Rezolucije Saveta bezbednosti OUN broj 1244.
- Član 309. Carinskog zakona („Sl. glasnik RS“ br. 18/2010 i 111/2012) - odredbe ovog zakona primenjuju se i na promet robe sa AP KiM u periodu važenja Rezolucije Saveta bezbednosti broj 1244.
- Odredbe spoljnotrgovinskih, deviznih i poreskih propisa.

Odredbom člana 309. Carinskog zakona propisano je da se odredbe ovog zakona primenjuju i na promet robe sa AP KiM u periodu važenja Rezolucije Saveta bezbednosti broj 1244, a u cilju pravilnog i jednoobraznog postupanja.¹⁰ Promet robe sa teritorijom Kosova se sprovodi na sledeći način:¹¹ prilikom dopreme robe sa teritorije AP KiM na teritoriju Republike van AP KiM lice koje vrši dopremu te robe, nadležnom carinskom organu na administrativnoj liniji podnosi tranzitni dokument kojim se roba upućuje do odredišne carinske ispostave radi daljeg sprovođenja odgovarajućeg carinskog postupka. Popunjavanje carinske (tranzitne) deklaracije vrši se u skladu sa čl. 6. i 7. i uz shodnu primenu člana 14. Pravilnika o obliku, sadržini, načinu podnošenja i popunjavanja deklaracije i drugih obrazaca u carinskom postupku.¹² U odredišnoj carinskoj ispostavi carinska deklaracija se popunjava u skladu sa čl. 12., 13. i 14. pomenutog Pravilnika, ukoliko se podnosi JCI za stavljanje u slobodan promet, privremeni uvoz, aktivno oplemenjivanje, ponovni uvoz, preradu pod carinskom kontrolom, carinsko skladištenje i uništenje robe. Carinski organ proverava ispunjenost svih propisanih uslova za zahtevani carinski postupak, uključujući i bankarsku garanciju i vrši obračun i naplatu uvoznih dažbina u slučajevima u kojima nastaje carinski dug. Na promet dobara koja se dopremaju sa teritorije AP KiM na teritoriju Republike van

¹⁰Carinski zakon, Službeni glasnik Republike Srbije broj 18/2010 i 111/2012.

¹¹Akt Uprave carina 148-03-030-01-473/2013 od 18.12.2013.godine

¹²Pravilnik o obliku, sadržini, načinu podnošenja i popunjavanja deklaracije i drugih obrazaca u carinskom postupku. Službeni glasnik Republike Srbije broj 29/2010...109/2013.

AP KiM, PDV se obračunava i plaća u skladu sa Zakonom o PDV. Na promet akciznih proizvoda koji se dopremaju sa teritorije AP KiM na teritoriju Republike van AP KiM akciza se obračunava i plaća u skladu sa Zakonom o akcizama. Carinski organ u kontroli podnete deklaracije vrši proveru da li je priložena dokumentacija usaglašena po CEFTA sporazumu. Za robu za koju postoji obaveza pribavljanja prethodnog odobrenja nadležne inspekcije, ulazak na teritoriju Republike Srbije van APKiM odobriće se samo ako je takvo odobrenje izdato. Strana roba koja se doprema sa teritorije APKiM na teritoriju Republike Srbije van APKiM podleže plaćanju carine, drugih uvoznih dažbina, akcize i poreza na dodatu vrednost.

Prilikom otpreme robe koja je deklarirana kao roba sa preferencijalnim poreklom, ispunjenost uslova se utvrđuje u skladu sa Aneksom IV (Protokol o definiciji pojma „proizvodi sa poreklom“ i metodama administrativne saradnje) Sporazuma CEFTA 2006.¹³ Navedeni postupak se može sprovoditi samo kod carinskih ispostava koje su ovlašćene za overu uverenja o preferencijalnom poreklu robe.

Od 1. novembra 2004. godine Uprava Carina Republike Srbije počela je sa prihvatanjem inostranih ATA karneta koji funkcionišu u skladu sa međunarodnim carinskim konvencijama, a u okviru Svetske Carinske Organizacije. Nosilac ATA karneta, koji je sinonim pasoša za robu, može biti samo domaće pravno ili fizičko lice. ATA karnet se izdaje za robu koja će se privremeno izvesti iz Srbije, a zatim ponovo uvesti u nepromenjenom stanju. Prema Konvenciji o privremenom uvozu, carinska služba teritorije privremenog uvoza ima slobodu procene koji će dokument za privremeni uvoz prihvatiti u pojedinom slučaju. Korišćenje ATA karneta predviđa se i za tranzit kroz zemlju članicu ATA sistema. Broj ili količina svakog predmeta moraju biti razumni, skladno nameni uvoza. Prema podacima Privredne komore Srbije, ATA karnet se ne izdaje za potrošnu robu (hranu, piće), robu namenjenju preradi ili popravci, za reklamni materijal koji će biti podeljen na sajmovima ili izložbama na teritoriji privremenog uvoza i za opremu koja treba da se koristi za industrijsku proizvodnju ili pakovanje robe ili za eksploataciju prirodnih izvora, za izgradnju, opravku ili održavanje zgrada, za uklanjanje zemlje i slične radove, za izložbe organizovane u privatne svrhe u trgovinama ili poslovnim prostorima radi prodaje strane robe.¹⁴

ATA karnet je međunarodni carinski dokument koji omogućava privremeni uvoz između država. ATA karnetom roba cirkuliše neocarinjena za period od jedne godine na carinskom području zemlje koja je prihvatila Konvenciju o privremenom uvozu i to bez popunjavanja nacionalnih carinskih isprava, plaćanja carine ili polaganja depozita, što inače sledi u redovnom postupku za privremeni izvoz, odnosno uvoz. ATA karnet izdaje Privredna komora Srbije na osnovu poverenog javnog

¹³Zakon o potvrđivanju sporazuma o izmeni i pristupanju sporazumu o slobodnoj trgovini u centralnoj Evropi – CEFTA 2006. (<http://www.pks.rs>).

¹⁴Privredna komora Srbije (www.pks.rs).

ovlašćenja od Uprave carina, to jest Ministarstva finansija. ATA međunarodni lanac garancija pruža recipročne garancije carinskim vlastima da će carinske dažbine i takse u slučaju neispravnog korišćenja biti plaćene, tako da Privredna komora Srbije nije u mogućnosti da garantuje za robu otpremljenu po ATA karnetu na carinsku teritoriju Kosova. Takođe važno je pomenuti da ATA karnet ne može da primeni nijedna država potpisnik ovog sistema kada je u pitanju carinska teritorija Kosova.

ATA karnet ne funkcioniše na teritoriji Kosova:

- Kosovo predstavlja carinski isključak, odnosno zasebnu carinsku teritoriju koja nije u ATA sistemu (funkcioniše na carinskoj teritoriji Srbije),
- Kosovo nije potpisnik Istanbulske konvencije, odnosno nije član Svetske carinske organizacije,
- Kontrolni punktovi/administrativni prelazi nisu na spisku carinskih ispostava ovlašćenih za postupanje po ATA karnetu.

Ukoliko bi se pokušalo otpremanje robe na Kosovo po ATA karnetu, to bi predstavljalo prejudiciranje statusa Kosova, što carinske vlasti Srbije ne bi dozvolile.

„TIR karnet je carinski dokument kojim se pojednostavljaju carinske formalnosti u međunarodnom transportu robe. Nadzor i postupak nad transportnim sredstvima, kontejnerima i robom u režimu karneta TIR određen je Carinskom konvencijom o međunarodnom prevozu robe na temelju karneta TIR. TIR maksimalno olakšava međunarodno kretanje roba pod carinskim pečatom. Sistem tranzitnim državama garantuje pokrivanje carina i poreza u slučaju zloupotrebe (krijumčarenja). Sistem TIR ima sledeće prednosti za realizaciju međunarodnog tranzitnog transporta roba: smanjuje troškove transporta i kašnjenja u tranzitu; olakšava kretanje u tranzitu primenom standardizovane regulative i dokumentacije; roba se kreće preko međunarodnih granica s minimalnim ometanjima i stajanjima; nema potrebe za depozitom (garancijom) na granicama tranzitnih država; garantovano plaćanje carinskih i poreznih dažbina u slučaju zloupotrebe (do 50 000 \$); samo proverenim prevoznicima je dozvoljeno korišćenje TIR karneta čime se povećava sigurnost; smanjena je potreba fizičke kontrole robe u tranzitu; sistem olakšava carinsku kontrolu i popratnu dokumentaciju.¹⁵ Umesto dokumenta koji su propisani Konvencijom TIR i Konvencijom ATA, na carinskim punktovima sa Kosovom koristi se Jedinствена carinska isprava (JCI). JCI je pisana carinska deklaracija koja se podnosi u setovima od 8 ili 10 listova potrebnih za sprovođenje propisa za carinski postupak. Uz to, koristi se dokument C2 kojim se istupa iz carinskog područja Srbije i

¹⁵IK Speditor d.o.o (www.ikspeditor.rs).

koji omogućava privremeni izvoz. Prilikom povratka robe koja je bila predmet privremenog izvoza koristi se dokument C6.

Roba nekomercijalne prirode koju fizička lica prenose u putničkom prometu prijavljuje se carinskom organu i podleže plaćanju carine, drugih uvoznih dažbina, akcize i PDV-a. Kada se radi o putnicima za koje je moguće nesumnjivo utvrditi da tranzitiraju preko carinskog područja Republike Srbije van AP KiM na teritoriju AP KiM, roba za njihovu ličnu upotrebu (predmeti domaćinstva) koju nose sa sobom ne podleže obavezi plaćanja carine i drugih uvoznih dažbina.

Uredbom o izvršavanju zakona o akcizama na teritoriji Autonomne pokrajine Kosovo i Metohija za vreme važenja rezolucije saveta bezbednosti OUN broj 1244¹⁶ uređuje se izvršavanje Zakona o akcizama ("Službeni glasnik RS", br. 22/01, 73/01, 80/02, 80/02 - dr. zakon, 43/03, 72/03, 43/04, 55/04, 135/04, 46/05, 101/05 - dr. zakon, 61/07, 5/09, 31/09, 101/10, 43/11, 101/11, 93/12 119/12 i 47/13), na teritoriji AP KiM za vreme važenja Rezolucije Saveta bezbednosti OUN broj 1244. Na promet akciznih proizvoda koji izvrše obveznici akcize sa teritorije Republike van AP KiM na teritoriju AP KiM, akciza se ne obračunava i ne plaća, pod uslovom da su akcizni proizvodi otpremljeni na teritoriju AP KiM. Kao dokazi da su akcizni proizvodi otpremljeni na teritoriju AP KiM smatraju se jedinstvena isprava izdata u skladu sa važećim propisima koja sadrži potvrdu da su akcizni proizvodi istupili sa teritorije Republike van AP KiM na teritoriju AP KiM, odnosno overena kopija jedinstvene isprave, kao i izvod iz poslovnog računa obveznika akcize da je za promet akciznih proizvoda izvršen prenos novčanih sredstava sa poslovnog računa primaoca akciznih proizvoda na poslovni račun obveznika akcize - isporučioaca akciznih proizvoda. Na promet akciznih proizvoda koji se dopremaju sa teritorije AP KiM na teritoriju Republike van AP KiM, akciza se obračunava i plaća u skladu sa Zakonom.

Odredbom člana 2. Uredbe o posebnim uslovima za vršenje prometa robe sa Autonomnom pokrajinom Kosovo i Metohija¹⁷ propisano je da se roba, koja je predmet trgovine između Republike Srbije van AP KiM i AP KiM, mora prijaviti nadležnom carinskom organu na kontrolnom punktu.

Odredbom člana 6. ove Uredbe propisano je da se za robu koja se doprema sa teritorije AP KiM na teritoriju Republike Srbije van AP KiM carinskom organu podnose carinske isprave koje se ispunjavaju u skladu sa carinskim propisima, dok je odredbom člana 13. propisano da se na carinski postupak u prometu sa AP KiM, u skladu sa odredbama Uredbe, primenjuju i odredbe spoljotrgovinskih, deviznih i poreskih propisa. S tim u vezi, Odlukom o određivanju roba za čiji je

¹⁶Uredba o izvršavanju zakona o akcizama na teritoriji Autonomne pokrajine Kosovo i Metohija za vreme važenja rezolucije saveta bezbednosti OUN broj 1244. Službeni glasnik Republike Srbije broj 111/13, 6/14.

¹⁷Uredba o posebnim uslovima za vršenje prometa robe sa Autonomnom pokrajinom Kosovo i Metohija. Službeni glasnik Republike Srbije broj 86/2010, 61/2013, 111/2013 i 17/2014.

uvoz, izvoz odnosno tranzit propisano pribavljanje određenih isprava¹⁸propisana je obaveza prilaganja određenih isprava pri uvozu, odnosno izvozu robe koju izdaju resorna ministarstva. Uprava carina sprovodi Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju i Odluku određivanju roba za čiji je uvoz, izvoz odnosno tranzit propisano pribavljanje određenih isprava i u kontroli prometa robe sa AP KiM. Prilikom prometa robe sa AP KiM učesnici u carinskom postupku prilažu carinskom organu isprave propisane pomenutim propisima, izuzev kod prometa roba koje podležu fitosanitarnoj, odnosno veterinarsko-sanitarnoj kontroli gde se za razliku od rešenja kojim se odobrava uvoz pošiljaka bilja, pesticida ili đubriva, odnosno zajedničkog ulaznog veterinarskog dokumenta u prometu sa AP KiM se prilažu zapisnici o izvršenoj kontroli izdati od strane fitosanitarne, odnosno veterinarske inspekcije.”¹⁹

Prema uputstvu Ministarstva poljoprivrede i zaštite životne sredine, Uprava za zaštitu bilja i Uprava za veterinu vrše kontrolu prometa pošiljaka robe, koja se doprema na, odnosno otpremaju sa teritorije AP KiM, a koja podleže kontroli fitosanitarne ili veterinarske inspekcije. Do 2012. godine za svu robu koja je išla ka Kosovu i Metohiji važiolo je Uverenje o unutrašnjem prometu. Međutim, danas svu robu koja ulazi iz trećih zemalja i ide ka Kosovu mora pratiti statusno neutralna dokumentacija. Roba preko zajedničkih tačaka prelaza izlazi na teritoriju Kosova i podleže inspeksijskoj kontroli koja treba da potvrdi da roba nije ostala u Srbiji.

Rezultati istraživanja

U cilju stvaranja opšte slike o uslovima, načinima i smetnjama za slobodan promet robe na tržište Kosova, analizirani su problemi, ograničenja i načini za prelazak robe preko administrativnih prelaza. Reprezentativni uzorak firmi razvrstan je prema zvaničnoj klasifikaciji delatnosti Republičkog zavoda za statistiku Republike Srbije.²⁰

Institucije za primenu pravnih akata

Prema navodima Uprave carina, teritorija Kosova predstavlja *carinski isključak*. Imajući u vidu da carinski punktovi prema Kosovu za Srbiju nemaju tretman carinskih prelaza, primenjuje se integrisano upravljanje granicom koje podrazumeva koordiniranu saradnju svih službi (carina, policija, veterinarska, fitosanitarna, inspeksijska služba). U nadležnosti Uprave carina od 2013. godine nalazi se poslovanje sa Kosovom, za koje se primenjuju svi propisi koji važe i za druge zemlje. Drugim rečima, za robu koja ide prema Kosovu primenjuju se isti propisi kao i za bilo koju

¹⁸Odluka o određivanju roba za čiji je uvoz, izvoz odnosno tranzit propisano pribavljanje određenih isprava. Službeni glasnik Republike Srbije broj 32/2015.

¹⁹Akt Uprave carina, Sektor za carinske postupke i procedure 148-03-091-03-533/7/2016 od 2.11.2016. godine.

²⁰Republički zavod za statistiku Republike Srbije, Klasifikacija delatnosti (<http://webrzs.stat.gov.rs>). prema Uredbi o klasifikaciji delatnosti. Službeni glasnik Republike Srbije broj 54/2010, 4.8.2010.

državu, uz napomenu da na dokumentima i pečatima ne stoji odrednica 'Republika Kosovo' već 'AP Kosovo i Metohija' ili samo 'Kosovo', jer je to prihvaćena terminologija po CEFTA sporazumu.²¹Jedna od obaveza koja je proistekla iz tehničkih sporazuma tiče se carinskog pečata. U vezi sa tim, jedan od problema odnosi se na Carinarnicu u Prištini koja je izmeštena u Niš. To je jedna od tačaka u okviru poglavlja 35 pregovaračkog okvira sa EU.

Na carinskim punktovima ne postoji duplo oporezivanje, s obzirom da se roba iz Srbije izvozi bez PDV-a, koji se potom naplaćuje u na Kosovu. Roba sa Kosova se uvozi bez PDV-a, a potom se on naplaćuje u Srbiji po važećim stopama. Akcizni proizvodi prelaze preko prelaza koji odrede nadležni organi. Mogućnost duplog plaćanja akciza ne postoji, zato što su akcizni proizvodi oslobođeni akcize kada se izvoze. Sav prihod koji Uprava Carina naplati (porezi, akcize) ide direktno u budžet Republike Srbije. Republika Srbija vrši naplatu svih dažbina u skladu sa Sporazumom o carinama, dok se alokacija sredstava iz Fonda za razvoj severa Kosova vrši ka većinskim srpskim opštinama na severu. Od oktobra 2015. godine iz Fonda je dodeljeno preko 4,4 miliona evra, pri čemu je opština Severna Mitrovica dobila oko 1,3 miliona evra, opština Leposavić oko 1,1 miliona evra, opština Zubin Potok oko 1 milion evra i opština Zvečan 950.000 evra. Od ukupno prikupljenih oko 8,3 miliona evra, navedenim opštinama je podeljeno oko 6,6 miliona evra u cilju podrške socioekonomskim aktivnostima

Uprava carina je počela da uvodi pojednostavljene postupke od oktobra 2010. godine. Pravni osnov za pojednostavljenja je član 101. Carinskog zakona. Uprava carina odobrava sledeća pojednostavljenja:²²

- Pojednostavljeni uvozni postupak u prostoru primaoca i pojednostavljeni izvozni postupak u prostoru pošiljaoca, takozvano „kućno carinjenje”. Privredni subjekti u postupku carinjenja ne moraju da dopremaju robu u carinsku ispostavu, već se deklaracija šalje elektronskim putem carinskoj ispostavi, a roba se nalazi u prostoru nosioca odobrenja.
- Pojednostavljeni postupak na osnovu fakture je postupak koji predviđa da se umesto redovne carinske deklaracije podnese faktura koja sadrži sve podatke potrebne za stavljanje robe u određeni carinski postupak.

U oblasti redovnog izvoza robe upućene na teritoriju AP KiM, roba se izvezno carini u unutrašnjim carinskim ispostavama primenom uobičajnih carinskih procedura koje važe za izvoz robe u bilo koju drugu državu. Sve je veća primena pojednostavljenih postupaka carinjenja na administrativnim

²¹Vlada Republike Srbije, Kancelarija za Kosovo i Metohiju i Kancelarija za koordinacione poslove u pregovaračkom procesu sa privremenim institucijama u Prištini (2016). *Izveštaj o napretku u dijalogu Beograda i Prištine (za period oktobar 2015-april 2016. godine)*. str.11-17.

²²Akt Uprave carina Sektor za finansijske, investicione i pravne poslove 148-IV-401-01-805/2015 od 22.9.2015. godine.

prelazima. Kod postupka uvoznog carinjenja robe koja se doprema na područje Republike Srbije sa AP KiM, roba se upućuje u unutrašnje carinske ispostave u kojima se sprovode postupci carinjenja, a postoje i pojednostavljeni postupci koji se primenjuju na administrativnim prelazima.²³

„Na carinskim punktovima Končulj i Merdare sprovodi se postupak stavljanja robe u slobodan promet u pojednostavljenom postupku na osnovu fakture i do sada nisu uočeni problemi u sprovođenju ovih postupaka. Uobičajno zadržavanje van sezone godišnjih odmora je oko 15 minuta, a u sezoni do jednog sata. Trenutno prilikom sprovođenja postupka nema slučajeva sprečavanja prometa. U poslednjih par godina javljaju se problemi u vezi sa overom carinskih dokumenata (Obrazac za privremeni uvoz/izvoz robe koju fizička lica unose i iznose preko carinskih punktova kao i overa iuvoznih jedinstvenih carinskih isprava) okruglim carinskim pečatom Carinarnice Priština. Carinska administracija prištinske strane u tim situacijama smatra da im je neophodna izvozna jedinstvena carinska isprava za sprovođenje daljih carinskih procedura i pored toga što im je sugerisano da podatke mogu proveravati kroz takozvanu SEED aplikaciju. Problem se prevazilazi na taj način što se dokumenta (koja su prihvatljiva kod prištinske strane) overavaju faksimilom i potpisom carinskog službenika.

Na carinskim punktovima Rudnica i Brnjački most sprovodi se postupak stavljanja robe u slobodan promet i to samo strane robe u putničkom prometu u vrlo malo obimu. Fizičkim licima koja ne žele da sprovedu postupak carinjenja omogućava se da pojedinu robu mogu da vrate na područje AP KiM. Zadržavanje vozila sa robom u postupku tranzita za kupce sa južnog dela AP KiM je oko 2 sata iz razloga što prištinska administracija carini robu za ove kupce na samoj Zajedničkoj tački prelaza po proceduri prethodnog upoznavanja svojih nadležnih službi u Prištini. Sprečavanja prometa određenih roba nije bilo izuzev toga što je početkom 2016. godine bila uvedena zabrana prometa za vozila sa ADR sertifikatom što je kasnije ukinuto. Takođe, u letnjem periodu sprovedena je zabrana prometa goveda zbog pojave bolesti kvrgave kože što je takođe ukinuto.”²⁴

Usaglašeni fitosanitarni sertifikat se uspešno primenjuje na svim administrativnim prelazima na kojima se odvija komercijalni saobraćaj (Rudnica/Jarinje, Merdare i Končulj/Bela Zemlja). Što se tiče troškova fitosatinarnih pregleda, oni se naplaćuju prema Odluci o visini naknade za izvršene fitosanitarne preglede i prema propisanom cenovniku za laboratorijske analize.²⁵ Svaka pošiljka podleže naplati takse, a sredstva od prikupljenih pregleda, kontrola i analiza idu u budžet Republike Srbije. U oblasti fitosanitarne kontrole postoji problem zabrane izvoza za seme, sadni materijal i

²³ Akt Uprave carina Sektor za finansijske, investicione i pravne poslove 148-IV-401-01-805/2015 od 22.9.2015. godine.

²⁴ Akt Uprave carina, Sektor za carinske postupke i procedure 148-03-091-03-533/7/2016 od 2.11.2016. godine.

²⁵ Odluka o visini naknade za izvršene fitosanitarne preglede. Službeni glasnik Republike Srbije broj 113/2013.

pesticide poreklom iz Srbije, koja je nastupila zbog zakona na Kosovu koji omogućavaju samo uvoz ovih roba po standardima Evropske unije.

Veterinarsko sanitarnu kontrolu uvoza i tranzita pošiljaka živih životinja, proizvoda životinjskog porekla i hrane za životinje, obavlja granična veterinarska inspekcija na određenim graničnim prelazima. Pravilnikom o vrstama pošiljki koje podležu veterinarsko sanitarnoj kontroli i načinu obavljanja veterinarsko sanitarnog pregleda pošiljki na graničnim prelazima, dat je spisak živih životinja i proizvoda koji podležu veterinarsko sanitarnoj kontroli prilikom unošenja u Republiku Srbiju.²⁶ Prema važećoj regulativi, postoji preko 50 grupa proizvoda i više modela veterinarskog sertifikata.²⁷ Ono što važi za sve modele je to da se oni izdaju kao statusno neutralni dokument na srpskom i engleskom jeziku. Tokom procesa pregovora, najpre su se usaglašavale one grupe koje su predmet prometa u najvećem obimu. Usaglašeni su veterinarski sertifikati za žive životinje (osim sertifikata za priplodna goveda). To se odnosi pre svega na goveda za klanje koji čine čak 80% prometa. Usaglašeni veterinarski sertifikati su postali operativni 1. marta 2016. godine. U toku je usaglašavanje sertifikata za mleko i mlečne proizvode, kao i sertifikata za meso i preradjevine od mesa. Vreme potrebno za pribavljanje veterinarskog sertifikata je jedan dan ukoliko se poseduju sve potrebne analize koje prate izdavanje sertifikata. Sertifikat se izdaje dvojezično na srpskom i engleskom jeziku.

Uvoz i provoz (tranzit) pošiljki životinja, proizvoda životinjskog porekla, hrane životinjskog porekla, hrane za životinje, sporednih proizvoda životinjskog porekla i pratećih predmeta vrši se na osnovu „*Rešenja o utvrđivanju veterinarsko - sanitarnih uslova za uvoz ili za provoz pošiljaka*“, koje izdaje Ministarstvo poljoprivrede i zaštite životne sredine, Uprava za veterinu, u skladu sačlanom 124 Zakona o veterinarstvu. Rok važenja rešenja je produžen je sa tri na šest meseci u aprilu 2016. godine. Pošiljke koje se upućuju na teritoriju Kosova i Metohije se prilikom ulaska na teritoriju Srbije ne uzorkuju radi provere laboratorijske ispravnosti i ne podležu klasičnom postupku pri ulasku na teritoriju Srbije. Dakle, ovaj postupak predstavlja dodatnu olakšicu, a ne trgovačku barijeru. Kosovska strana zahteva da se ukine rok važnosti rešenja o uvozu/provozu kao uslova za puštanje domaćih proizvoda - mesa i prerađevina od mesa i mleka i proizvoda od mleka na tržište Kosova, a za to je potrebno da ministar poljoprivrede donese odluku ili uputstvo po kome bi se rok važenja rešenja izdat od Uprave za veterinu u potpunosti ukinuo. Ukoliko potpuno ukidanje nije

²⁶Pravilnik o vrstama pošiljki koje podležu veterinarsko sanitarnoj kontroli i načinu obavljanja veterinarsko sanitarnog pregleda pošiljki na graničnim prelazima. Službeni glasnik Republike Srbije broj 56/10.

²⁷Veterinarski sertifikati za usaglasavanje: veterinarsko zdravstveni sertifikat za otpremu konzumnih jaja na Kosovo, veterinarski sertifikat za domaća goveda (uključujući bubalus i bizon vrste i njihove meleze) namenjena za priplod i/ili tov nakon otpreme na Kosovo, zdravstveni sertifikat za otpremu mesa domaćih svinja na Kosovo, sertifikat za otpremu proizvoda od mesa/obrađenih želudaca, bešika i creva na Kosovo, zdravstveni sertifikat za otpremu mesa domaćih goveda na Kosovo, zdravstveni sertifikat za otpremu mesa živine na Kosovo, veterinarsko zdravstveni sertifikat za otpremu na Kosovo proizvoda od mleka krava, ovaca, koza i bivolica za ishranu ljudi i veterinarsko zdravstveni sertifikat za otpremu na kosovo domaćih ovaca i koza za priplod i/ili tov.

moguće, potrebno je da se primeni najbolja praksa o važnosti rešenja, odnosno kako je to u slučaju kada pošiljke tranzitiraju: 1) od članica Evropske unije za treće zemlje, 2) za promet roba u okviru CEFTA regiona (na primer, Makedonija ili Crna Gora) i 3) od članica Evropske unije (Hrvatska ili Slovenija) za privrednike sa teritorije KiM.

Impelementacija CEFTA sporazuma

CEFTA je posle Evropske unije najveće izvozno tržište po važnosti za preduzeća iz Srbije. Članice CEFTA sporazuma su tradicionalna izvozna tržišta na kojima proizvodi iz Srbije imaju veliku prepoznatljivost. Neke od osnovnih karakteristika CEFTA sporazuma su: održavanje i postepeno proširivanje stepena liberalizacije trgovine, usaglašena trgovinska politika među članicama, povećana transparentnost i smanjene birokratske procedure pri izvozu u CEFTA zonu, usaglašavanje procedura koje su vezane za sanitarne i fitosanitarne standarde, eliminisanje nescarinskih barijera za trgovinu i dr. CEFTA tržište je značajno za privredu Srbije s obzirom na to da se ostvaruje značajan suficit (oko 2,12 milijarde evra u 2016. godini) u spoljnotrgovinskoj razmeni. Konkretno, ukupna vrednost izvoza Srbije u CEFTA zoni iznosila je 2,84 milijarde evra, u 2016. godini. Sa druge strane, uvoz iz članica CEFTA u Srbiju u 2016. godini iznosio je 715,1 milion evra.

CEFTA je predvorje Evropske unije i potrebno je bolje tržišno uvezivanje privrednih subjekata u cilju potpune liberalizacije trgovine između članica.

Promet između Srbije i Kosova regulisan je Sporazumom o slobodnoj trgovini u centralnoj Evropi između Albanije, Moldavije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Srbije, Makedonije i UNMIK-a u ime Kosova u skladu sa Rezolucijom 1244 Saveta bezbednosti UN. Ovaj sporazum definiše opšte obaveze koje se odnose na trgovinu svim robama. Klasifikacija robe je izvršena u skladu sa Harmonizovanom carinskom tarifom i režimima izvoza i uvoza koja se primenjuje u Evropi. Sporazum predviđa ukidanje kvantitativnih ograničenja, carina i drugih dažbina na izvoz i uvoz roba u trgovini među zemljama u regionu, kao i to da se nova ograničenja neće uvoditi. Sporazumom su obrađene tehničke prepreke u trgovini, trgovina uslugama, investiciona ulaganja, javne nabavke, zaštita prava intelektualne svojine, arbitraža u slučaju spora, pravila o poreklu robe, saradnja carinske administracije, pravila konkurencije i državne pomoći, kao i pravila o zaštiti²⁸.

Kako je Kosovo članica Sporazuma o slobodnoj trgovini u Centralnoj Evropi koji je u ime Prištine potpisao UMNIK, kada roba ima uverenje o poreklu, primenjuju se odredbe Sporazuma. To znači

²⁸ Privredna komora Srbije, dostupno na <http://www.pks.rs>.

da kada pošiljalac robe ima povlasticu na osnovu CEFTA sporazuma, ta roba je oslobođena plaćanja carine, ali ne i ostalih dažbina (PDV, akciza i drugo). Propisana preferencijalna carinska stopa iznosi 0% i u tom slučaju je potrebno priložiti sporazumom propisani dokaz o preferencijalnom poreklu robe.

Analiza popunjenih upitnika i dubinskih intervjua

U nastavku studije koja obuhvata analizu popunjenih upitnika i sprovedenih dubinskih intervjua, izvršena je sistematizacija dobijenih odgovora od firmi i institucija iz Srbije. Tokom istraživanja poslato je ukupno 140 mejlova firmama u Srbiji, pri čemu je 61 firma odgovorila na pitanja iz upitnika. Reprezentativni uzorak činile su firme iz Beograda (10), Vojvodine (12), Centralne i Južne Srbije (29, uključujući Bujanovac i Preševo) i 10 firmi iz Raškog okruga. U izboru preduzeća se, osim teritorijalnog kriterijuma i delatnosti, poštovao zvaničan odgovor Uprave carina o najvećim uvoznicima i izvoznicima.

Specifični problemi privrednih subjekata po delatnostima

Sektor: Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo

Oblast: Gajenje jednogodišnjih i dvogodišnjih biljaka

Delatnost: Gajenje jednogodišnjih i dvogodišnjih biljaka (gajenje žita, osim pirinča, leguminiza i uljarica)

Problemi sa kojima se suočavaju kompanije iz Srbije koje se bave gajenjem žita, leguminoza i uljarica prilikom izvoza na Kosovo:

- Neophodna je registracija sorti kod kosovskih institucija koje ne priznaju postojeću registraciju u Srbiji.
- Nelojalna konkurencija. Štite se lokalni prerađivači, vrši se pritisak na kupce od strane kosovskih prerađivača da se ne kupuje roba iz Srbije.
- Pad prometa i niska cena pšenice u 2016. godini.
- Mali broj fitosanitarnih inspektora na terenu dodatno usporava promet robe.

Sektor: Prerađivačka industrija

Oblast: Proizvodnja prehrambenih proizvoda

Problemi sa kojima se suočavaju kompanije iz Srbije koje proizvode i prodaju prehrambene proizvode na Kosovu:

- *Obimna izvozna dokumentacija.* Za realizaciju izvoza prehrambenih proizvoda na Kosovo neophodna je sledeća izvozna dokumentacija: faktura, paking lista, fitosanitarni sertifikat, veterinarski sertifikat i sertifikat o kvalitetu proizvoda koje izdaju nadležne sertifikovane institucije i koji ne smeju biti stariji od 6 meseci. Ukoliko se roba izvozi u Makedoniju,

odnosno prelazi Kosovo samo u tranzitu, neophodno je pored prethodno navedenih dokumenata pribaviti i Sertifikat o bezbednosti. Izvoz prehrambenih proizvoda na tržište Evropske unije realizuje se bez pomenutih sertifikata. Konkretno, izvoznik izdaje dokument kojim garantuje da je roba zdravstveno bezbedna i koji je dovoljan za realizaciju izvoza na tržište Evropske unije.

- *Pribavljanje i usaglašavanje dokumentacije.* Odnosi se, pre svega, na EUR 1 sertifikat o poreklu robe i veterinarski sertifikat koji se razlikuje za unutrašnji i međunarodni promet.
- *Vreme i troškovi pribavljanja izvozne dokumentacije.* Za pribavljanje potrebnih dokumenata potrebno je jedan do dva dana. Troškovi pribavljanja dokumentacije iznose 100 evra po izvozu. Specifično je to što potrebnu dokumentaciju treba pribaviti za svaki pojedinačni izvoz, odnosno po svakoj fakuri treba imati finosanitarni sertifikat, veterinarski sertifikat i analizu o kvalitetu robe. Fakturisanje robe je u evrima, dok kontrolu sertifikata naprelazimaproverava kosovska strana.
- *Deklarisanje i obeležavanje proizvoda* može biti jedna od berijera za neometan prelaz preko prelaza. Kompanije koriste jezičku formulaciju 'distributer' na deklaraciji proizvoda, a ne 'izvoznik'. Upoteba odrednice 'Kosovo' je prihvatljiva ukoliko ispred nje ne stoji 'Republika'.
- *Privremene blokade.* Jednokratna zabrana uvoza robe životinskog porekla koja je trajala godinu dana.
- *Naplata potraživanja* je periodično otežana (nemoguća), usled nelikvidnosti dužnika. Naplata vansudskim sredstvima obezbeđenja (blanko menicama) ili postupkom izvršenja na osnovu verodostojnih isprava je onemogućena nakon dospevanja dužnika u blokadu po osnovu prinudne naplate.
- Zbog prethodno navedenih činjenica, izvoz prehrambenih proizvoda na tržište Evropske unije je jednostavniji, jer je potrebno manje dokumenata i jeftiniji u poređenju sa izvozom robe na tržište koje je regulisano CEFTA sporazumom.

Platni promet sa Kosovom funkcioniše tako što se uglavnom koristi avansno plaćanje preko računa, dok se u slučajevima plaćanja gotovinom najčešće radi o ilegalnom prometu. Što se tiče konkurencije i ponašanja konkurenata, najveći konkurenti srpskim firmama su lokalni proizvođači i kompanije iz okruženja.

Sektor: Prerađivačka industrija

Oblast: Proizvodnja prehrambenih proizvoda

Grana: Prerada i konzervisanje mesa i proizvoda od mesa

Većina kompanija mesne industrije Srbije ne izvozi svoje proizvode na tržište Kosova. Mesne preradevine iz Srbije nisu prisutne ni na Severu Kosova u velikim količinama. Kao glavni razlog za to navode se problemi sa usaglašavanjem veterinarskih sertifikata koji destimulativno deluju na poslovnu aktivnost. Oni koji se opredele da plasiraju svoje proizvode na tržište Kosova izvozom trajnih i polutrajnih proizvode od mesa imesnih preradevina, suočavaju se sa sledećim problemima:

- Najveća barijera je neusaglašen veterinarski sertifikat koji je neophodan za promet robe životinjskog porekla i obavezan je deo izvozne dokumentacije.
- Od jula 2016. godine sveže i roštilj meso se ne izvozi na Kosovo, s obzirom da je na snazi zabrana uvoza mesa na ovo tržište. Situacija oko bolesti kože kod junadi privremeno je izazvala zabranu prekograničnog, a delimično i unutrašnjeg prometa junećeg mesa. Međutim, zabrana izvoza na sever Kosova važi i za svinjsko i juneće meso. To je uslovalo zaustavljanje kamiona na međuzoni. O zabrani prometa sa ostalim zemaljama iz okruženja kompanije su dobile dokument od Uprave za veterinu, dok je o zabrani izvoza na Kosovo dobijena usmena informacija od strane veterinarskih inspektora sa terena.
- Da bi se uvoz realizovao, kupac mora da bude registrovan kod prištinskih institucija i da ima uvoznju dozvolu za uvoz mesa. Roba se direktno isporučuje radnjama na Severu Kosova, a plaćanje se vrši u dinarima.
- Sanitarni pregled se plaća po svakoj fakturi na administrativnom prelazu (oko 60 evra). Uvoznici (radnje) se udružuju i uvoze na jednu fakturu kako bi smanjili troškove sanitarnog pregleda robe.
- Praksa je da izvoznik iz Srbije plaća PDV umesto uvoznika, a onda se tokom poslovanja vrši vraćanje, što dodatno komplikuje proceduru. Naplaćuje se 19% PDV-a za suhu robu.
- Period zadržavanja i vreme prolaza kamiona je nepredvidivo i neizvesno. Radi se o robi koja ima kratak rok trajanja, a zadržavanja na prelazima mogu da traju i po dva do tri dana.
- Problem sa pribavljanjem dokumentacije imaju kupci sa Severa Kosova koji pribavljaju dokumentaciju od prištinskih organa. Česte su promene dokumentacije i uvoznih dozvola.
- Kosovo je zatvorilo tržište za srpsku robu animalnog porekla koju je moguće naći samo u tragovima. Ovakva situacija za posledicu ima ustupanje tržišta Kosova izvoznicima iz Slovenije, Makedonije i Crne Gore. Zahtevi tržišta nameću obavezno posedovanje Halal sertifikata, što poskupljuje izvoz, ali omogućava veće tržište.

Obimnu izvoznu dokumentaciju čini: faktura u RSD bez PDV-a izdata na srpskom jeziku, proizvođačka specifikacija, dokaz o poreklu stoke, JCI, CRM i sertifikati o kvalitetu robe. Osnovni problem u plasmanu mesnih preradevina na tržište Kosova je nepostojanje validnog i usklađenog veterinarskog sertifikata. Kompanije su u potpunosti spremne za plasman na kosovsko tržište s obzirom na visok kvalitet proizvoda, zdravstvenu ispravnost i bezbednost, poslovanje prema HACCP principima i poštovanje međunarodnih standarda kvaliteta ISO 9001, IFS i Global Gap. Za izvoz na tržište Evropske unije ili u ostalim zemljama potpisnicama CEFTA sporazuma (Makedonija), kompanije nemaju nikakvih poteškoća.

Sektor: Prerađivačka industrija

Oblast: Proizvodnja prehrambenih proizvoda

Grana: Proizvodnja gotove hrane za životinje

Predmet izvoza su: koncentрати i stočna hrana.

Ključni problemi:

- *Funkcionisanje platnog prometa.* Neophodna je konverzija deviza u dinare i tom prilikom se ostvruju velike negativne kursne razlike koje iznose oko 1 evro po toni robe.
- *Stočna hrana se izvozi bez PDV-a.* Kosovska strana uvodi taksu za koncentrate, ali ne i za stočnu hranu.
- *Visoki transportni troškovi.* Ukupni troškovi iznose od 80-100 evra na srpskoj strani i oko 150 evra na kosovskoj strani, zavisno od vrste robe.
- Nedovoljno fitosanitarnih inspektora na administrativnim prelazima.

Sektor: Prerađivačka industrija

Oblast: Proizvodnja prehrambenih proizvoda

Grana: Proizvodnja biljnih i životinjskih ulja i masti

Na tržištu Kosova ima srpskih proizvoda, ali kompanije iz ove grane često ne mogu da nađu odgovarajućeg poslovnog partnera na severu Kosova. Ne postoji veliki intenzitet saradnje, a roba se najvećim delom isporučuje albanskim trgovinskim lancima. U pitanju je tržište sa velikim potencijalom koji treba iskoristiti u narodnom periodu.

Predmet izvoza su: jestiva ulja, margarin, biljne masti, majonez i delikatesni proizvodi na bazi majoneza.

Ključni problemi:

- *Neusklađen veterinarski sertifikat.* Prema rečima predstavnika izvoznika, Kosovska strana zahteva veterinarsko uverenje za inostrano tržište i tretira robu kao stranu ukoliko ona dolazi iz Srbije. Na prelazima se traži veterinarski sertifikat iako on nije obavezan za proizvode koji sadrže manje od 51% supstance životinjskog porekla (majonez i margarin). Ovakvu praksu, pored Kosova, primenjuje i Bosna i Hercegovina.
- Neophodnu dokumentaciju (uverenje o poreklu, uverenje o zdravstvenoj ispravnosti i set laboratorijskih analiza) je potrebno pribaviti za svaki pojedinačni izvoz. Sertifikat o zdravstvenoj ispravnosti se pribavlja od sertifikovanih laboratorija, dok se ostatak dokumentacije osigurava u samoj firmi.
- *Utvrdjivanje porekla robe.* Potrebno je osigurati poreklo robe na carinskom terminalu prilikom svakog pojedinačnog izvoza što dodatno komplikuje proceduru. Kontrole koje vrše nadležne službe su previše učestale.

Ne postoji negativno iskustvo sa službama. Platni promet funkcioniše bez problema, fakturiše se roba u evrima bez PDV-a, a zatim uvoznik plaća PDV od 17% odnosno 7%, zavisno od tipa proizvoda (ulje ili margarin).

Sektor: Prerađivačka industrija

Oblast: Proizvodnja prehrambenih proizvoda

Grana: Proizvodnja mlečnih proizvoda

Institucije u Srbiji smatraju Kosovo sastavnim delom Srbije iz koje izvoz na teritoriju Pokrajne nije moguć. Za ulazak mlečnih proizvoda na tržište Kosova Agencija za veterinu Kosova zahteva izvozni sertifikat od strane Uprave za veterinu Republike Srbije. Međutim, nadležne institucije u Srbiji ne izdaju takve dozvole zato što Kosovo smatraju delom svoje teritorije.

- Preskupe analize mlečnih proizvoda koji imaju kratak rok upotrebe.
- Ne postoji usaglašenost izvozne dokumentacije i ne priznaju se sertifikati koji prate robu životinjskog porekla. Predmet spora je veterinarski sertifikat koji prati robu.
- Neujednačena dozvoljena koncentracija alfatoksina u Srbiji i zemljama u okruženju. Kako samo Srbija odstupa u propisima u odnosu na okruženje, neophodno je harmonizovanje dozvoljenih koncentracija alfatoksina u što kraćem roku kako bi postalo moguće zadovoljiti potrebe kupaca u regionu. (od 1. jula 2014. godine nivo aflatoksina u Srbiji je smanjen 10 puta, sa 0,5 na 0,05 mikrograma po kilogramu, što je u skladu sa standardima Evropske unije).

Kompanije imaju firme u Makedoniji ili Albaniji i tako se najčešće odvija plasman mlečnih proizvoda na Kosovo. Plasman mlečnih proizvoda na tržište CEFTE je praćen čestim promenama procedura, čestim vraćanjima dokumentacije na korigovanje i sl.

Onemogućavanje izvoza namernica životinjskog porekla na Kosovokoji traje od 2009. godine, ograničava poslovanje kompanije iz ove delatnosti i predstavlja veliki problem koji traži sistemsko rešenje. Za eliminisanje postojećih barijera, potrebno je usaglasiti propise i nadležnosti.

Sektor: Prerađivačka industrija

Oblast: Proizvodnja prehrambenih proizvoda

Grane: Proizvodnja mlinskih proizvoda, skroba i skrobnih proizvoda; Proizvodnja pekarskih proizvoda i testenine

Problemi sa kojima se suočavaju kompanije iz Raškog okruga koje proizvode i prodaju mlinske proizvode na Kosovu su sledeći:

- Kosovska strana zahteva kosovske sertifikate o ispravnosti robe, iako firme poseduju srpske sertifikate i srpski HACCP.
- Da bi poslovali na severu Kosova, firme moraju da se registruju srpsku i kosovsku firmu za uvoz. Na taj način jedna ista firma vrši izvoz (sa srpske strane) i uvoz (sa kosovske strane).
- Zbog dvojne registracije vrši se duplo plaćanje poreza i privljiivanje radnika.
- Kosovska strana zahteva sertifikat – Izvozni broj za treću zemlju.
- Neusklađenost rada službi na prelazu (npr. petkom se moraju overiti papiri za ulazak robe na sever Kosova u subotu).
- CEFTA sporazum se krši, jer se plaća carina na proizvode, iako su oni proizvedeni u Srbiji.
- Velika korumpiranost službi na administrativnom prelazu (mesečni troškovi zbog korupcije iznose oko 500 evra).
- Politički pritisci prilikom realizacije javnih nabavki.

Sektor: Prerađivačka industrija

Oblast: Proizvodnja prehrambenih proizvoda

Grana: Proizvodnja ostalih prehrambenih proizvoda

Predmet izvoza su: konditorski proizvodi, bombone, čokolade, peciva, flips. Kompanije pokrivaju i severni i južni deo Kosova. Jedan od problema u prethodnom periodu se ticao deklaracije na proizvodima, ali je to uspešno rešeno. Za prevazilaženje ovog problema ključna je bila saradnja sa distributerima na Kosovu koji pribavljaju odgovarajuću deklaraciju.

Kompanije nisu imale drugih problema prilikom izvoza konditorskih proizvoda na tržište Kosova.

Sektor: Prerađivačka industrija

Oblast: Proizvodnja pića

Predmet izvoza na Kosovo su: pakovana mineralna voda, osvežavajuća bezalkoholna pića i ostala flaširana voda, voćna vina, voćne rakije i likeri.

Specifični problemi koje imaju kompanije iz ovog sektora su:

- Nepriznavanje akciznih marki. Da bi se izbeglo direktno poslovanje sa Kosovom, roba ide preko Albanije i često se suočava sa duplom naplatom akciza. Sve velike kompanije u Albaniji imaju ćerke firme u Prištini i to je način da se roba izveze i plasira na tržište Kosova.
- Ne radi se klasičan carinski izvoz već evidencija i carinska deklaracija.
- Postojala je praksa da se dodatno tražio dokument o poreklu koji nije bilo moguće jednostavno pribaviti.
- Uvode se privremene blokade izvoza koje traju u periodu jedan do dva meseca. U toku trajanja blokade, rade se dodatne analize i ispitivanja koja dodatno komplikuju proceduru izvoza.
- Funkcionisanje platnog prometa. Fakturisanje robe se vrši u devizama, ali je naplata u dinarima. Narodna banka Srbije vrši konverziju po kursu koji rezultira velikim kursnim razlikama i gubicima.
- Kampanje protiv kupovine srpskih proizvoda na Kosovu.

Sektor: Prerađivačka industrija

Oblast: Proizvodnja duvanskih proizvoda

Izvoz cigareta na tržište Kosova je ograničen i podleže specijalnim procedurama i tokovima. Osnovni problem sa kojim se suočavaju kompanije je nepriznavanje akciznih markica. Fabrike duvana u Srbiji pronalaze način da plasiraju cigarete na tržište Kosova preko ekskluzivnih distributera iz Albanije. Ovakva praksa stimuliše ilegalne kanale i tokove za akcizne proizvode i stvara ogromne gubitke za budžet Republike Srbije.

Sektor: Prerađivačka industrija

Oblast: Proizvodnja tekstila

Grana: Priprema i predenje tekstilnih vlakana

Kompanije iz ove oblasti najviše izvoze vuneno predivo na tržište Kosova. Trenutno se izvozi samo poluproizvod, ali postoje kapaciteti i za proizvodnju i izvoz gotovih proizvoda od vune. Tražnja za vunanim predivom je velika, jer se koristi u proizvodnji kalote.

Ono po čemu se izvoz na Kosovo razlikuje od izvoza u druge zemlje je činjenica da je potrebno dokumentaciju dodatno overiti na administrativnom prelazu kao dokaz da je ona izašla iz Srbije. Samo masna vuna podleže inspekcijskoj kontroli jer se tom prilikom ističe životinjsko poreklo robe i neophodno je pribaviti veterinarski sertifikat. Prana vuna se smatra kontaminiranom i ne podleže kontroli inspekcijских službi.

Ova roba ima preferencijalno poreklo i izvoz se realizuje po pojednostavljenim procedurama. To znači da za fakture do 6000 evra nije potreban EUR 1 sertifikat već je potrebno dati izjavu na fakturi da je roba srpskog porekla. Izjava se pribavlja od svih dobavljača. Problemi u ovoj oblasti se pre svega odnose na intenzivnu konkurenciju turskih proizvođača koji su prisutni na Kosovu. Postoji veliko interesovanje za ovu vrstu robe iz Srbije na Kosovu, jer je prepoznatljiva, visokog je kvaliteta i cenovno je konkurentna.

Sektor: Prerađivačka industrija

Oblasti: Prerada drveta i proizvodi od drveta, plute, slame i pruća i Proizvodnja nameštaja

Kompanije iz Centralne Srbije koje se bave preradom drveta i proizvodnjom nameštaja nemaju specifičnih problema prilikom plasmana svojih proizvoda na tržište Kosova. Međutim, kompanije iz Raškog okruga koje proizvode i prodaju nameštaj na Kosovu imaju sledeće probleme:

- Pored obaveznih dokumenata koji su neophodni prilikom prelaska administrativnih prelaza, kosovske institucije zahtevaju poseban dokument "sertifikat o proizvodnji".
- Slobodna procena carinika o vrednosti robe (podize se vrednost računa prema slobodnoj proceni).

Sektor: Prerađivačka industrija

Oblasti: Proizvodnja koksa i derivata nafte

Osnovni problemi naftnih kompanija i kompanija koje se bave proizvodnjom ulja i maziva su:

- Pribavljenje izjave o poreklu robe kojom se dokazuje da je roba srpskog porekla. Opširna dokumentacija prati overu EUR 1 sertifikata.
- Usaglašavanje dozvole za rukovanje opasnim materijama sa kosovskom stranom.

- Radna vremena inspeksijskih službi na administrativnim prelazima nisu usklađena u dovoljnoj meri tako da ima dosta čekanja i kašnjenja.

Ne postoji dvostruka naplata akciza jer se roba fakturiše po osnovnoj ceni bez poreza na dodatu vrednost, bez akciza i bez naknade za obavezne rezerve naftnih derivata. Nema problema sa funkcionisanjem platnog prometa jer se plaćanje vrši uglavnom avansno.

Sektor: Prerađivačka industrija

Oblast: Proizvodnja hemikalija i hemijskih proizvoda

Grane: Proizvodnja osnovnih hemikalija, veštačkih đubriva i azotnih jedinjenja, plastičnih i sintetičkih masa; Proizvodnja boja, lakova i sličnih premaza, grafičkih boja i kitova; Proizvodnja pesticida i hemikalija za poljoprivredu

Osnovni problemi:

- Funkcionisanje platnog prometa. Devizni priliv sa Kosova prati dugo vreme čekanja i velike kursne razlike prilikom obračunavanja.
- Teško je naći prevoznika.
- Izjave na fakturama su često predmet spora.
- Konkurenti primenjuju politiku damping cena.
- Postoji posebno tarifiranje prevoza od Kosovske strane bez obzira na realnu cenu istog.
- Neregularnost javnih nabavki najčešće na Severu Kosova.

Proizvodi iz ovih grana prisutni su na čitavom tržištu Kosova. Kompanije iz Srbije rade sa distributerima sa Kosova, što u mnogome olakšava plasman robe. Ne postoje značajne razlike u plasmanu proizvoda na tržištima Evropske unije i CEFTE. Ne postoje problemi sa izvoznom dokumentacijom i pribavljanjem sertifikata. Pre 4-5 godina je bilo većih problema jer je postojala praksa da se preko špedicije pošalju dokumenta, zatim se čekalo da se ista vrata, ali se sa tim prestalo. Dugo je trajala prepiska oko carinskog pečata (nepostojanje pristupnog pečata) koja je sada uspešno rešena. Kompanije nemaju negativna iskustava sa nadležnim institucijama prilikom plasmana svojih proizvoda.

Sektor: Prerađivačka industrija

Oblast: Proizvodnja osnovnih farmaceutskih proizvoda i preparata

Veliki broj kompanija iz Srbije ne izvozi lekove na tržište Kosova zbog komplikovanih i nejasnih procedura, ali i velike neizvesnosti koja prati proces izvoza. Međim, farmaceutski proizvodi i preparati iz Srbije su prisutni na tržištu Kosova. Situacija na terenu je takva da se na teritoriju Kosova isporučuju lekovi i medicinska sredstva koji su predmet centralizovane javne nabavke koju sprovodi Republički fond za zdravstveno osiguranje, a za potrebe ustanova iz plana mreže sa

teritorije Kosova. Sa Kosova se vrši komercijalni uvoz pomoćnih lekovitih sredstava, suplemenata i kozmetike.

Prema saznanjima do kojih se došlo tokom istraživanja, postignut je dogovor vezano za statusno neutralni sertifikat farmaceutskih proizvoda (SPP), koji će omogućiti registraciju srpskih proizvođača, lekova i medicinskih sredstava kod kosovske Agencije za lekove i medicinska sredstva. Forma navedenog sertifikata usvojena je Zaključkom Vlade Republike Srbije od 4.9.2015. godine i prosleđena Ministarstvu zdravlja. Istim zaključkom Vlade Republike Srbije usvojen je Izveštaj o dogovoru o komercijalnom prometu lekova i medicinskih sredstava sa AP Kosovo i Metohija koji je postignut u okviru tehničkog dijaloga Beograda i Prištine uz posredovanje Evropske unije. Naime, Ministarstvo zdravlja je Zaključak prosledilo 15.9.2015. godine ALIMS-u na realizaciju, a 23.9.2015. godine je ALIMS ustanovio formu SPP koja je prosleđena proizvođačima.

Nedavnim proglasom Uprave carina, izdatim nakon inicijative Ministarstva zdravlja Republike Srbije olakšan je postupak u smislu prikupljanja i podnošenja neophodne dokumentacije za potrebe izvoznog carinjenja. Međutim i dalje je komplikovana i dugotrajna procedura dobijanja uvoznih dozvola koje izdaju prištinske institucije, a koje se koriste u postupku uvoznog carinjenja robe prilikom ulaska na teritoriju Kosova.

- Pored obaveznih dokumenata prilikom izvoza/uvoza potrebno je pribaviti i: ateste za lekove, okvirni sporazum ili ugovor sa zdravstvenim ustanovama kojima se isporučuje roba, CE i EC sertifikate. Treba napomenuti i da to postoji različit tretman pojedinih roba u carinskoj tarifi (na primer u Srbiji je suplement, a na Kosovu lek; u Srbiji je biljni čaj, a na Kosovu lek).
- Lekovi koji su obeleženi srpskom markicom ne mogu da uđu na Kosovo.
- S obzirom da se roba uvozi po specijalnim uvoznim dozvolama ishodovanim u Prištini, uvoz se prijavljuje kao donacija Republičkog fonda za zdravstveno osiguranje i time je oslobođen carine i poreza od strane Prištine. Često je potrebno imati i izjavu Fonda da je roba koja se uvozi zaista i predmet donacije koju nije moguće dobiti jednostavnim postupkom u traženom obliku. Uvozna dozvola koju izdaje Ministarstvo zdravlja Kosova oslobođena je svih carina, PDV-a i taksu, jer ima karakter Humanitarnog uvoza.
- Na administrativnim prelazima na kosovskoj strani carina vrši se pregled robe namenjene kupcima na Kosovu, leti do 18:00 časova, a zimi do 16:00 časova zbog nepostojanjatehničkih uslova za rad 24 sata.

- Svaki uvoz na Kosovo podrazumeva polaganje bankarske ili novčane garancije u iznosu 30% od vrednosti robe do okončanja carinskog postupka.
- Proizvođači u Srbiji, posebno farmaceutski sektor, ne izdaju potvrdu o poreklu robe.
- Tranzit lekova i potrošnog sanitetskog materijala, kao i reeksport, radi samo terminal Interevropa u Prištini za celo Kosovo. To je jedina špedicija koja ima kapacitete za sanitarno tehnički smeštaj robe.
- Naplata potraživanja na Kosovu je veliki problem kao i osiguranje poslova kroz bankarske garancije i osiguranje potraživanja.
- Nelojalna konkurencija prisutna. Prednost uvek imaju firme sa Kosova čiji su vlasnici Albanci, posebno je to primetno ako je ista roba u pitanju.
- Konkurenti primenjuju politiku damping cena.
- Neregularni postupci javnih nabavki.

Sektor: Prerađivačka industrija

Oblast: Proizvodnja proizvoda od gume i plastike

Predmet izvoza na tržište Kosova je gumena obuća. Nema problema prilikom pribavljanja dokumentacije, postoje problemi sa nepriznavanjem istih na administrativnim prelazima. Funkcionisanje platnog prometa se odvija bez problema, a plaćanje se uglavnom vrši avansno. Proces prodaje i plasmana robe odvija se tako što distributer dolazi po robu u fabriku gde se završava čitava procedura sa carinskim deklaracijama i fakturama. Kada su u pitanju uslovi konkurencije na tržištu gumene obuće, proizvođači iz Turske i Kine su često cenovno konkurentniji. Međutim, kvalitet proizvoda je osnovna konkurentna prednost srpskih proizvoda.

Predmet uvoza sa tržišta Kosova je gumeno-tehnička roba koja nalazi primenu u industrijama poput: građevinarstva, metalne industrije, auto industrije, rudarstva, ali i u poljoprivredi i svakodnevnom životu. Najviše se uvoze gumene transportne trake. Načelno se može reći da ne postoje specifični problemi u ovoj grani prilikom uvoza sa Kosova.

Sektor: Prerađivačka industrija

Oblast: Proizvodnja proizvoda od ostalih nemetalnih mineral

Grana: Proizvodnja građevinskih materijala od gline

Kompanije iz ove grane su među najvećim izvoznicima u Republici Srbiji prema podacima Uprave carina. Problem plasmana robe iz ciglana na tržište Kosova datira od 2010. godine. Značaj rešavanja ovog problema proizilazi iz činjenice da je preko 70% proizvodnje izvozno orijentisano i da opstanak kompanija u ovoj oblasti zavisi od izvoza. Izvoz se odvija na taj način što su prodajne cene proizvoda određene na nivou ispod cene koštanja, što proizvodi značajne gubitke. Tako da će kompanije biti prinuđene da u potpunosti obustave izvoz na ovo tržište jer carinske i necarinske mere koje primenjuju kosovske institucije onemogućavaju dalje poslovanje.

Barijere za promet termo blokova se mogu povezati sa dampingom ali borba se protiv negativnih posledica primene damping cena mora odvijati na drugačiji način. Tokom tehničkih dijaloga predstavnika privrednih komora bilo govora o tome da će se za 3 meseca ukinuti barijere na uvoz blokovske robe na teritoriju Kosova, ali do toga nije još uvek došlo. Postoje navodi da se uvedene mere selektivno primenjuju od kosovske strane i da one ne važe za strane investitore koji posluju u Srbiji.

Carinske i necarinske barijere:

- Kosovske carinske službe primenjuju administrativne mere koje se sastoji u tome da se obračun dažbina na prelazima Merdare i Končulj, obračunava na osnovici koja je značajno veća od stvarne prodajne cene koja je naznačena na fakturi. Na ovaj način se troškovi uvoza značajno povećavaju, a samim tim i cena proizvoda postaje nekunkurentna u odnosu na cenu kosovskih proizvođača. Ovo je bilo naročito izraženo u periodu od 2010. godine do jula 2016. godine.
- Favorizovanje i zaštita kosovskih proizvođača blokovske robe protekcionističkim merama od strane kosovskih institucija (na primer: naplaćuje se carinski terminal, uvođenje takse od 2 centa po jedinici proizvoda).
- Neopravdana primena antidamping procedura protiv ciglana iz Republike Srbije.
- Slobodan protok robe ometa se primenom referentnih carinskih osnovica umesto stvarnih osnovica zasnovanih na prodajnim cenama blokovske robe. Konkretno, obračun PDV-a na prelazima Merdare i Končulj, za robu iz Srbije, obračunavao se na osnovicu koja je značajno veća od stvarne prodajne cene naznačene na fakturi (npr. umesto 0,15 evra po jedinici

proizvoda, osnovica je bila 0,29 evra). Ovakva praksa, koja je ukinuta i zamenjena novim, imala je za cilj da poskupi robu i učini je nekonkurentnom.

- Ukinuta je i taksa za osiguranje kamiona koji prevoze robu iz Srbije na Kosovo koja se plaćala u iznosu od 280 evra mesečno po kamionu, što je dodatno opterećivalo prodajnu cenu blokovske robe na tržištu Kosova.
- Prisutna je negativna praksa obračuna cene transporta, odnosno primena viših osnovica od realnih za obračun PDV-a (npr. umesto 200 evra stvarnih troškova, priznaje se 300 evra).
- Za blokovsku robu iz Republike Srbije je 1. jula 2016. godine uvedena privremena mera, taksa od 2 centa po jedinici proizvoda, što poskupljuje blokovsku robu za 12%. Može se videti da pokušaj da se reši problem ukidanjem naplate PDV-a na višim osnovicama nije uspeo, s obzirom da je uvedena taksa. Ta privremena mera je stvorila još veći problem.
- Naplaćuje se carinski terminal u iznosu od 40 evra, što dodatno poskupljuje robu. Ovaj problem je naročito izražen kod peska, zato što kamion peska ima relativno nisku vrednost.
- Kosovska strana uvodi višemesečne blokade.
- Odluke kosovskih institucija, na osnovu kojih se na carini Kosova vrši primena navedenih mera, nisu transparentne i dostupne.
- Zabrinjava to što se na tržištu javljaju novi igrači i što se gubi tržište koje ima veliki potencijal.

Ovakva praksa u suprotnosti je sa suštinom CEFTA sporazuma koji ne važi kada roba dođe na granicu, s obzirom da nametnute dažbine poskupljuju cenu blokovske robe za najmanje 10%. Navedene mere značajno povećavaju troškove uvoza i cene proizvoda iz oblasti grupe keramike iz Srbije, čime proizvođači iz Srbije postaju nekonkurentni u odnosu na iste proizvode kosovskih proizvođača. Ove barijere ne postoje prilikom tranzita preko Kosova na primer u Makedoniju i važe isključivo za blokovsku robu (ne i crep). Prostora za recipročne mere nema, s obzirom da se ne uvozi blokovska roba u Republiku Srbiju. Što se tiče cementa, srpske cementare nisu bile cenovno konkurentne na kosovskom tržištu zbog višokih cena, tako da su cementare iz Albanije nudile crep u Srbiji po nižim cenama.

Sektor: Prerađivačka industrija

Oblast: Proizvodnja računara, elektronskih i optičkih proizvoda

Grana: Proizvodnja mernih, istraživačkih i navigacionih instrumenata i aparata

Predmet izvoza na tržište Kosova iz ove grane su LED displeji. Kompanije nemaju problema prilikom pribavljanja dokumentacije jer je ona identična kao i za sve ostale zemlje. Proizvodi srpskih kompanija koji su predmet izvoza za sada nemaju ozbiljnu konkurenciju na Kosovu. U većini slučajeva se radi o specifičnim zahtevima kupaca za uređaje.

Sektor: Prerađivačka industrija

Oblast: Proizvodnja ostalih saobraćajnih sredstava

Grana: Proizvodnja ostalih transportnih sredstava

Tokom istraživanja nisu identifikovani specifični problemi prilikom izvoza proizvoda iz ove grane. Predmet izvoza su komunalna vozila i hidromehanička oprema. Izvozna procedura na tržište Kosova identična je onoj koja važi za zemlje Evropske unije.

Sektor: Prerađivačka industrija

Oblast: Proizvodnja nepomenutih mašina i nepomenute opreme

Grana: Proizvodnja ostalih mašina opšte namene

Otpremanje robe na Kosovo se pravno posmatrano ne tretira kao izvoz, odnosno Kosovo se smatra domaćom teritorijom, a ne inostranstvom. Međutim, faktičko stanje je potpuno drugačije i zahteva kompletnu proceduru sa prometom robe preko graničnog prelaza. Zbog toga je potrebno pribaviti kompletnu uvoznju dokumentaciju. Prilažu se standardna dokumenta (faktura, eur1, cmr) tako da nema problema prilikom pribavljanja dokumentacije.

Predmet izvoza su: peći, štednjaci i kotlovi na čvrsto gorivo, pelet, gas i struju. Predmet uvoza sa Kosova su kotlovi i oprema za kotlove.

Problemi:

- Funkcionisanje platnog prometa, jer je potrebno vršiti konverziju u RSD pa ponovo kupovati devize. Pri tom nastaju velike kursne razlike. Međutim, naplata potraživanja je pokrivena validnom bankarskom garancijom.
- Velika administrativna procedura prati izvoz/uvoz.
- Značajan faktor je volja nadležnih službi na prelazima. Postoji praksa da kada vozilo izađe na „crveno-pregled“ posle 17h, dalja procedura se odlaže za sutra.

Kompanije uglavnom saraduju sa proverenim kupcima i na taj način se štite obostrani interesi.

Sektor: Trgovina na veliko i malo

Oblast: Nespecijalizovana trgovina na veliko

Delatnost: Nespecijalizovana trgovina na veliko hranom, pićima i duvanom

Problemi sa kojima se suočavaju kompanije iz Raškog okruga koje se bave nespecijalizovanom trgovinom na veliko hranom, pićima i duvanom na Kosovu su sledeći:

- Čekanje na prelazu usled nesavesnosti u obavljanju dužnosti špeditera i blagovremene najave prolaza robe.
- Problem naslovljavanja fakture (nijedna faktura na kojoj piše Republika Kosovo ne može proći administrativni prelaz). Prema CEFTA sporazumu faktura treba biti naslovljena sa Kosovo, što se u ovom slučaju često ne poštuje.
- Zadržavanje kamiona koji dođe na prelaz i do dva dana zbog detaljnog pregleda, što dovodi do promene cene kod prevoznika.
- Loša komunikacija prevoznika sa vozačima dok su na Kosovu, nema srpskih operatera mobilne telefonije samo albanskih.
- Obaranje cena od strane novih i manjih firmi koje nisu registrovane za trgovinu na veliko.

Problemi sa kojima se suočavaju kompanije koje se bave uvozom prehrambenih proizvoda sa Kosova su sledeći:

- Proizvod koji se uvozi prolazi velike analize (čak i na teške metale) koje se obavljaju u Kragujevcu. Ne priznaju se analize sa Kosova u Srbiji, što zbog neusaglašenosti, što zbog nepoverenja u analize rađene na Kosovu.
- Fitosanitarsna inspekcija ne radi tokom vikenda. Fitosanitarni inspektor nema treću smenu, pa postoji čekanje.
- Spora prolaznost robe na administrativnom prelazu, dugo zadržavanje i procedura.
- Problemi sa nelojalnom konkurencijom - robu prevoze ljudi koji nemaju registrovanu kompaniju (fizičko lice radi za sebe i ne plaća nikakve dažbine).
- Problemi sa platnim prometom: devize sa Kosova se prodaju po najnižem kursu, ne mogu da se iskoriste devize na deviznom računu da bi se platilo izvozniku sa Kosova (moraju se kupovati devize od Narodne banke, bez obzira na posedovanje deviza), provizije za transakciju iznose od 20 do 30 evra. Ova činjenica nas vodi do zaključka da je za realizaciju

usaglašenog platnog prometa između Srbije i Kosova potrebno izdvojiti značajna materijalna sredstva.

Sektor: Trgovina na veliko i malo

Oblast: Trgovina na veliko poljoprivrednim sirovinama i životinjama

Delatnost: Trgovina na veliko žitom, sirovim duvanom, semenjem i hranom za životinje

Problemi sa kojima se suočavaju kompanije iz Raškog okruga koje se bave trgovinom žitaricama na Kosovu su sledeći:

- Dugo čekanje na prelazima, naročito na prelazu Jarinje.
- Plaćanje carine na terminalu u južnoj Mitrovici, kako bi se roba prodavala na centralnom Kosovu, što onemogućava direktno distribuiranje robe ne severu Kosova.
- Kršenje CEFTA sporazuma jer se na kukuruz i pšenicu plaća carina.
- Problemi prilikom naplate potraživanja klijentima na Kosovu i nemogućnost intervenisanja na terenu.

Sektor: Trgovina na veliko i trgovina na malo; popravka motornih vozila i motocikala

Oblast: Trgovina na veliko, osim trgovine motornim vozilima i motociklima

Grana: Ostala specijalizovana trgovina na veliko

Predmet uvoza sa Kosova su: ugalj, crna metalurgija, profilne cevi, limovi, polikarbonatne ploče i industrijski točkovi. S obzirom da višegodišnje iskustvo u poslu, kompanije nemaju problema prilikom pribavljanja dokumentacije koja prati uvoz pomenutih proizvoda. Na administrativnim prelazima se priznaju pribavljena dokumenta. Nema negativnih iskustava sa dvostrukom naplatom dažbina, ali ni sa obračunom transportnih troškova. Međutim, spor protok kamiona na administrativnim prelazima podiže troškove iznad realnih.

Sektor: Saobraćaj i skladištenje

Oblast: Kopneni saobraćaj i cevovodni transport

Delatnosti: Gradski i prigradski kopneni prevoz putnika

Drumski prevoz tereta (građevinskog materijala)

Transport opasnog i neopasnog otpada

Prevoznici iz Srbije se pridržavaju instrukcija i zvaničnog stava koje su dali nadležni državni organi i ne uzimaju dozvole prištinskih institucija koje bi im omogućile da nesmetano prevoze putnike. Međutim, imajući u vidu okolnosti, registrovane linije u Srbiji se održavaju samo do administrativnog prelaza sa Kosovom. Dakle, redovne linije postoje, ali one nisu operativne. Razlog za to leži u činjenici da domaći prevoznici registruju linije kod srpskih institucija, što institucije u Prištini ne prihvataju. Da bi se obavljao prevoz na teritoriji Kosova, neophodna je dozvola institucija u Prištini. Analiza tražnje je pokazala da postoji veliko interesovanje putnika za linije koje povezuju mesta u Srbiji i na Kosovu. Imajući to u vidu, neki od prevoznika su registrovali

linije na Kosovu. Srpski prevoznici sa sedištem na Severu Kosova, registrovani po tamošnjim propisima, mogu da dobiju dozvolu od naših vlasti i da prevoze putnike. Domaći prevoznici se suočavaju sa konkurencijom prevoznika sa Kosova, koji su registrovani kod prištinskih institucija i čije linije imaju tretman domaćih. Međutim, dešava se da neki od prevoznika pribegavaju kooperacijama. Za prelaz se uglavnom koristi prelaz Jarinje.

Problemi sa kojima se suočavaju autoprevoznici:

- Pribavljanje dozvola od nadležnih kosovskih institucija (Ministarstva saobraćaja).
- Uzajemno neprihvatanje dozvola izdatih od strane nadležnih institucija u Srbiji i na Kosovu.
- Nepostojanje garancija za bezbednost putnika, vozača i vozila.
- Kosovska strana insistira na reciprocitetu i ne dozvoljava povećanje broja linija.
- Omogućavanje saobraćaja je moguće samo uslužno i u partnerstvu sa prevoznicima koji su registrovali linije na Kosovu.
- Od prevoznika se zahteva da ima originalnu dokumentaciju (dozvolu) u svakom trenutku, dok se overena kopija kod notara ne priznaje kao validan dokument od strane kosovske saobraćajne inspekcije. Uz to, potrebni su i overeni redovi vožnje sa dvojnim pečatima.
- Suočavanje sa nelojalnom konkurencijom. Taksi službe koriste registrovana stajališta za autobuse i prevoze putnike.
- Domaći prevoznici su razvili tržište, a prinuđeni su da dele tržište i tražnju sa konkurencijom koja nema kapacitete da obavlja prevoz putnika i najčešće prebegava politici niskih cena usluga.
- Ograničava se i otežava poslovanje domaćih prevoznika koji nepostojanjem rešenja za probleme snose velike gubitke.
- Stanje na terenu potvrđuje da je prevoz putnika u legalnim okvirima ograničeno.

Postoje ustanovljeni redovi vožnje registrovani u Srbiji i želja da se posluje na Kosovu s obzirom na potencijal tržišta. Zastoja na prelazima nema, službe rade 24h. Pohvaljen je rad policijskih organa na putevima.

Problemi sa kojima se suočavaju kompanije iz Raškog okruga koje se bave gradskim i prigradskim kopnenim prevozom putnika na Kosovo su sledeći:

- Uzurpiranost imovine preduzeća na Kosovu (autobuska stanica u Leposaviću)
- Višegodišnje dugovanje kombinata Trepča prevozničkih firmi za pružene usluge

- Nelojalna konkurencija, privatni prevoznici – uglavnom neregistrovani za obavljanje delatnosti
- Nedostatak putne infrastrukture na prelazima
- Uzimanje putnika od strane kombija, neplaćanje dažbina od strane kombi-prevoznika,
- Nemogućnost poslovanja južno od Ibra, iako još od pre 1999. godine postoje registrovane linije za Prištinu u Srbiji, ali su one neprimenjive za rad (problem bezbednosti, tablice).

Što se tiče prevoza građevinskog materijala odnosno peska, postoje specijalni zahtevi za transportno vozilo koji nisu postojali u prethodnom periodu. Uz to, Kosovska carinska služba naplaćuje 80 evra po kamionu peska i zahteva posebnu prateću dokumentaciju. Srpska strana naplaćuje 20 evra za carinski terminal. Sve to poskupljuje izvoz i otežava promet. Ukupni troškovi po kamionu peska iznose oko 100 evra, što je mnogo imajući u vidu nisku cenu peska na tržištu.

Kada je u pitanju transport opasnog i neopasnog otpada, problemi postoje oko pribavljanja dokumenta o poreklu, dozvola kod kosovskih institucija i dokumenta koja prate specijalna vozila za prevoz.

Sektor: Saobraćaj i skladištenje

Oblast: Drumski prevoz tereta i usluge preseljenja

Delatnost: Ostale prateće delatnosti u saobraćaju

Problemi sa kojima se suočavaju kompanije iz Raškog okruga koje se bave transportom robe na Kosovo su sledeći:

- Problem naslovljavanje fakture Kosovo/Priština vs. “Republika Kosovo”,
- Nepriznavanje dokumenata – fitosanitarni sertifikat izdat od kosovskih institucija nije priznat u Srbiji, iako ga je trebalo usaglasiti,
- Fitosanitarna inspekcija radi na poziv na Kosovu,
- Problem naplate potraživanja,
- Nedostatak lokalne radne snage
- Slobodna procena carinika o vrednosti robe,
- Nenajavljen i neevidentiran u sistem prolazak kroz Kosovo u slučaju tranzita ka Albaniji,
- Nema mreže na prelazu Brnjak,
- Obezbeđivanje CEMT licenci za transport, a ne izdavanje i poslovanje sa pojedinačnim dozvolama.

Sektor: Saobraćaj i skladištenje

Oblast: Kopneni saobraćaj i cevovodni transport

Međunarodna, unutrašnja špedicija i javna skladišta

Špediteri posluju u segmentima organizacije transporta, carinskog posredovanja i skladištenja roba. Najviše se izvoze konditorski proizvodi, dok su predmet privremenog uvoza na Kosovo najčešće: ambalaža, palete i gajbe.²⁹

Osnovni problemi sa kojima se suočavaju špediteri:

- Pribavljanje uverenja o poreklu robe.
- Prikupljanje laboratorijskih analiza i sertifikata o kvalitetu.
- Nepriznavanje zdravstvenih sertifikata.
- Neadekvatna i neusaglašena deklaracija na proizvodima. Proizvodi se vraćaju dok se ne izvrše potrebne izmene jezičkih formulacija.
- Akcizni proizvodi se ne prevoze. Postoje ovlašćeni carinski terminali na kojima prolaze akcizni proizvodi.
- Fature za reeksport glase na “Republiku Kosovo” i samim tim vozilo sa robom ne može da prođe granicu.
- Postoji selekcija carinjenja određene vrste robe, tako da špediteri imaju veće transportne troškove da bi kompletirali dokumenaciju i ispoštovali propisane procedure.
- Tranzit preko Kosova je praćen uvođenjem dodatnih sertifikata od strane Makedonije koja zahteva uverenja o poreklu za svaki pojedinačni izvoz.
- Rad inspeksijskih službi. Ovo se pre svega odnosi na učestalost uzimanja uzoraka radi kontrole jer je analize potrebno raditi prilikom svakog izvoza.
- Nepoverenje između partnera sa srpske i albanske strane.
- Dužina čekanja na prelazima često premašuje vreme potrebno za transport do odredišta, što značajno podiže troškove transporta i skladištenja.
- Bezbednost nije na zavidnom nivou i često se ne mogu naći vozari za Kosovo.

²⁹Prema podacima Uprave carina Ministarstva finansija Republike Srbije, privremeni uvoz je carinski postupak u okviru kog se strana roba koristi u zemlji uz obavezu ponovnog izvoza u neizmenjenom stanju, osim zbog neuobičajenog smanjenja vrednosti zbog njene upotrebe. Na privremeno uvezenu robu se ne plaća carina ili se plaća po smanjenoj stopi i na nju se ne primenjuju mere komercijalne politike (spoljnotrgovinska ograničenja), osim ako posebnim propisima nije drugačije regulisano (www.carina.rs/).

Na pitanje da li je lakše izvesti robu na tržišta CEFTE ili Evropske unije, dobili smo odgovor da je zbog nepostojanja jezičkih barijera i lakoće pregovaranja sa službama, lakše poslovati na tržištu CEFTE. Procedure za transport robe su jednake u Evropskoj uniji i na tržištu CEFTE. Pohvaljen je rad Uprave carina, razvoj elektronske komunikacije, pojednostavljene procedure koje podrazumevaju neotvaranje kamiona na prelazima, već se kontrola rizika vrši sistemski. Roba se prevozi bez pregleda, odnosno vrše se samo naknadne kontrole uzoraka. Prevoz neopasnih materija (knjiga) je usaglašen i uređen.

3. Zaključak

Istraživanje je sprovedeno u cilju sagledavanja mogućnosti za unapređenje poslovanja između Srbije i Kosova, kao i za usaglašavanje procedura za dobijanje sertifikata i dokumenata koji prate promet robe. Postoji pozitivan trend na srpskoj strani, s obzirom na daleko veći obim i povoljniju strukturu izvoza iz Srbije na Kosovo. Ovo se pre svega odnosi na to da se iz Srbije izvozi roba većeg stepena prerade u poređenju sa onom koja se uvozi sa Kosova. Evidentan je napredak u poboljšanju uslova poslovanja koji je pre svega rezultat: 1) napora nadležnih institucija da se pojednostavi i olakša izvozna procedura, 2) unapređenog informaciono-komunikacionog sistema i 3) pojednostavljene carinske procedure. To konkretno znači da firma koja ispunjava predviđene kriterijume (bankarska garancija, nema dugovanja, robu prevozi adekvatno opremljanim prevoznim sredstvima i dr.), ima ovlašćenja da sama izda neophodnu izvoznu dokumentaciju. Uz to, ne postoji dvostruko oporezivanje ili plaćanje akciza, a transakcije sa Kosovom imaju tretman deviznog plaćanja prema inostranstvu. U prvoj polovini 2016. godine uspešno su rešena sporna pitanja koja se odnose na integrisano upravljanje prelazima (IBM)³⁰:

- Pojednostavljena je elektronska korespondencija između Uprave carina Srbije i tzv. Carine Kosova, koja se sada odvija samo preko EU IMB Kancelarije za posredovanje u Prištini (*EU IMB Facilitation Office*), bez posredovanja MUP Republike Srbije.
- Počelo se sa punom primenom *SEED* sistema, kojim je omogućena sistematska elektronska razmena podataka između Uprave carina Srbije i Carine Kosova za sve vrste robe koje prelaze administrativnu liniju.
- Nakon što je dobijena zvanična potvrda od strane Evropske unije da su Procedure uzajamne pravne pomoći izmenjene, nastavljeno je postupanje po ovim predmetima od strane Ministarstva pravde Republike Srbije.

³⁰Vlada Republike Srbije, Kancelarija za Kosovo i Metohiju i Kancelarija za koordinacione poslove u pregovaračkom procesu sa privremenim institucijama u Prištini (2016). *Izveštaj o napretku u dijalogu Beograda i Prištine (za period oktobar 2015-april 2016. godine)*. str.15.

- Usaglašen je Sertifikat farmaceutskog proizvoda (CPP). Nadležne institucije Prištine su izdale proizvođačima lekova prva registraciona rešenja za puštanje u promet lekova na prostoru Kosova i Metohije.
- Republika Srbija je od 21. septembra 2015. godine počela da izdaje ulazno/izlazni dokument i tablice za privremeno označavanje vozila „PROBA“, sa rokom trajanja do 60 dana i sa mogućnošću više prelazaka preko zajedničkih tačaka prelaza.
- Na zajedničkoj tački prelaza Mutivode carinski službenici obe strane rade sedam dana nedeljno od 8:00 do 20:00 časova.
- Usaglašeni su veterinarski sertifikati za žive životinje (osim sertifikata za priplodna goveda) koji su postali operativni 1. marta 2016. godine. U toku je usaglašavanje sertifikata za mleko i mlečne proizvode, kao i sertifikata za proizvode od mesa i mesnih prerađevina.
- Usaglašeni fitosanitarni sertifikat se uspešno primenjuje na svim administrativnim prelazima na kojima se odvija komercijalni saobraćaj (Rudnica/Jarinje, Merdare i Končulj/Bela Zemlja).

Jedan od problema koji nije rešen odnosi se na neadekvatno određivanje carinske osnovice za naplatu dažbina za građevinski materijal (termo blokove). Naime, utvrđivanje carinske osnovice prema transakcijskoj vrednosti dovodi do značajnog povećanja cene proizvoda i smanjenja konkurentnosti robe. Uz to, suprotno regulativi i praksi unutar CEFTA i EU, neophodno je da veterinarski sertifikati za mešovite proizvode prate i proizvode koji u svom sastavu, pored biljnog, imaju i određeni (minimalni) procenat sastojaka animalnog porekla. Ovakva praksa dodatno usporava proces razmene dobara i poskupljuje cenu proizvoda. Takođe, postoji problem oko dopremanja neopasnog otpada koji se, pre svega, odnosi na hartije, staklo i metalni otpad. Privredni subjekti sa severa Kosova ne mogu da obavljaju trgovinu na prostoru Kosova ukoliko nisu registrovani kod nadležnih institucija Prištine, a privrednici sa severa Kosovane mogu da uvezu proizvode iz Srbije na sever Kosova bez posedovanja odgovarajuće licence koju izdaju kosovske institucije. Takođe, preduzetnici sa severa Kosova, koji nisu registrovani kod nadležnih organa, svoju robu mogu prodavati samo krajnjim kupcima, s obzirom da nisu u fiskalnom sistemu Kosova³¹.

Komunikacije između srpskih i kosovskih inspekcijских službi nije direktna već se odvija posredstvom EULEX-a. U cilju daljih usaglašavanja, u Briselu se na svaka tri meseca organizuju sastanci dve strane uz posredovanje EULEXA, dok se na mesečnom novou radi na daljem

³¹Vlada Republike Srbije, Kancelarija za Kosovo i Metohiju i Kancelarija za koordinacione poslove u pregovaračkom procesu sa privremenim institucijama u Prištini (2016). *Izveštaj o napretku u dijalogu Beograda i Prištine (za period oktobar 2015-april 2016. godine)*. str.18-19.

usaglašavanju i normalizaciji odnosa. Međutim, dalji napredak u procesu usaglašavanja je nepredvidiv i može se reći da rešenje za postojeće probleme zavisi od volje i uspeha u komunikaciji. Nadležni organi se ponašaju u skladu sa vladinom politikom. Primena jednostranih odluka, uvođenje carinskih, necarinskih berijera i negativne prakse nanosi velike gubitke firmama.

Necarinske barijere predstavljaju najveći problem uspostavljanju normalnog, neometanog prometa. One u najvećoj meri ograničavaju plasman proizvoda iz Srbije koji imaju dugu tradiciju i prepoznatljivi su na Kosovu. Tržište Kosova ima veliki potencijali specifično je po dominaciji tercijarnog sektora. Upravo je to šansa za proizvodni sektor iz Srbije. Problemi koji su identifikovani tokom istraživanja onemogućavaju da se iskoriste svi potencijali u ekonomskoj saradnji sa Kosovom. S obzirom na obim i strukturu robnerazmene između Republike Srbije i Kosova, može se zaključiti da su liberalizacija trgovine i ujednačavanje propisa kojima se reguliše promet u interesu i jedne i druge strane. Neophodno je dalje jačanje institucionalnih kapaciteta i povećanje efikasnosti rada nadležnih institucija u cilju stvaranja ambijenta koji će destimulisati alternativne kanale trgovine.

4. Literatura

Akt Uprave carina 148-03-030-01-473/2013 od 18.12.2013.godine

Akt Uprave carina Sektor za finansijske, investicione i pravne poslove 148-IV-401-01-805/2015 od 22.9.2015. godine.

Akt Uprave carina, Sektor za carinske postupke i procedure 148-03-091-03-533/7/2016 od 2.11.2016. godine.

Carinski zakon, "Službeni glasnik Republike Srbije", broj 18/2010 i 111/2012.

IK Speditor d.o.o. (www.ikspeditor.rs).

Kako izvoziti na tržište CEFTE-praktični vodič za mikro, mala i srednja preduzeća. (2016). Ministarstvo trgovine, turizma i telekomunikacija Republike Srbije, Ministarstvo privrede Republike Srbije i Vlada Velike Britanije. str.5-9.

Ministarstvo finansija Republike Srbije, Uprava Carina (www.carina.rs).

Odluka o određivanju roba za čiji je uvoz, izvoz odnosno tranzit propisano pribavljanje određenih isprava, "Službeni glasnik Republike Srbije", broj 32/2015.

Odluka o visini naknade za izvršene fitosanitarne preglede, "Službeni glasnik Republike Srbije" broj 113/2013.

Pravilnik o obliku, sadržini, načinu podnošenja i popunjavanja deklaracije i drugih obrazaca u carinskom postupku, “*Službeni glasnik Republike Srbije*”, broj 29/2010...109/2013.

Pravilnik o vrstama pošiljki koje podležu veterinarsko sanitarnoj kontroli i načinu obavljanja veterinarsko sanitarnog pregleda pošiljki na graničnim prelazima. Službeni glasnik Republike Srbije broj 56/10.

Privredna komora Srbije (www.pks.rs).

Republički zavod za statistiku Republike Srbije, Klasifikacija delatnosti (www. webrzs.stat.gov.rs) prema Uredbi o klasifikaciji delatnosti; “*Službeni glasnik Republike Srbije*”, broj 54/2010, 4.8.2010.

Uredba o izvršavanju zakona o akcizama na teritoriji Autonomne pokrajine Kosovo i Metohija za vreme važenja rezolucije saveta bezbednosti OUN broj 1244, “*Službeni glasnik Republike Srbije*” broj 111/13, 6/14.

Uredba o posebnim uslovima za vršenje prometa robe sa Autonomnom pokrajinom Kosovo i Metohija, “*Službeni glasnik Republike Srbije*”, broj 86/2010, 61/2013, 111/2013 i 17/2014.

Izveštaj o napretku u dijalogu Beograda i Prištine (za period oktobar 2015-april 2016. godine).(2016)Vlada Republike Srbije, Kancelarija za Kosovo i Metohiju i Kancelarija za koordinacione poslove u pregovaračkom procesu sa privremenim institucijama u Prištini, Beograd, 11-19.

World Bank Group, Doing Business (www.doingbusiness.org).

South East Europe Regular Economic Report No.10: Resilient Growth Amid Rising Risks(2016).World Bank Group(www.worldbank.org).

Zakon o potvrđivanju sporazuma o izmeni i pristupanju sporazumu o slobodnoj trgovini u Centralnoj Evropi, CEFTA 2006 (www.pks.rs).

Zakon o veterinarstvu Republike Srbije, Službeni glasnik RS br. 91/2005, 30/2010 i 93/2012 (www. zivinarstvo.com)..

IV DEO: SEVER KOSOVA - REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Dr Sonja D. Radenković i Milena Banović

Specifični problemi po delatnostima

Sektor: Trgovina na veliko i malo

Oblast: Trgovina namalo farmaceutskim proizvodima

Delatnost: Trgovina na malo farmaceutskim proizvodima u specijalizovanim prodavnicama – apotekama

Problemi sa kojima se suočavaju apotekarske ustanove na severu Kosova su veliki:

- Lekovi iz Srbije ne mogu da se uvezu u ovom trenutku, osim kao humanitarna pomoć
- Humanitarna pomoć dolazi 3-4 puta godišnje u Kosovo Polje, čeka po mesec dana na distribuciju.
- Lekovi koji se dostavljaju preko humanitarne pomoći iz Srbije su zanemarljivo mali, kako po količini, tako i po asortimanu (samo sa pozitivne liste).
- Do 1. juna 2014. godine bio je moguć prelaz lekova preko administrativnih prelaza i to tako što se plaćala carina za strani lek (na primer, insulin) i nelek. Lekovi iz Srbije (sa pozitivne liste) mogli su se uvesti bez carine.
- Od 1. juna 2014. godine nije moguće uvesti lekove ni uz plaćanje carine.
- Za poslovanje apotekarskih ustanova, institucije iz Prištine traže licencu koja bi im omogućila nabavku lekova samo sa pozitivne liste iz Prištine, bez lekova koji se proizvode u Srbiji.
- Licenca iz Prištine je veoma skupa i iznosi nekoliko hiljada eura godišnje, što apotekarske ustanove ne mogu da plate samostalno.
- Zbog plaćanja velikih sredstava za carinu, koje ne priznaje fond Srbije, apoteke na severu Kosova upale su u dugove prema vелеdrogerijama iz Srbije, koje ne mogu izmiriti bez pomoći Srbije.

- Registrovani posrednik za nabavku lekova na severu Kosova, Farmalogist, takođe ne može da uveze lekove iz Srbije.
- Institucije iz Prištine ne razlikuju privatne od državnih apoteka.
- Liste lekova iz Prištine su mnogo manje, u odnosu na liste lekova iz Srbije.

Sektor: Saobraćaj i skladištenje

Oblast: Poštanske aktivnosti

Delatnost: Poštanske aktivnosti javnog servisa

Problemi sa kojima se suočavaju kompanije sa severa Kosova koje se bave PTT uslugama su sledeći:

- Svi koji voze PTT kombi morali su da uzmu međunarodne dozvole, da promene adrese boravka (u Srbiji) i da imaju vozilo registrovano na grad u Srbiji (Vranje).
- Kombi se na prelazu plombira i ide se na carinu u južni deo Kosovske Mitrovice. Kombi ne sme nigde da se zaustavi.
- Maksimalna vrednost robe koja može da se pošalje iz Srbije je 2000 evra,
- Ako korisnik uplati novac elektronski, pošiljka se na carini zaplenjuje i korisnik mora da plati carinu prilikom preuzimanja.
- Knjige su zabranjene za uvoz iz Srbije.
- Knjige iz inostranstva koje su priznale Kosovo idu u južni deo Kosovske Mitrovice i tamo se mogu preuzeti
- Ako pošiljalac sa Kosova pošalje robu u Srbiju, a ona se vrati, ne može da "uđe" na Kosovo, već se mora preuzeti u Srbiji.
- Pisma se otvaraju.
- Klijenti kojima se oduzme roba dobiju obaveštenje "Predato je nadležnom organu".

Sektor: Prerađivačka industrija

Oblast: Proizvodnja predmeta od papira i kartona

Delatnost: Proizvodnja talasastog papira i kartona i ambalaže od papira i kartona

Problemi sa kojima se suočavaju kompanije sa severa Kosova koje proizvode i prodaju kartonsku ambalažu su sledeći:

- Registracija firme je obavljena po kosovskom sistemu.

- Neplaćanje poreskih obaveza i dažbina, pasivna firma u poreskoj administraciji.
- Nabavljanje sirovine vrši se isključivo sa juga Kosova, pri čemu dobavljač donosi materijal do firme.
- Kako bi se materijal isporučio dobavljač skida svoje registarske oznake koje poseduje (KS ili RKS).
- Monopol u nabavci materijala, jedna firma se bavi ovim poslom u slučaju nestanka materijala neophodno je čekanje i zastoj u radu.
- U Srbiji postoji više firmi koje proizvode i prodaju karton za preradu, ali zbog visokih troškova carine, čekanja na prelazima nabavka se vrši isključivo sa juga.
- Problem pravi neuređena saobraćajna infrastruktura u poslovanju sa jugom, neophodne kosovske registarske oznake, kosovska saobraćajna dozvola.
- Nerazumevanje od strane lokalne samouprave za potrebu podrške privatnih firmi i povećanja kapaciteta.
- Poslovanje je ograničeno samo na severu Kosova.

Sektor: Trgovina na veliko i malo

Oblast: Trgovina na malo ostalom opremom za domaćinstvo u specijalizovanim prodavnicama

Delatnost: Trgovina na malo nameštajem, opremom za osvetljenje i ostalim predmetima za domaćinstvo u specijalizovanim prodavnicama

Problemi sa kojima se suočavaju kompanije sa severa Kosova koje se bave trgovinom nameštaja su sledeći:

- Dvostruka registracija, po srpskom i kosovskom sistemu. Dvostruko oporezivanje – loša cenovna konkurentnost na tržištu.
- Da bi se roba uvezla iz Srbije na Kosovo neophodno je izvršiti plaćanje u evrima, preko Kosovske banke. Transfer se računa kao međunarodni i veća je provizija po svakoj bankarskoj transakciji (isti iznos provizije za transakciju od 20 ili 2000 evra)
- Prilikom procesa oslobađanja PDV-a firme iz Srbije na fakturi su dužne da označe: Oslobodeno PDV-a na osnovu čl 61 i čl 3 Uredbe izvršenju zakona o PDV (Služben glasnik 111/13).
- Uredba se odnosi na “Autonomnu pokrajinu Kosovo i Metohija” a kosovski službenici na administrativnom prelazu ne priznaju ovakav vid dokumentacije, pa korektorom brišu deo koji se odnosi na “Autonomnu pokrajinu Kosovo i Metohija”.

- Iako carina radi do 24h prelaz robe na administrativnom prelazu Brnjak je moguć samo do 18h odnosno dobijanje dozvole za prelaz robe je samo do 18h.
- Službenici na administrativnim prelazima vrše slobodnu procenu kilometraže od dobavljača do kupca na Kosovu ina proizvoljnu vrednost obračunavaju PDV u iznosu od 10%.
- Takođe službenici često vrše slobodnu procenu vrednosti robe prilikom carinjenja bez obzira na vrednost naznačenu na fakturi.
- U slučaju da na istoj fakturi se nalazi roba proizvođača iz Srbije (domaća roba) i inostranog proizvođača, službenici na administrativnom prelazu carine robu kao da su sve stavke inostranog porekla (duplo carinjenje).
- Prilikom plaćanja poreza po kosovskom sistemu, poreska služba ne priznaje troškove nastale po osnovu vode, struje, telefona, prevoza jer se ovi troškovi još uvek ne plaćaju kosovskim nadležnim službama. Jedino se zakup prihvata kao validan trošak prilikom obračuna visine poreza. Stoga, u poreskim obrascima se uglavnom prikazuje samo prihod, a ne i svi rashodi. Po tom osnovu, visine osnovice za porez je mnogo veća od realne.
- Firma koristi elektronski sistem plaćanja, ali carina ne priznaje i ne omogućava ovaj vid plaćanja. Stoga se plaćanje carine vrši isključivo gotovinski, na administrativnom prelazu.
- Službenici individualno zaokružuju decimale na fakturi, čime faktički povećavaju vrednost uvezene robe, što na godišnjem nivou predstavlja veći nepotrebnii trošak.
- Nema puno konkurenata što se tiče proizvodnje i prodaje nameštaja, ali je cenovna konkurentnost loša usled visokih troškova.
- Veliki problem pravi jezička barijera, neobaveštenost firmi na severu Kosova sa izmenama zakona, pravila i obaveza od strane kosovskih nadležnih službi koje su uglavnom na albanskom jeziku. Poreski obrasci i pravilnici su isključivo na albanskom jeziku (videti u prilogu).

Sektor: Trgovina na veliko i malo

Oblast: Trgovina na malo ostalom robom u specijalizovanim prodavnicama

Delatnost: Trgovina na malo odećom u specijalizovanim prodavnicama

Problemi sa kojima se suočavaju kompanije sa severa Kosova koje se bave trgovinom na malo odećom u specijalizovanim prodavnicama su sledeći:

- Terminal radi do 18:00 časova, što uslovljava veliku gužvu i čekanje.
- Pored carine plaćaju se dodatne dažbine.

- 10% gubitak za carinu-
- Reklamacija robe mora da se primi u Raški.
- Od pre godinu i po dana morali su da registruju firmu u kosovskom sistemu
- Iako je brend iz Srbije, materijali su uvoze, pa se zato na većinu artikala mora platiti carina. Drže se pravila da minimum 50% rada mora da bude iz Srbije, a onda, po svojoj proceni, utvrđuju da ima manji procenat i naplaćuju carinu.
- dualizam (2 firme: u kosovskom i srpskom sistemu). Kada se kupuje roba iz Srbije, kompanije vrše poslovanje sa srpskom firmom.

Sektor: Trgovina na veliko i malo

Oblast: Nespecijalizovana trgovina na veliko

Delatnost: Nespecijalizovana trgovina na veliko

Problemi sa kojima se suočavaju kompanije sa severa Kosova koje se bave nespecijalizovanom trgovinom na veliko su sledeći:

- Dvojna registracija po srpskom i kosovskom sistemu.
- Pribavljanje dokumentacije za oslobađanje plaćanja carine na kosovskoj strani – uglavnom neuspešno.
- Za vrednost robe do 6,000 evra dovoljna je samo faktura a preko 6,000 evra neophodna dodatna dokumentacija.
- Administrativni prelaz Brnjak nema fitosanitarnu inspekciju. Iako carina radi 24h dnevno, prelaz je moguć ukoliko se dobije odobrenje do 18h do kada radi služba u Prištini koja izdaje neohodne dozvole za prolaz robe.
- Uglavnom individualno od strane službenika se obračunava PDV na troškove prevoza robe, osim u slučaju da prevoz vrši kompanija proizvođač robe. Kilometraža se takođe obračunava individualno i proizvoljno od strane službenika i tereti sa 10% od ukupno dodeljenih troškova prevoza.
- Na prelazu Brnjak je loša putna infrastruktura, uglavnom nema signala mobilnih operatera pa je komunikacija gotovo nemoguća.
- Problem pravi nelojalna konkurencija, pretežno ovlašćeni distributeri za robu srpskog porekla, a za koju oni dobijaju dokumentaciju o poreklu robe na osnovu koje su oslobođeni plaćanja PDV-a.

- Za uvoznike maloprodaje ili veleprodaje sa severa Kosova proizvođači iz Srbije ne izdaju poreklo robe (individualno i po sopstvenom nahodjenju).
- Nekonkurentnost u cenama na severu usled dvostrukih dažbina, plaćanja carina i poreza.
- U slučaju nabavke inostrane robe od odbavljača u Srbiji dolazi do dvostrukog carinjenja: prvi put prilikom ulaska robe u Srbiju, drugi put prilikom ulaska robe na Kosovo. Nemogućnost reeksporta.

Sektor: Trgovina na veliko i malo

Oblast: Trgovina na malo informaciono-komunikacionom opremom u specijalizovanim prodavnicama

Delatnost: Trgovina na malo računarima, perifernim jedinicama i softverom u specijalizovanim prodavnicama

Problemi sa kojima se suočavaju kompanije sa severa Kosova koje se bave trgovinom računarima, perifernim jedinicama i softverom u specijalizovanim prodavnicamasu sledeći:

- Dvostruka registracija po srpskom i kosovskom sistemu. Dvostruki troškovi, dvostruko knjigovodstvo.
- Nepoznata usklađenost rada službi na administrativnim prelazima, oslanjanje na iskustvo sa dobavljačima i vozačima, i njihovo poznavanje pravila i procedura u cilju smanjenja vremena čekanja prolaska robe.
- Dvostruko carinjenje obzirom da roba inostranog porekla u pitanju, nemogućnost reeksporta. Nema olakšica od strane države.
- Česte promene u poreskim stopama, bez unapred obaveštavanja od strane nadležnih službi.
- Jezička barijera, nepoštovanje upotrebe srpskog jezika kao jednog od službenih. Zakoni propisi i promene su isključivo na albanskom jeziku (u prilogu).
- Službenici ne poseduju kosovske registarske oznake i saobraćajne dozvole po kosovskom sistemu i u skladu sa tim nemogućnost poslovanja na jugu Kosova.
- Takođe, plaćanjem carine na administrativnom prelazu nije moguće robu prodavati na jugu (Novac ide u Fond sa razvoj severa, a ne u budžet Kosova). Da bi se moglo poslovati na jugu neophodno carinjenje robe na terminalu u južnoj Mitrovici, gde je neophodno više dokumenata i viši su troškovi carine.
- Dobijena franšiza za rad od firme Fly Fly travel iz Srbije, pri čemu se franšiza tretira kao međunarodna i zahteva dokumentaciju i registraciju inostranog karaktera.
- Ne postoji fiskalna kasa trenutno ni na jednu registraciju.

- Problem prave i dvojna dokumenta da uvoz robe, za srpsku i kosovsku stranu.
- Nelojalna konkurencija, prikriveni monopoli pogotovo u slučaju javnih nabavki.
- Zakonska procedura osporava slobodno tržište (Fond za razvoj severa vs terminal).

Sektor: Saobraćaj i skladištenje

Oblast: Kopneni saobraćaj i cevovodni transport

Delatnost: Gradski i prigradski kopneni prevoz putnika

Problemi sa kojima se suočavaju kompanije sa severa Kosova koje se bave gradskim i prigradskim kopnenim prevozom putnika su sledeći:

- Vlačništvo 51% Republike Srbije, 49% zaposlenih radnika. Svi zaposleni radnici se vode u evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje, i primaju kosovski dodatak od 11000 RSD.
- Poseduju regularni red vožnje odobren od nadležnog Ministarstva Republike Srbije i međunarodnu saobraćajnu dozvolu.
- Ne poseduju registraciju u kosovskom sistemu ni registrarske oznake Kosova čime nisu u mogućnosti da posluju na jugu.
- Do sada imali jednu posetu Kosovske poverilačke agencije (KPA) koja je nudila preregistraciju u kosovski sistem, pre 10-tak godina.
- Suočavaju se sa problemom nemogućnosti uvoza guma i ostalih rezervnih delova, jer im kosovska granična policija na administrativnom prelazu ne priznaje registraciju po srpskom sistemu, i traže plaćanje carine.
- Od 2005. godine nisu u mogućnosti da izvrše naplatu izvršnih sudski rešenja od RMHK Trepča koju su pravosnažno dobili u sudskoj parnici u višemilionskom iznosu. Narodna banka Srbije ne daje informacije o slučaju iako su po zakoni dužni.
- Problem pravi nelojalna konkurencija od privatnih prevoznika, koji često nemaju ni registrovane firme ni odobren red vožnje od nadležnog ministarstva. Nadležna Republička inspekcija ne reaguje na ovakve slučajeve ni pritužbe.

Sektor: Saobraćaj i skladištenje

Oblast: Kopneni saobraćaj i cevovodni transport

Delatnost: Gradski i prigradski kopneni prevoz putnika

Problemi sa kojima se suočavaju kompanije iz *Gračanice* koje se bave gradskim i prigradskim kopnenim prevozom putnika su sledeći:

- Registracija samo po kosovskom sistemu, ranije dvojna.
- Problem predstavlja neušaglašenost neophodnih dokumenata i dozvola za rad između Srbije i Kosova, odnosno dokumente koje izdaje Kosovo Srbija ne prihvata i obratno.
- Individualno tumačenje propisa i pravila službenika na administrativnim prelazima izdatih od zvaničnih institucija Kosova.
- Proizvodljivo iziricanje kazni od strane Kosovske Poreske službe, u toku je sudski proces protiv ove službe.
- Loša infrastruktura na adiministrativnim prelazima, mali kapacitet prolaza, često veliki zastoji.
- Nelojalna konkurencija, veliki broj privatnih preduzetnika, uglavnom neregistrovanih, bez validnih dozvola za rad.
- Loša komunikacija sa institucijama, mali broj Srba i osoba koje govore srpski jezik u institucijama Kosova, nepoštovanje trojezičnih zvaničnih pisama Kosova, diskriminacija u svakom smislu privrednih subjekata.

Sektor: Saobraćaj i skladištenje

Oblast: Kopneni saobraćaj i cevovodni transport

Delatnost: Gradski i prigradski kopneni prevoz putnika

Problemi sa kojima se suočavaju kompanijesa *Brezovice* koje se bave gradskim i prigradskim kopnenim prevozom putnika su sledeći:

- Registracija kosovska.
- Poreske aplikacije na albanskom jeziku, nepoznavanje jezika.
- Nepriznavanje dokumenata i dozvola za rad između Srbije i Kosova.
- Individualno tumačenje pravila, propisa i dokumenata od strane službenika na administrativnim prelazima iako su izdati od nadležnih institucija.
- Neprofesionalno i arogantno ponašanje prema putnicima i prema vozačima
- Problem srpskih telekomunikacionih mreža i operatera na jugu.

- Favorizovanje albanskih kompanija za prevoz putnika pogotovo prilikom javnih tendera.
- Nelojalna konkurencija, prisustvo većeg broja neregistrovanih prevoznika.

Sektor: Saobraćaj i skladištenje

Oblast: Štampanje i štamparske usluge

Delatnost: Ostalo štampanje

Problemi sa kojima se suočavaju kompanije sa severa Kosova koje se bave grafičkom delatnošću na severu Kosova su sledeći:

- Roba se nabavlja u manjim količinama da ne bi podlezala carini
- Naplaćuju se višestruke dažbine, pa roba nije konkurentna na tržištu
- Javne nabavke se sprovedu, ali se ne poštuju, ne postoji pravni sistem koji nas štiti, posao se, uglavnom, dobija po poznanstvu.

Sektor: Trgovina na veliko i malo

Oblast: Nespecijalizovana trgovina na veliko

Delatnost: Trgovina na veliko hranom, pićima i duvanom

Problemi sa kojima se suočavaju kompanije sa severa Kosova koje se bave trgovinom na veliko hranom, pićima i duvanom su sledeći:

- Fitosanitarni pregled radi do 18:00 časova.
- Na administrativnom prelazu ne može proći kamion sa asortimanom od više proizvoda (potrebno je uvesti ceo kamion sa jednim proizvodom).
- Sprovođenje CEFTA sporazuma je stvar dobre volje službenika. Ako, na primer mlečna čokolada koja sadrži kokos, koji se ne proizvodi u Srbiji, onda će na tu čokoladu morati da se plati carina. I praline, koje se, takođe, proizvode u Srbiji, takođe se carine.
- Roba stoji na administrativnom prelazu zbog različitih razloga: traže se analize za određeni artikal naknadno od proizvođača; zahteva se papir o poreklu robe, koji ne može da se pribavi, jer izvoznik u Srbiji, zbog male količine robe koja je kupljena, ne izdaje taj dokument.
- Troškovi transporta se proizvoljno naplaćuju (bez obzira što je kilometražna ista, troškovi transporta su različiti).
- Javne nabavke su netransparentne i često se dokumentacija iskorišćava samo da bi se zadovoljili uslovi tendera.

Svi ispitanici u neformalnom razgovoru izjavili su da je korupcija jedan od velikih problema na prelazima, gde službenicima moraju dati novac, kako bi se ubrzala procedura i roba prešla preko administrativnog prelaza. Takođe, većina se izjasnila da su bili primorani da koriste nelegalne kanale za uvoz robe, kako bi izbegli carinjenje robe iz Srbije, a sve u cilju postizanja konkurentnosti na tržištu.

Preporuke i za poboljšanje trenutne situacije u prometu roba i usluga na severu Kosova:

- Uspostavljanje elektronskog sistema plaćanja potraživanja između Srbije i Kosova i obratno u cilju smanjenja troškova konverzije valute i bankarskih transakcija.
- Uvođenje treće smene fitosanitarne inspekcija na administrativnim prelazima.
- Onemogućavanje dvostruke naplate carine prilikom uvoza robe inostranog porekla iz Srbije na Kosovo.
- Alokacija većeg obima sredstava iz Fonda za razvoj severa Kosova na privrednike sa severa Kosova, odnosno stimulacija u proširenje i jačanje kapaciteta privrednih subjekata (ne samo infrastruktura).
- Da formulari – dokumenti - budu u skladu sa Ustavom Kosova na albanskom i srpskom jeziku.